

PERCEPCIJA**UTICAJ RAZLIČITIH VIDOVA ARTIKULACIJE SCENE NA SVETLINU****Sunčica Zdravković**

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu; Laboratorija za
 eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Kompleksnost ili uređenost vizuelne scene se obično naziva artikulacija scene. Veoma osiromašene vizulne scene, tj. nisko artikulisane, proizvode percepte koji slabo korespondiraju sa fizičkim karakteristikama objekata. U neartikulisanim scenama i boja i oblik objekta se mogu netačno percipirati, kretanje se pripisuje pogrešnim objektima, predmeti izgledaju bliže ili dalje nego što stvarno jesu, itd. Ukratko, svaki od atributa percepta zavisi od artikulacije. Gelb (1929) je pokazao zavisnost svetlina od artikulacije: u mračnoj sobi usamljeni crni predmet može izgledati gotovo belo. Pri opažanju svetline artikulacija se može odnositi na (1) broj objekata u sceni (kao što je Kac originalno definisao pojam 1935.) ili na (2) broj različitih nijansi u sceni. Prvi tip artikulacije ćemo zvati geometrijski, a drugi fotometrijski. Prvi eksperiment u ovom radu ispituje zaseban doprinos svakog od ova dva tipa artikulacije. Stimulus je bio sačinjen od pravougaone mete uklopljene u kolaž (pozadina). Artikulacija pozadine je varirala na dve dimenzije: broj površina i broj nijansi. Broj površina je varirao od dve do dvadeset površina. Nijanse tih površina su se kretale ili u kompletnom rasponu od bele do crne ili su bile u suženom rasponu od bele do svetlo sive. Stimulusi su prikazivani u posebno dizajniranom prostoru koji je omogućavao kontrolu osvetljenja i uslova posmatranja. Zadatak ispitanika je bio da odredi boju mete koristeći standardizovanu Mansel skalju za merenje svetline. I geometrijska artikulacija ($F(1,25)= 5.207, p=.0313$) i fotometrijska artikulacija ($F(1,25)= 32.638, p<.0001$) značajno utiču na opaženu nijansu mete, i to za različite fizičke vrednosti mete ($F(1,25)= 6387.162, p<.0001$). Rezultati pokazuju da fotometrijska artikulacija proizvodi veće efekte na opaženu nijansu, što je suprotno originalnoj definiciji koja, pre svega, podrazumeva geometrijsku artikulaciju. Naredni eksperiment je osmišljen sa ciljem da detaljnije ispita značenje fotometrijske artikulacije. Noviji modeli percepcije svetline (Gilkrizt, 1999 i Bresan, 2006) naglašavaju značaj maksimalne luminanse u sceni. Maksimalna luminansa se uzima za kotvu u odnosu na koju se poredi sve što se nalazi u sceni, pa i meta. Drugi eksperiment ispituje uticaj kotve na metu, tj. poredi efekat kotve sa standardno shvaćenom artikulacijom scene. U prvoj eksperimentalnoj situaciji meta je uklopljena u artikulisanu pozadinu sačinjenu od preko četrdeset površina, u nijansama koje su varirale od crne do bele. U drugoj eksperimentalnoj situaciji pozadina meta je jedna površina, koja ima najvišu luminansu u datoj sceni i funkcionalno predstavlja kotvu za datu vizuelnu scenu. Stimulusi su i u ovom eksperimentu bili postavljeni u posebno dizajnirane eksperimentalne uslove, a dve nezavisne grupe ispitanika su vršile procenu nijanse mete koristeći Mansel skalju. Nije dobijena razlika u proceni mete u dve eksperimentalne situacije, što sugeriše da je uticaj kotve jednak uticaju artikulacije. Prvi eksperiment pokazuje značaj fotometrijske artikulacije u odnosu na geometrijsku artikulaciju. Drugi eksperiment je ukazao na presudnu faktor koji definiše fotometrijsku artikulaciju: to je kotva u vizuelnoj sceni. Artikulisati vizuelnu scenu znači postaviti jak referentni okvir. Okvir ne mora nužno biti kompleksan, tj. sastavljen od brojnih

površina i nijansi, presudnu ulogu igra maksimum scene. Za pravilno opažanje mete bitan je odnos nijanse mete i kotve u sceni. Ovaj rad je pomognut sredstvima Ministarstva za nauku i zaštitu životne sredine Republike Srbije, projekat br. D-149039.

ZA I PROTIV RANOG VIĐENJA ILUZORNIH KONTURA

Vasilije Gvozdenović

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Posmatrano kroz paradigmu ranog viđenja, konstrukta koji je nastao iz teorije integracije karakteristika (Feature Integration Theory, Treisman & Gelade, 1982), status percepcije iluzornih kontura nije sasvim jasan. Operacionalizovano kroz zadatak vizuelne pretrage, sa manjim odstupanjima u eksperimentalnoj proceduri jedan deo istraživanja pokazuje nekonzistentne rezultate kada je u pitanju ovaj problem. Na neurofiziološkom nivou ustanovljen je neuralni korelat opažanja ovakvih konfiguracija. U svom veoma uticajnom članku, fon der Hajt i saradnici su objavili rezultate merenja moždane aktivnosti na nivou pojedinačnih ćelija koja ukazuju da je neuralni korelat smešten u V2 zoni. Pored toga, merena je i ustanovljena diferencijalna osetljivost ćelija na parametarsko variranje sklopa iluzornih kontura (von der Heydt, Peterhans & Baumgartner, 1984). Neurofiziološka merenja dakle ukazuju da se percepcija iluzornih kontura odvija u ranim fazama obrade, na nivou ranog viđenja. Prva psihofizička istraživanja sprovedena kroz proceduru vizuelne pretrage, pokazala su da se proces pretraživanja odvija kroz posredovanje vizuelne pažnje (Meyer & Fish, 1987; Grabowecky & Treisman, 1989). Sa druge strane, eksperimenti sa nešto izmenjenom stimulacijom pokazala su da se percepcija iluzornih kontura odvija paralelno, bez posredovanja vizuelne pažnje (Gurnsney, Humphrey & Kapitan, 1992). Pored ostalih problema, u našim istraživanjima ispitivan je problem pretraživanja iluzornih kontura, Kanicinih konfiguracija koje su u više eksperimenata i u više različitih stimulusnih okruženja bile mete u setu vizuelne pretrage (Gvozdenović, 2002, 2004). Sve analize su dosledno pokazivale značajan priraštaj vremena pretraživanja u zavisnosti od obima seta, što je indikator da je percepcija ovog fenomena posredovana angažovanjem vizuelne pažnje. U poslednjem istraživanju za razliku od prethodnih, korišćen je nešto drugačiji zadatak vizuelne pretrage u kome se pretraga usmerava na specifična svojstva mete, ustanovljeno je da je pretraga iluzornih kontura osetljiva na različita svojstva, kao što su tip figure i orijentacija figure istog tipa. Ukupno su izvedena dva eksperimenta u kojima je primenjena opisana modifikacija klasičnog zadatka detekcije. U prvom ogledu ispitanici su detektovali tip figure (iluzorni kvadrat ili iluzorni trougao) dok su u drugom detektovali orijentaciju (iluzorni trougao okrenut nagore ili nadole). Pored mete, u oba eksperimenta je variran obim seta od tri do dvanaest elemenata, u stopi od tri elementa. Rezultati su pokazali statistički značajan efekat obima seta, kada je u pitanju pretraživanje po tipu figure, o čemu govori analiza varijanse za ponovljena merenja: $F(3,18)=10.69$, $p<0.01$ (Eksperiment 1). Sa druge strane, ista analiza nije pokazala značajan efekat kada je u pitanju pretraga po orijentaciji figure (Eksperiment 2). U poređenju sa prethodnim istraživanjima, naši eksperimenti pokazuju zanimljiv slučaj osetljivosti vizuelne pretrage na specifična svojstva Kanicinih konfiguracija. U slučajevima kada se detektuje tip figure, iluzorne konture čine dovoljno nametljiv stimulus koji se detektuje bez posredovanja pažnje, gotovo istovremeno, što bi u okviru ove paradigme bio indikator da se ovaj proces odvija na nivou ranog viđenja Potpuno

drugačiju sliku dobijamo variranjem orijentacije figure. Ovako osmišljena vizuelna pretraga sugerije jasno posredovanje pretrage vizuelnom pažnjom, što je saglasno sa jednim delom ranijih i većim delom naših istraživanja ovog problema.

ADAPTACIJA PRAVCA POGLEDA

Dejan Todorović, Suzana Gajić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Kada gledamo nečije lice, dobijamo veći broj informacija o posmatranoj osobi. Te se informacije mogu odnositi na neke stalne osobine te osobe, kao što su njena rasa, pol, starost i identitet, ili na osobine koje su promenljive u vremenu, kao što su trenutno emocionalno stanje osobe i njen pravac pogleda. Uočavanje pravca pogleda osobe nam pruža informaciju o usmerenosti njene pažnje, a na osnovu te informacije možemo proceniti njene neposredne namere i radnje, što je veoma važno za socijalnu komunikaciju. Opažanje pravca pogleda se razmatra u okviru socijalne psihologije, razvojne psihologije, komparativne psihologije, patologije i neurofiziologije, a u ovom radu mi se bavimo ovim problemom sa stanovišta psihologije vizuelnog opažanja. Geometrijski, pravac pogleda je zamišljena linija koja spaja zenicu 'gledača' i tačku koju on posmatra. Kako je to nevidljiva linija, osnovni problem je naći njene vidljive indikatore. Jedan očiti indikator je položaj zenice / dužice u beonjači oka. U literaturi se može naći prosto pravilo za uočavanje pravca nečijeg pogleda, a to je da ako su dužice locirane levo odn. desno u beonjači, onda je i pravac pogleda usmeren ulevo odn. udesno, a ako su centrirane onda je pogled usmeren pravo. Međutim, odavno je pokazano da opaženi pravac pogleda ne zavisi samo od položaja dužica u beonjači nego i od orijentacije glave 'gledača'. Na primer, i u slučaju kada su dužice centrirane, pravac pogleda može biti usmeren ulevo, odnosno udesno ako je glava 'gledača' usmerena ulevo, odnosno udesno u odnosu na posmatrača. Poslednjih godina je u nekoliko istraživanja pokazan neočekivani fenomen adaptacije pravca pogleda. Naime, od ranije je poznato da dugotrajno izlaganje određenoj vrsti stimulacije dovodi do tzv. privremenih negativnih naknadnih efekata; npr, posle dužeg opažanja kosih linija, vertikalne linije se opažaju kao iskošene u suprotnom smeru. Slični fenomeni se u novije vreme uočavaju i za razne aspekte opažanja lica. Adaptacija pravca pogleda se, u osnovi, manifestuje tako što nakon dužeg posmatranja lica čije su dužice locirane levo (odn. desno), posmatrači opažaju da takva lica imaju pogled usmeren pravo. Ovaj nalaz ukazuje na postojanje neuralne adaptacije fizioloških mehanizama koji omogućavaju registrovanje pravca pogleda. Međutim, dosadašnji nalazi ove vrste koristili su samo lica sa glavama frontalne orijentacije u kojima su dužice bile centrirane ili ekscentrične. Kako opaženi pravac pogleda zavisi i od orijentacije glave, cilj našeg istraživanja je bio da utvrdi da li ovaj faktor takođe utiče na adaptaciju pravca pogleda. Za stimulse su korišćeni kompjuterski generisani portreti kod kojih su kontrolisani položaj dužice u očima i orijentacija glave. U prvoj seriji eksperimenata replicirali smo nalaz adaptacije pravca pogleda za frontalnu orijentaciju glave, dok smo u drugoj seriji kao stimulse koristili glave sa iskošenim orijentacijama (rotirane 25 i 12,5 stepeni ulevo i udesno). Rezultati su pokazali da postoji adaptacija pravca pogleda i za ovakve orijentacije glave, ali da je ona slabije izražena nego kod stimulusa sa ekscentričnim dužicama, i da postoji samo ako su glave usmereno udesno, ali ne i ulevo. U radu diskutujemo moguće uzroke slabijeg i lateralizovanog efekta adaptacije za portrete sa rotiranim glavama.

UTICAJ PROPRIOCEPTIVNIH I VESTIBULARNIH INFORMACIJA
NA ANIZOTROPIJU VIZUELNOG PROSTORA

Oliver Tošković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd;
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

Prema Luneburgu, perceptivni prostor se može opisati kao jedan od Rimanovih prostora, konstantne negativne zakrivljenosti. Takođe, naši raniji radovi su pokazali da postoji i specifičan elipsoidni oblik perceptivnog prostora pri opažanju udaljenosti. Naime, udaljenost se različito procenjuje prema horizontu i zenitu, tako da ispitanici kraće distance prema zenitu izjednačuju sa dužim distancama prema horizontu. Ostalo je, međutim, nejasno da li je razlika u proceni udaljenosti prema horizontu i zenitu posledica promene položaja očiju, glave ili tela. Cilj ovog istraživanja bio je da se proverí da li je elipsodni oblik perceptivnog prostora posledica promene položaja očiju, glave ili tela, odnosno da li vizuelni sistem pri proceni daljine koristi proprioceptivne i vestibularne informacije. Izvedena su tri eksperimenta u kojima je zadatak ispitanika bio da izjednače udaljenosti stimulusa na različitim pravcima posmatranja. Postojale su tri standardne udaljenosti - 3, 4 i 5 metara i tri pravca procene. U prvom eksperimentu tri pravca su bila: horizontalni, pod uglom od 30 stepeni (srednji pravac) i pod uglom od 60 stepeni u odnosu na horizont (gornji pravac), a u drugom i trećem: horizontalni, pod uglom od 45 stepeni u odnosu na horizont (srednji pravac) i vertikalni. Stimulusi su bili blago osvetljeni, pravougaonog oblika, veličine 7 x 5 cm. Ispitivanje je izvedeno u mračnoj sali (uniformno redukovana distribucija znakova dubine). U prvom eksperimentu je učestvovalo 16 ispitanika, sa bradom na naslonjaču (onemogućeno pomeranje glave i tela), u drugom 14 ispitanika, leđima prislonjenim uz naslonjač, sa posebnim naočarima na očima (sa horizontalnim prorezima širine 1 mm), čime se onemogućava pomeranje tela i očiju, dok je u trećem učestvovalo 15 ispitanika, leđima i glavom prislonjenim uz pokretni naslonjač, sa naočarima na očima (onemogućeno pokretanje glave i očiju).

Rezultati su pokazali da se u prvom eksperimentu (pomeranje očiju) razlikuje samo gornji pravac od ostala dva (horizontalni-srednji $F(1, 15)=2.109$, $p>0.05$, horizontalni-gornji $F(1, 15)=4.59$, $p<0.05$, srednji-gornji $F(1, 15)=7.81$, $p<0.05$). Naknadnim testovima je utvrđeno da dobijena pravilnost važi samo za udaljenost od 3 m, dok su na udaljenostima od 1 m i 5 m procene jednake. U drugom eksperimentu (pomeranje glave) javile su se razlike između sva tri pravca (horizontalni-srednji $F(1, 13)=67.17$, $p<0.01$, horizontalni-vertikalni $F(1, 13)=122.76$, $p<0.01$, srednji-vertikalni $F(1, 13)=41.49$, $p<0.01$). Naknadnim testovima je utvrđeno da dobijena pravilnost važi za udaljenosti od 3 m i 5 m, dok su na udaljenosti od 1 m procene jednake. U trećem eksperimentu (pomeranje tela) javile su se razlike između sva tri pravca (horizontalni-srednji $F(1, 14)=5.01$, $p<0.05$, horizontalni-vertikalni $F(1, 14)=27.87$, $p<0.01$, srednji-vertikalni $F(1, 14)=57.059$, $p<0.01$). Naknadnim testovima je utvrđeno da dobijena pravilnost važi za udaljenosti od 3 m i 5 m, dok su na udaljenosti od 1 m procene jednake. Iz dobijenih rezultata sledi da je za bliske distance (oko 1 m) vizuelni prostor izotropan (jednak u svim pravcima), dok je za veće distance (preko 3 m) anizotropan. Takođe, pri proceni daljine vizuelni sistem koristi i proprioceptivne i vestibularne informacije, ali sa različitim predznakom, odnosno anizotropija se javlja u različitom smeru. U kombinaciji sa proprioceptivnim informacijama iz mišića oka, vizuelni prostor se komprimuje ka zenitu, dok se u kombinaciji sa proprioceptivnim informacijama iz mišića vrata i vestibularnim informacijama vizuelni prostor izdužuje ka zenitu.

KROSMODALNA INTERAKCIJA: JEZIČKI, VIZUELNI,
GUSTATIVNI I TAKTILNI MODALITET

Mia Matović, Katarina Jovanović, Dragan Janković

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Sposobnost da koristimo multimodalne informacije omogućava nam bolju percepciju stvarnosti i bolju prilagođenost sredini. Pri opažanju multimodalne stvarnosti dolazi do interakcije i preklapanja informacija iz različitih senzornih modaliteta. Istraživanja najčešće pokazuju da se ovaj fenomen tokom uzrasta razvija, mada ima i nalaza koji ukazuju na njegovo vrlo rano javljanje i opstajanje tokom uzrasta, pri čemu se posebno naglašava njegov facilitirajući efekat na usvajanje jezika (Maurer & Mondloch, 2006). Naša prethodna istraživanja potvrdila su postojanje fenomena interakcije jezičkog i vizuelnog modaliteta. U zadatku imenovanja apstraktnih vizuelnih stimulusa rezultati su pokazali da postoji značajna razlika u fonološkoj strukturi imena u zavisnosti od vizuelnih karakteristika stimulusa kojima su pridavani (Janković, 2000). Cilj ovog istraživanja je bio da se utvrdi da li postoji interakcija jezičkog modaliteta sa gustativnim, taktilnim i vizuelnim modalitetom. Preciznije, želeli smo da utvrdimo da li se jezički stimulusi (pseudoreči) različite fonološke strukture procenjuju različito na osnovnim senzornim kvalitetima, tj. dimenzijama gustativnog, taktilnog i vizuelnog modaliteta. Takođe, interesovalo nas je da li se ovaj aspekt krosmodalne interakcije razvija tokom uzrasta. U istraživanju je učestvovalo 150 ispitanika, podeljenih u tri grupe od po 50 ispitanika, uzrasta 9, 14 i 19 godina. Kao stimulusi korišćene su dve grupe pseudoreči, različite po svojoj fonološkoj i konsonant-vokal strukturi, koje su generisane na osnovu rezultata našeg prethodnog istraživanja. Pseudoreči su potom procenjivane na skalama koje predstavljaju osnovne kvalitete tri čulna modaliteta, gustativnog (kiselo, gorko, slatko...), taktilnog (hrapavo-glatko, toplo-hladno...) i vizuelnog (svetlo-tamo, veliko-malo...). Ispitanici su procenjivali dvanaest pseudoreči na sedamnaest senzornih kvaliteta predstavljenih u formi sedmostepenih bipolarnih i petostepenih unipolarnih skala procene. Rezultati analize varijanse pokazuju da se pseudoreči različite fonološke strukture značajno razlikuju na svim ispitivanim dimenzijama taktilnog, gustativnog i vizuelnog modaliteta. Te razlike se ponavljaju dosledno na svim ispitivanim uzrastima i u istom intenzitetu. Ovi nalazi govore u prilog postojanja stabilnog fenomena krosmodalne interakcije između ispitivanih senzornih modaliteta. Takođe pokazuju da je već na uzrastu od devet godina ova sposobnost razvijena kao i kod odraslih ispitanika.

UTICAJ KONTEKSTA RADNIH SITUACIJA NA KONOTACIJU KOJA
SE PRIDAJE OPAŽENIM BOJAMA

Brankica Župunski

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Svaki pojam, pored denotativnog značenja, ima i deo značenja koji je subjektivnog porekla tj. konotativno značenje. Konotativno značenje varira u zavisnosti od kulture, konteksta, iskustva... Kako prikazom različitih studija pokazuju Karvovski i Maras (2003), postoji intersubjektivna saglasnost u konotaciji koja se pridaje bojama koje se nalaze u procesu rada. Konotacija koja se pridaje bojama utiče na opažanje i interpretaciju signala, a preko toga i na reakcije

operatora koji te boje opažaju. Pitanje kojim se bavi ovo istraživanje je da li kontekst doprinosi određivanju konotacije koju boja ima ili konotacija koja se pridaje boji stoji nezavisno od konteksta u kojem se ta boja javlja. Cilj istraživanja je da se ispita konotativno značenje koje se pridaje bojama kada se one opažaju kao signali u procesu rada i konotacije koja se pridaje bojama kada se one opažaju bez nametanja bilo kakvog konteksta.

U istraživanju je učestvovalo 105 ispitanika sa zadatkom da 12 boja (prethodno precizno definisane u RGB sistemu) procene na 9 skala konotativnog diferencijala (modifikovana verzija skale CD-15). Pomoću ovog instrumenta je utvrđeno značenje boje, a onda je to značenje poređeno sa značenjem boje koje je dobijeno u prethodnom istraživanju (Župunski, 2006) u kom su se identične boje procenjivale na identičnoj skali za procenu konotativnog diferencijala, ali u kontekstu situacija koje se mogu sresti u procesu rada operatora.

Analiza je rađena Independent samples t-testovima, kojima se utvrđivalo postojanje ili nepostojanje značajnih razlika u konotativnom značenju koje se pridaje bojama kada se one posmatraju kao signali različitih situacija koje se mogu sresti u procesu rada i van tog konteksta. Opšti zaključak dobijenih rezultati ukazuje da se doživljaj boje, odnosno konotativno značenje boje, razlikuje u zavisnosti od konteksta u kom se ta boja nalazi. Ovaj podatak se može iskoristiti u konstrukcione svrhe i u cilju davanja preporuka za korišćenje standarda. Identična boja nema isto značenje u kontekstu situacija na radu i kada se opaža van ikakvog konteksta. Na sve tri dimenzije konotativnog značenja pojma (emotivno – evaluativnoj, kognitivnoj i konativnoj) značajnost razlika između aritmetičkih sredina dobijenih u dva merenja su manje od $p < 0.05$, osim u slučaju bele boje na konativnoj dimenziji konotativnog značenja pojma.

Rezultati istraživanja govore da način na koji se doživljavaju boje razlikuju kada se opažaju u kontekstu situacija koje se mogu sresti u procesu rada i kada se opažaju nezavisno od konteksta. Doprinos ovog istraživanja je što uvodi novi element u zaključke o značenju boje, a to je element kontekstualnog okvira koji utiče na formiranje značenja, koje onda utiče na formiranje asocijacije pojam – boja.

ISTRAŽIVANJE ČITLJIVOSTI RAZLIČITIH VRSTA GRAFIKONA

Ivan Minić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Rezultati naučnih, a isto tako i primenjenih istraživanja vrlo često se prikazuju pomoću grafikona. Bez obzira na veliki broj grafikona koje svakodnevno srećemo, istraživanja koja se bave samim grafikonima nema mnogo.

Cilj ovog istraživanja bio je da se utvrdi da li postoje razlike u brzini i tačnosti opažanja različitih vrsta grafikona, u zavisnosti od različitih faktora. Izabrana su tri tipa grafikona koji se nalaze među najjednostavnijima, a na kojima odsecci predstavljaju frekvencije, odnosno procenete neke celine. Ta tri tipa grafikona su pita, odvojeni stubići i podeljeni stubić. Za način poređenja uzeto je poređenje veličine dva odsečka na grafikonu. Ovaj način poređenja je često korišćen u prehodnim istraživanjima, a verovatno se najčešće koristi i prilikom posmatranja grafikona u svakodnevnom životu. Poređenje je binarno: ispitanik treba samo da odredi koji od dva odsečka je veći, i ne treba da daje procenu razlika u veličini. U eksperimentu se ispitivala brzina i tačnost kojom ispitanici mogu da utvrde koji je od dva odsečka na grafikonu veći, ako se pri tome isključe svi drugi činioci koji bi mogli uticati na postignuće. Eksperiment je imao četiri

faktora, od kojih je svaki bio ponovljen po subjektima: Prvi faktor bio je tip grafikona, sa tri nivoa: pita, podeljeni stubić i odvojeni stubić. Drugi faktor bio je boja većeg odsečka, i imao je dva nivoa: crveni i plavi. Treći faktor bio je veličina razlike, i imao je tri nivoa: 2%, 4% i 6%. Četvrti faktor bio je broj odsečaka, i imao je tri nivoa: tri, četiri i pet odsečaka. S obzirom da je svaki faktor bio ponovljen po subjektima, u eksperimentu je bilo 54 situacije (Na primer, kombinacija *pita, crveni odsečak veći, razlika 2%, tri odsečka* čini jednu situaciju).

Rezultati eksperimenta pokazuju da se odsečki grafikona sa odvojenim stubićima porede brže nego odsečki podeljenih stubića, koji su pak nešto "brži" od pita. Pokazalo se i da veličina razlike značajno deluje na brzinu i tačnost poređenja, posebno kada je razlika između dva odsečka koja se porede veoma mala (2%). Tačnije, poređenje odsečaka na pitama je bilo znatno teže (sporije) u slučaju razlike od 2% (i za ostale grafikone se poređenje na ovom nivou vršilo sporije nego za veće razlike, ali posebno to važi za pite). Što se tiče broja odsečaka, on nije mnogo uticao na postignuće, mada je kod pita pet odsečaka dovođilo do povećanja vremena reakcije. Kod odvojenih stubića, povećanje broja odsečaka takođe je povećavalo vreme reakcije ali su odgovori u svakom slučaju bili brži nego kod ostalih grafikona.

Na osnovu najosnovnijeg poređenja dva odsečka grafikona, pokazalo se da se od tri ispitivana tipa grafikona najlakše "čitaju" odvojeni stubići, dok su druga tipa dva gotovo jednaka, ali ipak podeljeni stubić ima malu prednost nad pitama. Sve ovo posebno dolazi do izražaja pri najmanjoj razlici između odsečaka koji se porede (2%). Kada se razlika između odsečaka povećava, razlika između različitih vrsta grafikona se smanjuje.

FIGURALNI FAKTORI DETEKCIJE PREKIDA KONTURE

Slobodan Marković i Irena Racković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ovom radu pokušaćemo da povežemo (1) klasičnu paradigmu vizuelne pretrage koja se sastoji u detekciji jedne određene forme u kontekstu seta drugih sa (2) detekcijom određenih karakteristika na konturi jedne jedine forme. Drugim rečima, ovdje se postavlja pitanje da li je moguće konstruisati situaciju u kojoj bi sama forma sa svojim karakteristikama bila posmatrana kao kontekst, dok bi neka intervencija na njoj, kao što je, na primer, prekid konture, predstavljao metu pretrage. Moguće je pretpostaviti da promene određenih karakteristika pojedinačne forme deluju na vizuelni sistem analogno promenama u složenosti seta u klasičnom zadatku vizuelne pretrage. Na primer, moglo bi se očekivati da će brzina detekcije određenog segmenta konture zavisiti od perceptivne ekonomičnosti ili valjanosti forme: što je forma bolja, to će detekcija biti brža. U ovom radu pokušali smo da ispitamo efekte četiri karakteristike tzv. dobre forme koje bi mogle da imaju uticaja na detekciju brzine prekida u konturi: simetričnost, jednostavnost, kompaktnost i oblost.

Subjekti: U eksperimentu je učestvovalo 20 ispitanika, studenata Odeljenja za psihologiju Univerziteta u Beogradu.

Stimulusi: U eksperimentu je korišćeno pet različitih formi, prikazanih u vidu belih kontura na crnoj pozadini. Stimulusi su generisani tako što je definisana jedna osnovna forma i iz nje izvedene četiri forme. Osnovna forma (0) definisana je kao simetrična, jednostavna, kompaktna i oštra. U odnosu na osnovnu formu svaka od četiri izvedene forme razlikovala se samo po jednom svojstvu (ostala

svojstva su bila ujednačena): (1) prva forma bila je asimetrična u odnosu na osnovnu (obe forme bile su ujednačene po jednostavnosti, kompaktnosti i oštrini), (2) druga je bila složenija od osnovne (obe forme bile su ujednačene po simetriji, kompaktnosti i oštrini), (3) treća je bila raspršenija od osnovne (obe forme bile su ujednačene po simetriji, jednostavnosti i oštrini) i (4) četvrta obla (identična simetrija, jednostavnost i kompaktnost). Svaka od pet formi javlja se u dve varijante, kao celovita i sa prekidom u konturi. Bilo je 12 različitih pozicija prekida konture. Distribucija ovih pozicija bila je približno ista kod svih pet formi kako bi se izbegla konfundacija mesta prekida.

Varirana su dva faktora. Prvi faktor bio je postojanje prekida konture, sa dva nivoa faktora - cela i prekinuta forma. Drugi faktor bio je tip forme sa pet nivoa - osnovna, asimetrična, složena, kompaktna i obla.

Ispitanicima je svaka od 5 formi prikazana po 12 puta u dve varijante, celovitoj i prekinutoj. Ispitanicima je dat zadatak da pritiskom odgovarajućeg tastera odgovore što brže i tačnije da li je izložena forma cela ili ima prekid.

Analiza varijanse za vremena reakcije pokazuje značajne glavne efekte oba faktora (prekid i forma), kao i značajnu interakciju faktora. Značajan efekat faktora prekid, $F(1,18) = 78,78$, $p < .01$, govori o tome da se cele forme dosledno pretražuju znatno sporije nego prekinute; razlike su značajne u svih pet slučajeva. Verovatno je da cele konture u ovom eksperimentu funkcionišu kao negativan set vizuelne pretrage u klasičnim zadacima, odnosno da zahtevaju pretragu cele forme (pretraga do iscrpljenja) da bi se detektovao eventualni prekid (meta). Pretraga prekinutih formi, analogno pozitivnom setu, okončava se u trenutku detekcije mete (samookončavajuća pretraga), pa tako zahteva znatno manje vremena. Dobijen je značajan efekat faktora forma - $F(4,18) = 9,45$, $p < .01$, kao i značajna interakcija prekid x forma, $F(4,18) = 3,57$, $p < .01$. Parcijalne analize pokazuju da složena forma i asimetrična forma usporavaju detekciju prekida u odnosu na osnovnu (jednostavnu i simetričnu) formu kada je prisutan prekid konture. Sa druge strane, efekat jednostavnosti-složenosti i simetrije-asimetrije izostaje kod celovitih formi. Parcijalne analize pokazuju da kod celovitih, tj. neprekinutih formi kompaktna i obla forma ubrzavaju pretragu u odnosu na osnovnu (raspršenu i oštru) formu.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se složene i asimetrične forme pretražuju sporije nego jednostavne i simetrične. Drugim rečima, vizuelni sistem brže procesira informaciono manje kompleksne sadržaje. Ovaj nalaz je razumljiv ako se ima u vidu da i u standardnim zadacima vizuelne pretrage informaciona kompleksnost i neuređenost stimulacije određuju težinu perceptivne situacije. Ipak, paradoksalno je da se isti princip (efekat složenosti i simetrije) ne ponavlja kod celih formi, tj. u situaciji kada je prekid konture odsutan i kada vizuelni sistem mora da pretraži celu konturu kako bi detektovao metu.

STRUKTURA SUBJEKTIVNOG DOŽIVLJAJA MIRISA

Jelena Vulin i Slobodan Marković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ovom istraživanju pokušali smo da specifikujemo strukturu subjektivnog doživljaja mirisa. Pod subjektivnim doživljajem podrazumevamo impresiju koju određeni miris ostavlja na posmatrača. Za razliku od drugih eksteroreceptivnih čulnih modaliteta kod čula mirisa je teško razdvojiti objektivnu procenu distalnog objekta na koji referira miris (npr. pokvarena riba ili svež hleb) od subjektivne impresije (npr. odvratno ili privlačno). Cilj ove studije je da izdvoji bazične

dimenzije (komponente ili aspekte) koje stoje u osnovi brojnih pojedinačnih impresija, tj. elementarnih procena olfaktorne stimulacije.

U eksperimentu je učestvovalo 20 ispitanika, studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Set stimulusa definisan je u preliminarnoj studiji. Cilj ove studije bio je da se izdvoje međusobno što različiti mirisi kako bi se pokrio što širi olfaktorni spektar. Konačan izbor sveo se na set od 10 mirisnih materija koje su smeštene u bočice od zatamnjenog stakla zapremine od 10 ml: (1) Oho lepak, (2) cvetni parfem, (3) ekstrat breskve, (4) plavi sir, (5) zemlja, (6) nagorela guma, (7) sapun sa aromom morskih algi, (8) sardina u ulju, (9) kari i (10) vanilin šećer.

Korišćen je skup od 42 sedmostepene skale procene, od toga 36 skala bipolarnog i 7 unipolarnog tipa. Ove skale definisane su empirijski u prethodnoj studiji koja je delimično bila organizovana po uzoru na Ozgudovu konstrukciju semantičkog diferencijala. Sam postupak konstrukcije našeg instrumenta sastojao se od tri procedure primenjene na tri nezavisna uzorka ispitanika. (1) Uzorku od 25 ispitanika, studenata Univerziteta u Beogradu, dat je zadatak da napišu na koje sve načine je moguće opisati doživljaj mirisa uopšte. (2) Drugi uzorak činilo je 20 studenata Univerziteta u Beogradu. Njihov zadatak bio je da na osnovu sećanja opišu svoj olfaktorni utisak za svaki od mirisnih objekata sa popisa koji su prethodno dobili. Korišćene su četiri liste sa po 10 različitih mirisa, pri čemu je isti spisak dobilo po 5 ispitanika. Kriterijum izbora mirisa bila je njihova što veća međusobna različitost kako bi se isprovocirali što različiti utisci, a samim tim postigla i što veća varijabilnost deskriptora. (3) Deskriptori dobijeni u prethodne dve faze uobličeni su u formu semantičkog diferencijala, tj. u parove atributa suprotnog značenja (npr. prijatno-neprijatno). Na taj način dobijeno je 70 parova atributa. U trećoj fazi istraživanja 15 ispitanika, studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu dobilo je zadatak da sa liste od 70 deskriptora izbace sve one koje su smatrali suvišnim, bilo da se radi o deskriptorima koji su nepodesni za opis mirisnog doživljaja, bilo da je reč o deskriptorima za koje se na samoj listi mogu naći bolji sinonimi. Krajnji rezultat ovih procedura bila konačna verzija instrumenta sa ukupno 42 skale procene sačinjena od najčešće produkovanih i najređe eliminisanih deskriptora. Bilo je 35 bipolarnih i 7 unipolarnih skala.

Ispitanici su radili individualno, procenjujući 10 mirisa na 42 skale. Redosled izlaganja mirisa bio je pseudorandomiziran po subjektima. Nakon što bi se dovoljno dobro upoznali sa karakteristikama izloženog mirisa ispitanici su pristupali procenjivanju.

Procene na skalama su iz bipolarnog (od -3 do 3) transformisane u unipolarni oblik (od 1 do 7). Ove procene organizovane su u matrice subjekti x skale x stimulusi. Primenom Ozgudove stringing out metode izvršena je redukcija trodimenzionalne matrice u dvodimenzionalnu tako što su matrice deset pojedinačnih stimulusa (subjekti x skale) nizane jedna ispod druge. Faktorskom analizom ovako organizovane matrice dobijaju se faktori zajednički svim stimulusima. Procene su obrađene metodom analize glavnih komponenti. Prva četiri faktora zajedno objašnjavaju 62,85% ukupne varijanse: Afektivni faktor (43,05%) kojim su najzasićenije skale lepo, privlačno, prijatno, zavodljivo, itd, Potencija (11,38%) kojim su najzasićenije skale postojano, upečatljivo, jako itd., Bliskost i (4,39%) kojim su najzasićenije skale prirodno, toplo, blisko, itd., i Gustativni faktor (4,03%) kojim su najzasićenije skale ljuto, kiselo, gorko, slano, itd.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se olfaktorni doživljaj može razložiti na četiri bazične dimenzije, ali da u ovoj strukturi afektivna komponenta ima dominantnu poziciju. Ovaj nalaz je u skladu sa brojnim neurofiziološkim i

bihevioralnim nalazima o direktnoj ulozi mirisa u regulaciji emocija, afektivnog učenja, seksualnom i socijalnom ponašanju (agresivnost, zaštita i sl).

PSIHOLOGIJA UMETNOSTI

PERCEPTIVNE, SEMANTIČKE I AFEKTIVNE DIMENZIJE PORTRETA U UMETNIČKIM SLIKAMA

Marijana Živadinović i Slobodan Marković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ovom istraživanju ispitivana je veza između tri aspekta subjektivnog doživljaja umetničkih portreta – perceptivnog, semantičkog i afektivnog. Perceptivni aspekt operacionalno je definisan preko tzv. perceptivnih dimenzija stila koje su specifikovane u ranijoj faktorsko-analitičkoj studiji (Marković i Jelić, 2007): Oblik, Boja, Prostor i Kompleksnost. Semantički aspekt definisan je preko dimenzija denotativnog značenja, tj. razumevanja tipa informacije koju slika prenosi (Vasić i Marković 2007): Realizam, Ekspresionizam, Ideologija i Dekoracija. Najzad, afektivni aspekt definisan je dimenzijama koje su specifikovane u ranijim istraživanjima subjektivnog doživljaja umetničkih slika (Marković & Radonjić, 2008): Atraktivnost, Pobuđenost, Regularnost i Smirenost.

Ispitanici: 30 studenata Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Stimulusi: 30 umetničkih slika čija je tema portret. Dva nezavisna procenjivača su iz šireg skupa umetničkih portreta izdvojili set od trideset stimulusa uz pomoć dva glavna kriterijuma selekcije: da slike pokrivaju sve periode umetničkog stvaranja (od antike do savremene moderne umetnosti), i da su autori, po relevantnoj literaturi iz istorije umetnosti, tipični predstavnici određenog slikarskog pravca, ali da odabrani portreti nisu najpoznatija umetnička dela. Na portretima su prikazane osobe oba pola, približno iste srednje starosti.

U istraživanju su korišćena tri instrumenta. (1) PDS12, instrument za merenje perceptivnih dimenzija stila – 12 sedmostepenih bipolarnih skala organizovanih u četiri faktora: Oblik (precizno, uredno i jasna forma), Boja (kontrast boja, kontrast svetlo-tamno i jarke boje), Prostor (voluminoznost, prostorna dubina i obla kontura) i Kompleksnost (šareno, kitnjasto i detaljno). (2) DZS8, instrument za merenje denotativnog značenja slike – 8 unipolarnih sedmostepenih skala organizovanih u četiri faktora: Realizam-Konstruktivizam (slika predstavlja realnost nasuprot slika je konstrukcija nove realnosti), Ekspresionizam (predstava umetnikovog unutarpsihičkog sveta emocija, stanja i doživljavanja), Ideologija (prikaz filozofsko-religioznih ideja i društveno-istorijskih prilika) i Dekoracija (namena slike je da ulepša i ukrasi svet, i izazove estetski doživljaj kod posmatrača). (3) SDS12, instrument za merenje afektivnog aspekta subjektivnog doživljaja slike – 12 sedmostepenih bipolarnih skala organizovanih u četiri faktora: Regularnost (jasno, pravilno i sređeno), Pobuđenost (neobično, maštovito i upečatljivo), Atraktivnost (lepo, prijatno i zdravo) i Smirenost (nenametljivo, blago i opušteno).

Ispitanici su procenjivali 30 portreta na tri instrumenta, tj. tri seta skala. Subjekti su bili razvrstani u manje grupe od četiri do šest članova. Svakoj grupi portreti su izlagani različitim pseudo-slučajnim redosledom.

Podaci korelacionih analiza pokazuju da između perceptivnih, semantičkih i afektivnih dimenzija postoji dosta značajnih korelacija.

(1) Perceptivne-semantičke dimenzije. Dobijene su značajne korelacije između perceptivne dimenzije Oblik i sve četiri semantičke dimenzije: Realizam, Ekspresionizam (negativna korelacija), Ideologija i Dekoracija. Perceptivne dimenzije Prostor i Kompleksnost su u značajnoj korelaciji sa Realizmom i Dekoracijom. (2) Perceptivne-afektivne dimenzije. Tri perceptivne dimenzije, Oblik, Prostor i Kompleksnost značajno su povezane sa tri afektivne dimenzije, Atraktivnost, Regularnost i Smirenost (sve korelacije su pozitivne). Zanimljivo je da perceptivna dimenzija Boja nije u korelaciji ni sa jednom semantičkom i afektivnom dimenzijom. (3) Semantičko-afektivne dimenzije. Semantička dimenzija Realizam značajno je pozitivno korelirana sa afektivnom dimenzijom Regularnost. Dobijene su značajne korelacije Ekspresionizma sa svim afektivnim dimenzijama: Atraktivnost (negativna korelacija), Pobuđenost (pozitivna korelacija), Regularnost (negativna korelacija) i Smirenost (negativna korelacija). Ideologija i Dekoracija su u pozitivnoj korelaciji sa Atraktivnošću, Regularnošću i Smirenošću.

Rezultati ove studije pokazuju da su tri aspekta subjektivnog doživljaja umetničkih portreta povezana na jednom apstraktnijem planu. Naime, moguće je izdvojiti dve šire opozitne grupe svojstava koje se u narednim klaster-analitičkim studijama treba još bolje specifikovati. Prvu grupu čine svojstva karakteristična za precizno, figuralno, voluminozno, realističko predstavljanje portreta (dimenzije Oblik, Prostor, Realizam, Regularnost), dok drugu grupu čine svojstva kroz koja se reflektuje ekspresionistička intencija umetnika (Ekspresionizam, Pobuđenost).

ESTETSKA DIMENZIJA VIZUELNIH ILUZIJA

Jasmina Stevanov, Slobodan Marković

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Predmet ovog rada je ispitivanje estetskog doživljaja koji se javlja u subjektu pri posmatranju različitih kategorija vizuelnih iluzija. Osnovna ideja na kojoj počiva ovo istraživanje je da pored perceptivne, vizuelne iluzije imaju i izvesnu estetsku, odnosno afektivnu dimenziju. Ispitivani su efekti vizuelnih iluzija na estetski doživljaj i druge dimenzije subjektivnog doživljaja forme (Evaluacija, Regularnost i Pobuđenost). Ispitana je i povezanost estetskog doživljaja i drugih dimenzija subjektivnog doživljaja forme. Za potrebe istraživanja formirani su takvi vizuelni sklopovi koji su se mogli porediti po efektu *iluzornosti* (postojanju iluzornog efekta ili maksimalan intenzitet iluzornog efekta) odnosno *neiluzornosti* (nepostojanja iluzornog efekta ili redukovan iluzorni efekat).

Rezultati pokazuju da postoji značajan efekat glavnog variranog faktora *iluzornosti* na procenu Evaluacije i Pobuđenosti, kao dimenzije Subjektivnog doživljaja forme meren instrumentom SDF 12, kao i na procenu Estetskog doživljaja meren instrumentom ED 3. Takođe, regresione analize pokazuju da je pobuđenost (maštovit, raznolik, zanimljiv i složen), kao dimenzija subjektivnog doživljaja forme bolji prediktor estetskog doživljaja u odnosu na evaluaciju (veseo, vedar, bistar i prijatan). Dodatno, sakupljeni su bihevioralni podaci o vremenu posmatranja iluzornih i neiluzornih sklopova i rezultati ukazuju da je vreme posmatranja iluzornih stimulusa značajno više od vremena posmatranja neiluzornih stimulusa.

Osnovni nalaz ovog istraživanja jeste da je estetski doživljaj iluzornih stimulusa značajno viši od estetskog doživljaja neiluzornih stimulusa, stoga se

može govoriti o tome da se vizuelne iluzije mogu tretirati kao estetski stimuli u pravom smislu.

Ključne reči: estetski doživljaj, subjektivni doživljaj forme, kolativni aspekti iluzija, teorije procene, bihejvioralni aspekti pobudenosti i estetskog doživljaja

KVALITATIVNA ANALIZA PREFERENCIJE I OPISA BOJA KOD STUDENATA VIZUELNIH UMETNOSTI

Bojana Škorc

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti, Beograd

Predmet istraživanja je preferencija boja kod studenata vizuelnih umetnosti i stvaranje i analiza metaforičkog opisa omiljene boje. Prethodna istraživanja izvedena na istu temu (1992, 2007) su pokazala da je pri opisu doživljaja boje i estetskoj proceni boje, korišćenje indirektnih, metaforičnih opisa prirodna reakcija ispitanika. Istraživanje ispituje postupak stvaranja opisa boje kao i subjektivne i objektivne aspekte opisa.

Grupi od 40 studenata vizuelnih umetnosti je traženo da zamisle i imenuju svoju omiljenu boju. U sledećem koraku je traženo da svoju omiljenu boju opišu kroz davanje imena, kroz opis zvuka koji odgovara boji, i kroz opis predmeta koji bi najbolje predstavljao tu boju. Prikupljeni odgovori su sumirani a zatim su poslužili za stvaranje novog instrumenta. Navedena imena, zvuci i predmeti su izmešani slučajnim redosledom i dati drugoj grupi studenata vizuelnih umetnosti. Od njih je traženo da svakom imenu, zvuku ili predmetu pridaju odgovarajuću boju. Na taj način je ispitana mera objektivnosti metaforičkog opisa.

U prvoj grupi ispitanika se nalazi 40 studenata Fakulteta likovnih umetnosti u Beogradu a u drugoj 25 studenata Fakulteta likovnih umetnosti u Cetinju. Polna struktura je 62% devojaka i 38% mladića.

Prvi stepen obrade je kvalitativni opis koji je analiziran procentima, frekvencama i analizama sadržaja. Drugi stepen analiza podrazumeva primenu Hi-kvadrata za ispitivanje raspodele odgovora prema kategorijama.

Rezultati: 1. Omiljene boje studenata umetnosti su različite od očekivanih frekvenci. Prema prethodnim istraživanjima na masovnoj populaciji (1965) najomiljenije očekivane boje su crvena i plava. Kod studenata umetnosti je značajno zastupljena crna, smeđa kao i medjutonovi boja. 2. Metaforički opisi su lako stvarani ali je njihova objektivnost mala. Prema visinama HI-kvadrata i njihovim vrednostima objektivnost opisa boje preko predmeta je naveća, objektivnost opisa preko zvukova mala, dok su opisi preko imena boja sasvim subjektivni.

Rezultati ukazuju na to da pri kreiranju metaforičkog opisa boje dominiraju subjektivni faktori. Postoje razlike između stepena objektivnosti opisa, što se i moglo očekivati s obzirom na to da je stvaranje metaforičkog opisa složen i subjektivni proces. Ipak, on je osnovna karakteristika umetničkog izraza i zaslužuje dalju i dublju analizu.

Ključne reči: preferencija boja, psihologija umetnosti, metaforički opis

IZRADA INSTRUMENTA ZA PROCENU VIZUELNIH I AUDITIVNIH SADRŽAJA

Biljana Pejić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Dosadašnja istraživanja su pokazala da se doživljaj različitih kategorija vizuelnih i auditivnih sadržaja mogu opisati manjim brojem bazičnih dimenzija (Tucker, 1955; Berlyne i saradnici, 1971, 1974; Martindale, 1990; Marković i saradnici, 2002; Radonjić i Marković, 2005; Pejić, 2006, 2007; Tomović i Vučković, 2007). Osgud i saradnici su ispitivali povezanost različitih kategorija sadržaja (boja, oblik, apstraktne reči, muzika, emotivna stanja) i utvrdili da oni mogu imati zajedničko značenje (Osgood, Succi, Tannenbaum, 1957). Koristeći Osgudovu metodologiju izrade semantičkog diferencijala, cilj rada je bio da se utvrdi struktura subjektivnog doživljaja vizuelnog i auditivnog materijala i konstruiše instrument kojim bi ona mogla da se meri.

Istraživanje se sastojalo iz dve faze. U prvoj fazi su izdvojena reprezentativna svojstva koja najčešće i najadekvatnije opisuju subjektivni doživljaj vizuelnih i auditivnih sadržaja (ukupno 55 pridevskih parova). U drugoj fazi, subjekti (N=40) su procenjivali slike i muzičke kompozicije (ukupno 22 stimulusa, po 11 za svaki modalitet), različitih stilova, pravaca i epoha. Svi stimulusi su procenjeni na 55 sedmostepenih skala datih u formi semantičkog diferencijala.

Rađena je faktorska analiza rotacionom metodom Promax. Za izbor broja relevantnih faktora korišćen je Katelov scree kriterijum. Izdvojena su 4 faktora. U cilju konstruisanja instrumenta, na osnovu indeksa matrice sklopa i koeficijenta diskriminativnosti, izdvojene su 4 najreprezentativnije skale unutar svakog faktora. U okviru F1 izdvojene su skale: zagonetno, maštovito, moćno, zanimljivo, F2 skale: pravilno, precizno, jasno, skladno, F3 skale: brzo, dinamično, upadljivo, smelo, F4 skale: blago, nežno, vedro, toplo. Metrijske karakteristike faktora su: Reprezentativnost PSI1: .92(F1), .87 (F2), .89(F3), .87(F4) Pouzdanost ALFA: .81(F1), .77(F2), .79(F3), .78(F4) Homogenost H2: .94(F1), .92(F2), .92(F3), .90(F4)

Dobijeni nalazi pokazuju da se empirijskim putem izdvajaju 4 nezavisne dimenzije kojima se može opisati subjektivni doživljaj auditivnog i vizuelnog materijala na intramodalnom planu. To su dimenzija estetske evaluacije (F1), regularnosti (F2), dinamizma (F3) i afektivne evaluacije (F4). Dimenzije estetske i afektivne evaluacije obuhvataju afektivno konativnu procenu sadržaja, a dimenzije regularnosti i dinamizma kognitivnu. Metrijske karakteristike pokazuju da se ovim instrumentom može pouzdano i valjano meriti subjektivni doživljaj vizuelnog i auditivnog materijala.

UMETNIČKI PRAVCI U SVETLU KOGNITIVNOG MODELA ESTETSKOG ODLUČIVANJA

Biljana Pejić, Nebojša Milićević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Cilj istraživanja je bio da se uporede slike iz rane, pozne i visoke renesanse i baroka po dimenzijama sklada, ukrasa i semantičke dubine i utvrdi da li postoje

sličnosti u razvoju izabranih pravaca. U radu se pošlo od Ognjenovičevog kognitivnog modela donošenja estetske odluke, po kom estetski sud predstavlja slojevit kognitivni čin, koji se organizuje na 3 nivoa: harmonijskom (H), redundantnom (R) i distantnom (D) nivou. Na H-nivou odluka se donosi na osnovu simetrije, ritma, ravnoteže elemenata, proste rime i harmonije, na R-nivou na osnovu ukrašenosti, bogatstva elemenata i redundance, a na D-nivou po principu otvaranja novih unutrašnjih prostora za obradu stimulacije. Da li se razvoj umetničkih pravaca može posmatrati na sličan način kao i estetsko odlučivanje? Dosadašnja istraživanja su pokazala da se modusi estetske preferencije mogu posmatrati kao uzrasni fenomen (Marković i Marković, 1994) i da se njima mogu opisati promene tokom procesa nastajanja umetničkog dela (Miličević, 2001, 2005, Ristić, 2006). Takođe, istraživanja Martindejla (1990) su pokazala da je moguće utvrditi izvesne pravilnosti u istorijskim promenama stilova.

Subjekti: 15 studenata psihologije Univerziteta u Nišu.

Stimulusi: 36 reprodukcija slika iz rane, visoke i pozne renesanse i baroka (18 za svaki pravac, odnosno 6 za svaku fazu).

Instrument: 12 sedmostepenih skala procene u formi semantičkog diferencijala, koje mere dimenziju: sklada (srazmerno, sredeno, stabilno, simetrično), ukrasa (ukrašeno, raskošno, detaljno, iscrpno) i semantičke dubine (zagonetno, duboko, simbolično, čudno).

Ispitanici su procenjivali svaki stimulus na 12 skala. Vreme izlaganja i procene nisu bili ograničeni.

Analiza varijanse pokazuje značajan efekat pravca na dimenziji sklada: $F(1;533)=33,40$; $p<.001$ i ukrasa: $F(1;533)=5,89$; $p<.05$, efekat faze na dimenziji sklada: $F(2;533)=4,33$; $p<.05$, ukrasa: $F(2;533)=4,35$; $p<.05$ i semantičke dubine: $F(2;533)=5,04$; $p<.01$ i interakciju pravac x faze na dimenziji sklada: $F(2;539)=38,45$; $p<.001$, ukrasa $F(2;539)=5,42$; $p<.01$ i semantičke dubine: $F(2;539)=27,18$; $p<.001$. Analiza na procenama renesansnih slika pokazuje značajan efekat faze na dimenziji sklada: $F(2;267)=19,69$; $p<.001$, ukrasa $F(2;267)=8,09$; $p<.001$ i semantičke dubine: $F(2;267)=8,06$; $p<.001$. Analiza na procenama baroknih slika pokazuje značajan efekat faze na dimenziji sklada: $F(2;267)=22,59$; $p<.001$ i semantičke dubine: $F(2;267)=24,93$; $p<.001$. Analiza na procenama slika iz prve faze pokazuje značajan efekat pravca na dimenziji sklada: $F(1;178)=70,34$; $p<.001$, ukrasa: $F(1;178)=17,03$; $p<.001$ i semantičke dubine: $F(1;178)=39,44$; $p<.001$, druge faze na dimenziji sklada: $F(1;178)=27,42$; $p<.001$, treće faze na dimenziji sklada: $F(1;178)=12,83$; $p<.001$ i semantičke dubine: $F(1;178)=16,39$; $p<.001$.

Rezultati pokazuju da se slike iz rane, visoke i pozne renesanse i baroka različito procenju na dimenzijama sklada, ukrasa i semantičke dubine. Razlike su najviše izražene u ranoj i poznoj fazi. Renesansne slike su najskladnije u visokoj, a najukrašnije i semantički duboke u poznoj fazi. Barokne slike su najskladnije u poznoj, a najviše semantički duboke u ranoj fazi, dok se po dimenziji ukrasa ne razlikuju. U renesansnom slikarstvu razvoj teče od skladnih ka više ukrašenim slikama koje imaju veću semantičku dubinu, a u baroknom ka više skladnim ukrašenim slikama, s manjom semantičkom dubinom.

EKSPERIMENT SERIJSKE REPRODUKCIJE U SVETLU
MARTINDEJLOVE EVOLUCIONE TEORIJE

Nebojša Milićević, Biljana Pejić

Udruženje za empirijska istraživanja umetnosti, Beograd, Laboratorija za
eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Istraživanja serijske reprodukcije potvrđuju Bartletove nalaze o promenama sadržaja u pravcu simplifikacije, amplifikacije i racionalizacije. Martindejl (1990) u eksperimentima serijske reprodukcije nalazi potvrdu svoje evolucionarne teorije. Stilske promene on objašnjava dinamikom arausal potencijala i primordijalnog sadržaja. Umetnik je tokom istorije umetnosti prinuđen da postepeno povećava nivo pobudenosti (arausal potencijal) svojih dela kako bi izbegao habituaciju kod publike. Sličan trend nalazi i u eksperimentima serijske reprodukcije. Drugi faktor koji određuje estetsku evoluciju je primordijalni sadržaj i tiče se originalnosti. Primordijalna misao je nedirektivnija, asocijativnija, nasuprot konceptualnoj, koja je logička i racionalna. Primordijalni sadržaj raste ali samo do uvođenja novih stilskih pravila nakon čega opada. Estetsko odlučivanje po Ognjenoviću (1980) sastoji se od tri kvalitativno različita nivoa. Kod prvog H nivoa odluka se donosi na osnovu harmonije, simetrije, jednostavnosti. R-nivo donosi odluku po principu ukrašavanja, redudance. Kod trećeg, najdubljeg, distantnog (D) nivoa odluka se tiče originalnog umetničkog dela. Ovi modusi se mogu posmatrati i kao tri principa estetiziranja tokom istorije umetnosti. Sličan redosled je nađen i u istraživanjima geneze umetničkih dela.

Ciljevi našeg istraživanja su da se, polazeći od dva pomenuta teorijska koncepta, u eksperimentima serijske reprodukcije sa instrukcijom povećanja originalnosti ispituju sledeće estetske dimenzije i njihov trend: 1. arausal potencijal (AP) na osnovu procena na Martindejlovim skalama (jednostavno-složeno, pasivno-aktivno, opuštajuće-napeto, neodređeno-određeno, slabo jako) i primordijalni sadržaj (PC) (nestvarno-stvarno, nezemaljski-zemaljski, neprirodno-prirodno i besmisleno-smisleno); 2. H, R i D dimenzije na osnovu procena na Ognjenovićevim sedmostepenim skalama.

Tri grupe od 10 studenata psihologije su metodom serijske reprodukcije reprodukovale realistički, apstraktni i geometrijski crtež. Svaku narednu reprodukciju trebalo je učiniti za nijansu originalnijom. U drugom delu, 90 studenata procenjivalo je ove reprodukcije na dimenzijama arausal potencijala (AP), primordijalnog sadržaja (PC), sklada (H), ukrasa (R) i dubine (D).

Kod geometrijskog crteža, sa brojem pokušaja opada sklad (H) ($r^2=0.63$, $F=6.9$, $p<0.05$) i primordijalni sadržaj (PC) ($r^2=0.65$, $F=16.37$, $p<0.01$) a rastu dimenzije ukrasa (R) ($r^2=0.95$, $F=53.83$, $p<0.01$), dubine (D) ($r^2=0.78$, $F=78.67$, $p<0.01$) i arausal potencijala (AP) ($r^2=0.93$, $F=134.28$, $p<0.01$). Kod realističkog crteža sa brojem pokušaja rastu dimenzija ukrasa (R) ($r^2=0.71$, $F=10.03$, $p<0.01$), dubine (D) ($r^2=0.37$, $F=5.29$, $p<0.05$) i arausal potencijala (AP) ($r^2=0.65$, $F=16.55$, $p<0.01$). Kod apstraktnog crteža sklad (H) ($r^2=0.42$, $F=6.45$, $p<0.05$) i distanca (D) ($r^2=0.49$, $F=8.57$, $p<0.05$) opadaju jer je reč o crtežu koji je teži za reprodukciju. Kvalitativna analiza pokazuje da tokom reprodukcije apstraktni crteži dobijaju realistički sadržaj i da je ukrašavanje dominantan način povećanja originalnosti kod ispitanika prosečnih crtačkih sposobnosti. Kod geometrijskih i realističkih crteža, redosled promena estetskih dimenzija sličan je promenama u donošenju estetske odluke. Porast arausal potencijala tokom reprodukcija i skladu je sa Martindejlovim nalazima i evolucionom teorijom.

SKLAD, UKRAS, DUBINA, AKTIVITET I EVALUACIJA U
KOREOGRAFIJAMA FOLKLORA

Maja Vukadinović

Udružene laboratorije za istraživanje mozga, Beograd

Cilj istraživanja bio je da se ispita efekat vrste folklorne numere i kulturno-umetničkog društva koje izvodi folklorne numere, na subjektivni doživljaj ispitanika, koji je operacionalizovan preko dimenzija sklada, ukrasa, dubine, aktiviteta i evaluacije.

U istraživanju je učestvovalo 50 ispitanika, studenti psihologije sa III i IV godine Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Stimuluse su činile šest folklornih numera. Među njima su Čačak Leskovac, Čačak Pčinja, Mađarac, Moravac, Gluvo glamočko kolo i Grmečko kolo. Iste folklorne numere su izvodili i članovi Kulturno-umetničkog društva "Svetozar Marković", kao i članovi Kulturno-umetničkog društva "Sonja Marinković", oba KUD-a iz Novog Sada. Ukupno je bilo 12 stimulusa, odnosno folklornih numera prikazanih ispitanicima.

Koreografije su ispitanicima bile izlagane preko video bima, u vidu audio vizuelnog snimka, prema balansiranom redosledu. Ispitanici su snimke gledali u grupi, i nakon svakog odgledanog snimka, odmah vršili procene po zadatim kriterijumima. Za procene ispitanika nakon svake odgledane koreografije bio je predviđeno dva – tri minuta.

Zadatak ispitanika se sastojao u tome da svaku od šest koreografija, ukupno 12 stimulusa, procene po dimezijama sklada, ukrasa, dubine, aktiviteta i evaluacije (Pejić, 2006).

Rezultati su pokazali da, kada se radi o dimenziji *sklada*, glavni efekat faktora NUMERA ($F(5;45) = 6.304; p < .000$) je statistički značajan. Glavni efekat faktora KUD ($F(1,49) = 27.846; p < .000$) je takođe statistički značajan. Interakcija faktora nije značajna. Ovaj rezultat ukazuje na to da je dimenzija sklada statistički značajno više izražena u folklornim numerama koje izvodi Kulturno-umetničko društvo "Svetozar Marković".

Rezultati su pokazali da, kada se radi o dimenziji *ukrasa*, glavni efekat faktora NUMERA ($F(5;45) = 25.538; p < .000$) statistički je značajan. Glavni efekat faktora KUD nije statistički značajan. Interakcija faktora je statistički značajna ($F(5;45) = 5.609; p < .000$). To znači da se kulturno-umetnička društva ne razlikuju na isti način u izvedenim numerama, po dimenziji ukrasa. U numerama Čačak Pčinja, Gluvo glamočko kolo i Grmečko kolo, dimenzija ukrasa je više izražena kod Kulturno-umetničkog društva "Svetozar Marković", dok je u numerama Moravac, Čačak Leskovac i Mađarac, dimenzija ukrasa više izražena kod Kulturno-umetničkog društva "Sonja Marinković".

Rezultati su pokazali da, kada se radi o dimenziji *dubine*, glavni efekat faktora NUMERA ($F(5;45) = 5.336; p < .05$) je statistički značajan. Glavni efekat faktora KUD nije statistički značajan. Interakcija faktora je statistički značajna ($F(5;45) = 4.542; p < .05$). To znači da se Kulturno umetnička društva, ne razlikuju na isti način u izvedenim numerama, po dimenziji dubine. U numerama Čačak Pčinja i Grmečko kolo, dimenzija dubine je više izražena kod Kulturno-umetničkog društva "Svetozar Marković", dok je u numerama Moravac, Čačak Leskovac, Mađarac i Gluvo glamočko kolo, dimenzija ukrasa više izražena kod Kulturno-umetničkog društva "Sonja Marinković".

Rezultati su pokazali da, kada se radi o dimenziji *aktiviteta*, statistički je značajan samo glavni efekat faktora NUMERA ($F(5;45) = 38.189; p < .000$).

Rezultati su pokazali da, kada se radi o dimenziji *evaluacije*, glavni efekat faktora NUMERA ($F(5;45) = 16.417$; $p < .000$) je statistički značajan. Glavni efekat faktora KUD ($F(1,49) = 5.104$; $p < .05$) je, takode, statistički značajan. Interakcija faktora je statistički značajna ($F(5,45) = 3.184$; $p < .05$). To znači da se Kulturno-umetnička društva ne razlikuju na isti način u izvedenim numerama, po dimenziji evaluacije. U svim numerama osim Mađarca, dimenzija evaluacije je više izražena kod Kulturno-umetničkog društva "Svetozar Marković", dok je samo u numeri Mađarac dimenzija evaluacije više izražena kod Kulturno-umetničkog društva "Sonja Marinković".

Na osnovu prikazanih rezultata možemo zaključiti da se subjektivni doživljaj različitih folklornih numera razlikuje, kao i da na te razlike u subjektivnom doživljaju, mada ne u svim slučajevima, utiče i kulturno-umetničko društvo koje ih izvodi.

KOGNITIVNA PSIHOLOGIJA I PSIHOLINGVISTIKA

PRIMJENA KONTEKSTUALNIH JEZIČKIH INFORMACIJA NA NIVOU VRSTA RIJEČI U ZADATKU AUTOMATSKE LEMATIZACIJE

Strahinja Dimitrijević, Petar Milin, Aleksandar Kostić

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Banjaluka, Odsjek za psihologiju,
Filozofski fakultet, Novi Sad; Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju,
Filozofski fakultet, Beograd

Kontekstualni gramatičko-probabilistički pristup, koji koristi informacije o zajedničkom javljanju dvije ili više vrsta riječi, često se koristi u obradi engleskog, ali i drugih jezika. On se najčešće formalizuje pomoću Markovljevih modela prvog ili drugog reda, a realizuje se Viterbi algoritmom, naprijed-natrag algoritmom, itd. Međutim, do sada nije na sistematski način ispitivana opravdanost korištenja ovog pristupa u obradi jezika (cf. Milin, 2005). Štaviše, postoje istraživanja koja pokazuju da sistemi koji se zasnivaju na kontekstualnom gramatičko-probabilističkom pristupu ne postižu zadovoljavajuće rezultate, posebno u obradi jezika s bogatom infleksijom (Džeroski, Erjavec and Zavrel, 2000; Milin, 2005).

Cilj ovdje prikazanog istraživanja jeste provjera uspješnosti pomenutog pristupa u zadatku automatske lematizacije, tj. zadatku pripisivanja odrednice i vrste riječi. Uspješnost je provjerena na test-uzorku veličine 2.001 višeznačnih riječi (riječi kojima može biti pripisano više od jedne oznake i/ili odrednice) srpskog jezika.

Primenjen je eksperimentalni nacrt u kojem je varirana: (a) veličina uzorka (1, 3, 5, 7 i 9 stotina hiljada riječi), (b) način formiranja kontekstualnih informacija (iz kontinuiranog teksta ili nasumice), (c) količina kontekstualnih informacija (dvije riječi ili tri riječi) i (d) položaj riječi-mete u kontekstu (za dvije riječi: ispred ili iza; za tri riječi: ispred, u sredini ili na kraju).

Rezultati pokazuju da se kontekstualnim gramatičko-probabilističkim pristupom tačno lematizuje između 54% i 63% višeznačnih riječi, dok se leksičko-probabilističkim pristupom (Ilić i Kostić, 2002), koji se oslanja na vjerovatnoće gramatičkih oblika svake pojedinačne riječi, uspješno lematizuje oko 88% ovakvih

riječi. Utvrđen je eksperimentalni efekat količine konteksta i položaja riječi-mete – najveća tačnost se postiže korštenjem nizova od tri riječi, i to kada se riječ-meta nalazi u sredini niza. S druge strane, statistički značajne razlike u procentu tačno lematizovanih riječi nisu utvrđene za različite veličine i načine formiranja uzoraka. Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da sistemi koji se zasnivaju na kontekstualnim jezičkim informacijama ne postižu zadovoljavajuće rezultate u zadatku automatske lematizacije jezika s razvijenom infleksionom morfologijom. Drugim riječima, automatska obrada riječi ne može biti uspješna ukoliko se oslanja isključivo na vjerovatnoće na višim nivoima jezičke agregacije – na morfološkim ili sintagmatskim tipovima i slično. Ona očigledno mora uključivati i određena znanja o svijetu, a ona jesu, barem indirektno, sadržana u vjerovatnoćama na nivou pojedinačnih riječi (cf. Milin, 2004).

Ključne riječi: automatska lematizacija, kontekstualni gramatičko-probabilistički pristup

KOGNITIVNA OBRADA ALOMORFIJE U SRPSKOM JEZIKU

Tamara Jovanović, Dušica Filipović-Durđević, Petar Milin

Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu, Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu, Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

U ovom istraživanju ispitivan je kognitivni status alomorfije nastavka instrumentala jednine imenica muškog roda u srpskom jeziku (npr. mišom-mišem; pužom-pužem). Alomorfija predstavlja uočljive varijacije u formi morfeme koje ne utiču na njenu funkciju i značenje (cf. Lyons, 1968). Uprkos čestom javljanju u govoru i produkciji, alomorfija je retko bila predmet psiholingvističkih istraživanja.

Prvi cilj ovog istraživanja je bio da se utvrde specifičnosti kognitivne obrade alomorfničkih imenica, a drugi da se stvori osnova za postavljanje i testiranje hipoteza o morfološkim i/ili fonološkim činiocima koji utiču na javljanje nastavka u formiranju instrumentala jednine.

U istraživanju su korišćeni eksperiment sa zadatkom leksičke odluke i upitnik konstruisan za ispitivanje alomorfije u jezičkoj produkciji kompetentnih govornika jezika. Nacrt za eksperimentalno istraživanje je bio trofaktorski, sa faktorima leksikalnost (reč ili nerek); nastavak instrumentala jednine (-om ili -em) i alomorfnost (isključivo jedan nastavak ili oba nastavka). Iz Frekvencijskog rečnika savremenog srpskog jezika (Kostić, Đ., 1999) preuzete su sve imenice muškog roda u instrumentalu jednine kod kojih postoje oba završetka. Zatim je ova lista dopunjena pretragom Internet-domena sa stranicama na srpskom jeziku (.yu-domen). Stimulusi - reči, su ujednačeni po dužini (iskazanoj brojem slogova) i frekvencama odrednice i oblika. Za potrebe ovog dela istraživanja lista stimulusa je dopunjena odgovarajućim brojem oblika reči koje u instrumentalu jednine isključivo završavaju jednim od dva nastavka (ili -om, ili -em).

Rezultati analize po subjektima i stimulusima su potvrdili postojanje efekata nastavka, broja alomorfa i njihove interakcije. Korelaciono istraživanje je obavljeno na poduzorku reči koje se javljaju sa oba nastavka. Pored frekvenci preuzetih iz Frekvencijskog rečnika savremenog srpskog jezika i onih dobijenih pretragom Interneta, konstruisan je i poseban upitnik, u kojem je uzorak ispitanika imao zadatak da dopuni i dovrši rečenice imenicama u odgovarajućem padežu (instrumentalu jednine). Na ovaj način su se prikupili podaci o produkciji alomorfa na osnovu odgovora ispitanika čiji je maternji jezik srpski. Zatim se ispitala

povezanost frekvencija koje su dobijene iz tri pomenuta izvora). Takođe, testirana je i njihova statistička značajnost u funkciji prediktora vremena reakcije, dobijenih u eksperimentalnom delu studije. Ukupno gledano, produkcija ispitanika i Frekvencijski rečnik se najviše razlikuju, dok se Internet kao izvor informacija nalazi na sredini, između njih. Testovi su potvrdili značajnost efekata sledećih prediktora: nastavka, proporcije oblika reči dobijenih u produkciji ispitanika i njihove interakcije. Dobijeni nalazi sugerišu da (a) fonološka ograničenja uzrokuju javljanje nastavka -em i (b) javljanje alomorfije može biti posledica suprotne težnje da se koristi frekventniji oblik -om.

VEKTORSKI ZASNOVANA SEMANTIČKA ANALIZA POLISEMIČNIH REČI SRPSKOG JEZIKA

Dušica Filipović-Đurđević, Aleksandar Kostić

Odeak za psihologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

Rodova i saradnici (Rodd, Gaskell & Marslen-Wilson, 2002) pokazali su da je vreme obrade reči sa nekoliko povezanih značenja (polisemija) kraće, a vreme obrade reči sa nekoliko nepovezanih značenja (homonimija) duže od vremena obrade jednoznačnih reči. Moscoso del Prado Martín i saradnici (Moscoso del Prado Martín & Kostić & Filipović Đurđević, podneto za objavljivanje) predložili su metod za kvantitativno opisivanje višeznačnih reči koji obuhvata obe vrste višeznačnosti. Izvodeći kontekstualne vektore drugog reda, za svaku višeznačnu reč formirali su distribuciju u višedimenzionalnom semantičkom prostoru, a koristeći bajezijansku procenu za mešavine multidimenzionalnih Gausovih distribucija, za svaku višeznačnu reč procenili su funkciju gustine verovatnoća. Prema predloženom metodu, generalna širina reprezentacije u semantičkom prostoru (Entropija ekvivalentne Gausove distribucije /EGE/ – izvedeno iz matrice kovarijanse) odlikava polisemiju, odnosno postojanje povezanih značenja reči, dok negentropija (razlika između EGE i diferencijalne entropije multidimenzionalne distribucije) odlikava postojanje nepovezanih značenja reči (homonimija). Na osnovu njihovog modela, izveli smo predikciju da će na skupu isključivo polisemičnih reči, samo EGE imati direktan uticaj na vreme obrade.

U eksperimentu je učestvovalo 54 studenta prve godine sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Prikazano je 150 polisemičnih imenica srpskog jezika i 150 pseudoimenica. Za analizu je odabrano 130 reči koje su se u Medijskoj bazi Ebart pojavile najmanje 500 puta.

Nezavisne varijable bile su dužina reči, logaritam frekvencije leme, familijarnost reči, entropija distribucije diskretnih verovatnoća značenja, kao i EGE i negentropija, koje su izvedene primenom metode koju su predložili Moscoso del Prado Martín i saradnici (Moscoso del Prado Martín et al., podneto za objavljivanje). Zavisna varijabla bilo je vreme reakcije.

U eksperimentu je korišćen zadatak leksičke odluke. Rezultati Analiza linearnih mešovitih modela, sa ispitanicima kao izvorima slučajnih efekata, pokazala je statistički značajne, linearne efekte dužine reči: $F(1,6573)=36.728$, $p<0.001$, logaritma frekvencije leme: $F(1,6573)=123.644$, $p<0.001$, familijarnosti reči: $F(1,6573)=64.800$, $p<0.001$, nelinearni efekat entropije: $F(1,6573)=25.780$, $p<0.001$ i linearni efekat EGE: $F(1,6573)=13.880$, $p<0.001$. Pored toga,

zabeležena je interakcija između diskretne entropije i familijarnosti: $F(1,6573)=8.878$, $p<0.01$. Efekat negentropije nije bio statistički značajan, ali je dobijena statistički značajna interakcija između EGE i negentropije: $F(1,6573)=7.302$, $p<0.01$.

U skladu sa predviđanjima, na skupu isključivo polisemičnih imenica negentropija nije direktno uticala na vreme reakcije - zabeležen je samo efekat entropije ekvivalentne Gausove distribucije, modifikovan negentropijom, što ukazuje na smanjenu kompeticiju između povezanih značenja polisemičnih reči.

KOGNITIVNI STATUS MORFOLOŠKIH PARADIGMI U SRPSKOM JEZIKU

Natalija Radivojević, Aleksandar Kostić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ovom istraživanju bavili smo se pitanjem morfoloških paradigmi na koje je naš kognitivni sistem osetljiv. Za razliku od deskriptivne lingvistike, u kojoj se pod pojmom paradigme najčešće podrazumevaju deklinacije i konjugacije, morfološku paradigmu smo definisali kao skup imenica datog roda i deklinacije čiji padežni oblici imaju identične infleksione sufikse. Unutar paradigme imenica muškog roda razlikujemo dve podparadigme imenica koje koincidiraju sa živošću, koje dele isti repertoar inflektivnih sufiksa, ali imaju različit sufiks u akuzativu jednine. Ranije istraživanje na živim i neživim imenicama muškog roda pokazalo je da su najviši koeficijenti determinacije dobijeni kada je predikcija vršena na osnovu količine informacije izvedene iz paradigme živih imenica, te da žive imenice muškog roda predstavljaju dominantnu podparadigmu. Kako bismo ispitali da li je ovakav način obrade dveju podparadigmi specifičnost imenica muškog roda koja je vezana za živost imenica, izvršeno je ispitivanje na imenicama ženskog roda kod kojih takođe možemo izdvojiti dve podparadigme (imenice tipa žena i tipa tabla), a koje se razlikuju u inflektivnom sufiksu u genitivu množine.

Korišćeni prediktori: 1) količina informacije izvedena iz lokalne verovatnoće (verovatnoće oblika imenica prikazanih u eksperimentu) 2) količina informacije izvedena iz globalne verovatnoće (aproksimirane verovatnoće oblika svih imenica ženskog roda, izvedena iz paradigme: a) imenica tipa žena, b) imenica tipa tabla. 3) uprosečeni biti dobijeni na osnovu lokalnih i globalnih verovatnoća. Imenice su ispitanicima prikazane u dva bloka. U jednom bloku prikazano je 6 oblika imenica tipa žena, a u drugom 6 oblika imenica tipa tabla.

U eksperimentu su učestvovala 72 studenta prve godine sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Stimulusi: U svakom bloku prikazano je po 48 imenica ženskog roda i pseudoimenica.

Ispitanici su podeljeni u šest grupa tako da su svi videli sve imenice i sve pseudoimenice u svim oblicima, ali nikada dva puta istu imenicu ili pseudoimenicu. Ogled je dvofaktorski: prvi faktor (leksikalnost), ima dva nivoa (imenica, pseudoimenica); drugi faktor (inflektivni oblik) ima 6 nivoa (mam-a mam-e, mam-i, mam-u, mam-om, mam-ama). Zavisna varijabla je vreme reakcije, izražena u milisekundama.

U eksperimentu je korišćen zadatak leksičke odluke. Rezultati Analiza varijanse pokazuje da je efekat oblika značajan: $F(5,35)=31.08$, $p<0.01$, kao i efekat tipa imenice: $F(1,71)=90.63$, $p<0.01$, dok interakcija oblik x tip imenice nije dostigla statističku značajnost. Regresiona analiza pokazuje da je globalna verovatnoća imenica tipa žena bolji prediktor vremena reakcije na oblike imenica

tipa žena ($r^2=0,93$; $F(1,4)=52,75$ $p<0,01$), ali i na oblike imenica tipa tabla: ($r^2=0,92$; $F(1,4)=47,58$, $p<0,01$). Nasuprot tome, globalna verovatnoća imenica tipa tabla ne dostiže značajnost ni za imenice tipa žena: $r^2=0,61$, $p>0,05$, ni za imenice tipa tabla: $r^2=0,59$, $p>0,05$.

Dobijeni nalazi ukazuju na dominantnost podparadigme imenica tipa žena pri obradi imenica ženskog roda, na sličan način kao što je to uočeno kod živih imenica pri obradi imenica muškog roda. Možemo zaključiti da kod dve grupe imenica muškog roda, uočena dominantnost podparadigme živih imenica nije vezana za živost. Dobijeni rezultati ukazuju na postojanje jedinstvenog principa kognitivne obrade kada je kognitivni sistem suočen sa postojanjem dveju podparadigmi unutar jedne paradigme (paradigme imenica muškog, odnosno ženskog roda).

VALIDACIJA DVE VARIJANTE POSTUPKA MERENJA OPSEGA RADNE MEMORIJE PRI ČITANJU

Dušan Vejnović, Dejan Lalović

Filozofski fakultet, Novi Sad, Filozofski fakultet, Beograd

Zadatak merenja opsega radne memorije pri čitanju (ORMČ, Daneman & Carpenter, 1980) jedan je od najstarijih, a svakako je najčešće korišćen metod za procenu efikasnosti radne memorije (RM). ORMČ se sastoji u zapamćivanju (reči ili slova) uz uporedno čitanje pojedinačnih rečenica. Rečenice se izlažu u nizovima od 2 do 5, nakon čega ispitanik, slobodno prisećajući se, reprodukuje materijal koji je trebalo da pamti. Ovaj eksperimentalni obrazac u literaturi se sreće u više varijanti. Imajući u vidu da, koliko nam je poznato, zadatak ORMČ nije primenjivan na populaciji koja govori srpski, uporedili smo dve varijante zadatka ORMČ, kao i nekoliko načina skorovanja učinka u tom zadatku.

Proverili smo varijante ORMČ koje, po našoj proceni, primenjuje najveći broj istraživača. Nazvali smo ih imenima najznačajnijih autora koji ih u koriste, „Mijakeovom“ (Shah & Miyake, 1996) i „Englovom“ (Engle et al., 1999). Pošto nismo mogli da izvršimo poređenje ove dve varijante ORMČ u pogledu apsolutno svih detalja, u obe varijante zadatka zadržali smo njihova kritična a međusobno različita svojstva. Prvo svojstvo se odnosi na materijal koji ispitanici treba da pamte uz uporedno čitanje rečenica. U Mijakeovoj verziji, baš kao i u izvornoj, ispitanici su pamtili poslednje reči rečenica, dok su u Englovoj verziji pamtili slova pridodata rečenicama. Drugo svojstvo je da su u Englovoj verziji ispitanici morali da, pamteći pridodata slova, verifikuju smisao rečenica, jer je polovina bila sačinjena tako da budu gramatički ispravne ali besmislene a preostale rečenice su imale smisla, dok je u Mijakeovoj verziji zadatak ispitanika bio samo da čitaju rečenice, pamteći njihovu poslednju reč.

Poređenje učinka u dve varijante ORMČ merenog uz pomoć 5 postupaka, koji zbog ograničenog prostora ne mogu biti razrađeni na ovom mestu, pokazalo je u svim slučajevima da je učinak u Mijakeovoj varijanti nešto slabiji. Do toga, najverovatnije, dovodi činjenica da u toj varijanti ispitanici pamte cele reči, pri čemu verifikacija koju zahteva Englova varijanta ne povećava težinu zadatka. Poređenje interne konzistentnosti 5 mera pokazalo je da mera koja se tradicionalno uzima kao opseg radne memorije pri čitanju – maksimalan dužina niza rečenica, to jest broj rečenica koje je ispitanik u stanju da pročita pamteći pri tome njihove poslednje reči (Mijakeova verzija) ili pridodata im slova (Englova verzija) – poseduje najslabiju internu konzistentnost, koja je u obe varijante zadatka neprihvatljiva (Kronbahova Alfa za ovu meru u Mijakeovoj varijanti iznosi 0.36, u

Englovoj 0.63). Tu meru, uprkos tradiciji i rasprostranjenoj praksi, ne preporučujemo za korišćenje. Interna konzistentnost preostale 4 mere kreće se u rasponu od 0.65 do 0.77 u slučaju parcijalno neponderisanog skora, u obe varijante zadatka. Imajući u vidu taj podatak i dobru diskriminativnost parcijalnog neponderisanog skora, predlažemo upravo ovu meru za upotrebu.

Validacija dve varijante ORMČ izvršena je spram verbalne sposobnosti, operacionalizovane kao prva glavna komponenta iz 6 verbalnih testova. Korelacije parcijalnog neponderisanog skora za obe varijante zadatka ORMČ sa verbalnom sposobnošću su približne – 0.28 za Englovu i 0.33 za Mijakeovu varijantu.

Pored preporuke za izbor mere učinka u zadatku ORMČ, glavni ishod našeg istraživanja glasi da se dve najčešće primenjivane varijante zadatka ORMČ mogu tretirati kao paralelne, uprkos njihovim međusobnim razlikama.

UTICAJ TIPA VEZE MEĐU REČIMA NA EFEKAT FACILITACIJE U ZADATKU LEKSIČKE ODLUKE

Milena Jakić, Aleksandar Kostić

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da je obrada reči brža ukoliko joj prethodi reč koja je sa njom u asocijativnoj ili semantičkoj vezi (cf. Koriat, 1981; Neely, Keefe, & Ross, 1989; Thompson-Schill, Kurtz, & Gabrieli, 1998). Ovo istraživanje ima za cilj da odgovori na dva pitanja: a) da li u zavisnosti od tipa veze između para reči postoji dodatni efekat facilitacije koji ne može da se objasni jačinom asocijativne veze, i b) da li je efekat facilitacije među asocijativno povezanim rečima simetričan, tj. da li efekat ostaje nepromenjen kada prim i meta zamene mesto. Da bismo odgovorili na ova pitanja izveli smo dva eksperimenta u kojima smo ispitali efekat facilitacije kod parova reči koje stoje u čisto asocijativnom odnosu i parova reči koje stoje u nekom od leksičkih odnosa (sinonimija, antonimija i hiponimija).

Izvedena su dva eksperimenta sa zadatkom leksičke odluke u kojima su stimulusi prikazani u paru. U prvom ogledu učestvovalo je 28, a u drugom 27 ispitanika, studenata prve godine sa Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

U svakom ogledu prikazano je po 100 parova stimulusa, pri čemu je u polovini slučajeva drugi stimulus u paru bio pseudoreč. Parovi reči dobijeni su iz *Asocijativnog rečnika srpskog jezika* (Piper, Dragičević i Stefanović, 2005) tako što je pored stimulus reči (reči na koju su produkovani asocijati) izabran njen najfrekventniji asocijat. U ogledima je variran tip veze između prima i mete, pri čemu je u prvom ogledu meta bio stimulus iz *Asocijativnog rečnika* (tj. reč na koju su produkovani asocijati), dok je u drugom ogledu stimulus bio na mestu prima. Formirano je pet grupa parova stimulusa, od kojih su tri grupe obuhvatale leksičke odnose (sinonimija, antonimija, hiponimija), dok su se dve grupe sastojale od parova koji ne stoje u leksičkim odnosima (kontekstualna veza i slučajna veza).

Parovi stimulusa su prikazani na ekranu računara, a zadatak ispitanika je bio da što brže i što tačnije odgovori (pritiskom na taster DA/NE) da li je drugi stimulus u paru reč srpskog jezika. Zavisna varijabla je bilo vreme reakcije mereno od trenutka prikazivanja druge reči u paru do trenutka davanja odgovora.

Rezultati prvog ogleda pokazuju da na efekat facilitacije značajno utiče tip veze među rečima: $F(4,40)=2,623$, $p<0,05$. Pokazano je, takođe, da je efekat facilitacije značajno veći kod parova reči koje stoje u leksičkim odnosima (razlika iznosi u proseku 35 ms): $(F(1, 43)=7,03$, $p<0,01)$. Razlike u jačini efekta

facilitacije između pet situacija, posmatrane ordinalno, mogu se objasniti *komponencijalnom analizom*, lingvističkom teorijom koja opisuje broj zajedničkih značenjskih komponenti među rečima koje stoje u različitim leksičkim odnosima. Polazeći od komponencijalne analize, Spirmanovim koeficijentom korelacije rangova objašnjen je značajan procenat variranja efekta facilitacije: ($r=-0,38$, $t(3)=2,81$, $p<0,007$).

Rezultati drugog eksperimenta pokazuju da efekti facilitacije nisu simetrični efektima dobijenim u prvom eksperimentu.

Nalazi prikazanih oglada pokazuju da jačina efekta facilitacije zavisi ne samo od tipa veze već i od tipa odnosa među rečima. Efekat facilitacije nije simetričan i varira u zavisnosti od toga da li je na mestu mete asocijat ili reč na koju su produkovani asocijati.

GDE JE KRUG PORED TROUGLA ISPOD KVADRATA? OBRADA SINTAKSIČKI DVOSMISLENIH KONSTRUKCIJA U ENGLISKOM I SRPSKOM JEZIKU

Ksenija Bogetić, Marko Vladislavljević

Katedra za anglistiku, Filološki fakultet, Beograd, Odeljenje za psihologiju,
Filozofski fakultet, Beograd

Dugo vremena se smatralo da je pri obradi dvosmislenih rečenica tzv. strategija kasnog zatvaranja (Frejzer, 1978) univerzalna i dominantna u svim jezicima. Data strategija podrazumeva tendenciju da se dvosmislena struktura interpretira kao modifikator one strukture koja joj je u rečenici bliža. To bi značilo da će u primeru (1) dvosmislena odnosna rečenica *koja je bila na balkonu* biti interpretirana kao da se odnosi na bližu strukturu - *glumice* (IG2), a ne na dalju - *služavku* (IG1), iako su gramatički i semantički obe interpretacije moguće.

(1) Neko je upućao služavku (IG1) glumice (IG2) koja je bila na balkonu (odnosna rečenica).

Empirijska osnova ovih zaključaka, međutim, dolazila je isključivo iz engleskog jezika. Ispitivanja u nekim drugim jezicima, npr. španskom (Kuetos i Mičel, 1988), hindi (Vasišt i sar., 2005) i ruskom (Fedorova i Janovič, 2004) pokazala su da kod obrade dvosmislenih konstrukcija tipa Imenička grupa1-(Predlog)-Imenička grupa2-Odnosna rečenica (1), dominira upravo obrnuta strategija - rano zatvaranje.

U ovom istraživanju ispitivana je obrada date konstrukcije u engleskom i srpskom jeziku. Pored pomenute konstrukcije, ispitivana je i konstrukcija IG1-Predlog-IG2-Predložka grupa (2), kojoj je u dosadašnjoj literaturi posvećeno znatno manje pažnje. (2) Odabrao je krug (IG1) pored (Predl.) trougla (IG2) ispod kvadrata (Predl.G).

U prvom istraživanju, u kome je fenomen ispitivan na engleskom jeziku, učestvovalo je 9 ispitanika iz Santa Barbare (SAD), kojima je engleski jezik maternji. U drugom istraživanju, u kome je fenomen ispitivan na srpskom jeziku, učestvovalo je 9 ispitanika iz Beograda, kojima je srpski jezik maternji.

Nezavisne varijable su: (1) Jezik sa dva nivoa: (a) engleski i (b) srpski; i (2) tip krajnjeg modifikatora sa dva nivoa: (a) odnosna rečenica, i (b) predložka grupa. Zavisna varijabla je proporcija odgovora ispitanika u skladu sa strategijom kasnog zatvaranja.

Ispitanici su popunjavali upitnik koji je sadržao 24 pitanja. Upitnik je sadržao 12 kritičnih globalno dvosmislenih rečenica, kao i 12 distraktora. Od

dvanaest kritičnih rečenica, 6 je bilo tipa IG1-(predlog)-IG2-odnosna rečenica, a 6 tipa IG1-predlog-IG2-predložka grupa. Odnosne rečenice i predložke grupe mogle su da se vežu i za IG1 i za IG2 po svim gramatičkim i semantičkim kriterijumima. Svaka rečenica praćena je kratkim pitanjem koje je zahtevalo vezivanje za jednu od dve imeničke grupe. Ispitanici su zaokruživali slovo (a ili b) ispred interpretacije na koju su prvo pomislili.

Rezultati su u skladu sa prethodnim nalazima da strategija kasnog zatvaranja dominira u engleskom, dok se u srpskom jeziku pokazuje blaga prednost iste strategije. Razlika među jezicima u pogledu korišćenja strategije kasnog zatvaranja, međutim, nije statistički značajna (Mann-Whitney $U = 44.5$; $p > 0.1$) kada se u obzir uzmu sve rečenice. Statističke značajnosti nema ni kada se posmatraju samo konstrukcije sa predloškim grupama ($U = 15.5$; $p > 0.1$), ali ima kada se posmatraju samo konstrukcije sa odnosnim rečenicama ($U = 6.5$; $p < 0.1$).

Istraživanje je pokazalo blagu prednost strategije kasnog zatvaranja pri obradi dvosmislenih struktura u srpskom jeziku. Činjenica da kada se radi o konstrukcijama sa predloškim grupama nema statistički značajne razlike među jezicima, dok je kod onih sa odnosnim rečenicama ima, mogla bi da se objasni razlikama između odnosnih zamenica u srpskom i engleskom (markiranost, mogućnost izostavljanja, itd.). Ovo shvatanje u skladu je sa Hipotezom o vezivanju (Hemfort i sar., 2000) koja ističe značaj procesa anaforskog vezivanja, prisutnog kod obrade odnosnih rečenica, ali ne i kod obrade predloških grupa.

UTICAJ KONKRETNOSTI PODREĐENIH ZNAČENJA NA OBRADU POLISEMIČNIH REČI

Jelena Živanović, Milica Popović, Dušica Filipović-Durđević

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu, Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad, Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Univerzitet u Beogradu

Paivio je pokazao da se reči koje označavaju konkretne pojmove obrađuju brže od reči koje označavaju apstraktne pojmove, što je objasnio mogućnošću vizualizacije konkretnih pojmova (Paivio, 1991). Pored toga, pokazano je da na vreme obrade višeznačnih reči utiče verovatnoća svih značenja (Filipović Durđević i Kostić, 2006). S obzirom na postojanje ovih efekata, pretpostavlja se da će na brzinu obrade polisemičnih reči (pored konkretnosti cele reči i konkretnosti dominantnog značenja) uticati i konkretnost preostalih značenja, tj. da će se reči koje imaju konkretnija podređena značenja biti u prednosti.

U dva eksperimentalna bloka učestvovalo je 67 studenata druge godine, sa Odseka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Prikazano je 40 polisemičnih imenica srpskog jezika. Pored toga, odvojeno, u dva bloka prikazano je i 40 pseudoimenica, odnosno 40 apstraktnih imenica srpskog jezika.

Ogled je trofaktorski: prvi faktor (eksperimentalni zadatak) ima dva nivoa (*leksička odluka, odluka o konkretnosti*) i neponovljen je po ispitanicima. Drugi faktor koji nije bio uključen u analizu, a bio je neophodan za konstrukciju eksperimentalnog zadatka, imao je dva nivoa, s tim što je u prvom bloku to bila leksikalnost (*reč, pseudoreč*), dok je u drugom bloku to bila konkretnost reči (*konkretna reč, apstraktna reč*). Treći faktor (konkretnost podređenih značenja) imao je dva nivoa (*niska konkretnost podređenih značenja* ($M=3.92$), *visoka konkretnost podređenih značenja* ($M=5.58$)). Drugi i treći faktor bili su ponovljeni po ispitanicima i neponovljeni po stimulusima. Zavisne varijable bile su vreme

reakcije i procenat tačnih odgovora. Dve grupe reči bile su ujednačene po dužini, frekvenciji, familijarnosti, broju značenja, ujednačenosti verovatnoća značenja, konkretnosti reči i konkretnosti dominantnog značenja.

U eksperimentu je korišćen zadatak leksičke odluke i zadatak odluke o konkretnosti značenja reči.

Dvofaktorska analiza varijanse vremena reakcije pokazala je samo značajan glavni efekat eksperimentalnog zadatka: $F(1,63)=45.951$, $p<0.01$, po ispitanicima; $F(1,27)=116.67$, $p<0.01$, po stimulusima. Ista analiza, primenjena na procenat tačnih odgovora, pored statistički značajnog glavnog efekta eksperimentalnog zadatka: $F(1,63)=98.845$, $p<0.01$, po ispitanicima; $F(1,27)=10.441$, $p<0.01$, po stimulusima, otkrila je i statistički značajan glavni efekat konkretnosti podređenih značenja: $F(1,63)=6.325$, $p<0.05$, po ispitanicima.

Vreme reakcije nije se pokazalo kao dovoljno osetljiva mera za poređenje grupa reči sa različitom konkretnošću podređenih značenja. Ovaj nalaz ne iznenađuje ako imamo u vidu da su dve grupe reči, između ostalog, bile ujednačene i po konkretnosti reči i po konkretnosti dominantnog značenja. Sa druge strane, ispitanici su sa većom tačnošću davali odgovore na reči sa većom prosečnom konkretnošću podređenih značenja, što ukazuje na mogućnost da je u slučaju višeznačnih reči, od značaja ne samo konkretnost dominantnog, već i konkretnost podređenih značenja.

DEFINISANJE TIPIČNOSTI STRUKTUROM SLIČNOSTI U EKSTENZIJU PRIRODNIH KATEGORIJA

Goran Milovanović, Dragan Janković

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

U okviru kategorijalne teorije sličnosti (Milovanović & Janković, 2008) status koncepta u određenoj kategoriji definiše se preko osobina distribucije sličnosti tog koncepta prema svim ostalim pripadnicima iste kategorije. Tipičnost je definisana kao stepen u kome određeni koncept kodira kompleksnost strukture kategorije distribucijom sličnosti prema ostalim njenim pripadnicima. Na primer, zamislite da nekome treba da objasnite šta su to ptice, tako što mu prvo pokažete noja, a onda morate sve ostale pripadnike da objasnite tako što ih dovodite u vezu sa tom jednom pticom koju ste pokazali. Noj ne bi bio previše koristan u rešavanju ovakvog zadatka jer je ogromna većina ptica različita od njega. Golub ne bi bio bolja polazna tačka samo zato što mu je više ptica slično, već zato što su ostale ptice i slične i različite od njega: ovaj koncept bolje kodira strukturu sličnosti u kategoriji ptica. Sledeći ovakvu logiku iznosimo hipotezu da distribucija tipičnosti treba da ima koreliran prosek, varijansu i entropiju, tako da tipičniji predstavnici (viši proseci na skali tipičnosti) imaju razvijeniju strukturu sličnosti. Model distribucije sličnosti koji se bazira na bezzijanskoj inferenciji na Poasonovoj (i njoj konjugovanoj) Gama distribuciji zadovoljava prethodno iznete karakteristike:

– ako se diskretna mera sličnosti (npr. vrednost sa Likertove skale) koncepta prema drugim konceptima u kategoriji distribuira prema Poasonovom rasporedu,

$$f(k; \lambda) = \frac{\lambda^k e^{-\lambda}}{k!}$$

sa parametrom rate λ (koji je ujedno i prosek distribucije) i indeksom k ,

– uzimajući da parametar λ inicijalno prati neinformativnu gama distribuciju sa parametrima oblika $\alpha \rightarrow 0$ i inverzne skale $\beta \rightarrow 0$, iterativno dodajući podatke jednog po jednog posmatranja dolazimo da *a posteriori* distribucije parametra $\lambda \sim$

α' , β') čiju modalnu vrednost (MAP ocenu) uzimamo kao finalnu ocenu parametra λ distribucije sličnosti,
 – predviđamo da će finalna najbolja ocena λ parametra biti dobar prediktor tipičnosti koncepta u svojoj kategoriji.

U istraživanju su kao materijal korišćeni verbalni stimuli odnosno po dvadeset koncepta pripadnika šest prirodnih kategorija: *sisari*, *ptice*, *insekti*, *gradovi*, *reke* i *planine*. Podaci o tipičnosti pripadnika tih istih kategorija prikupljeni su u eksperimentu u kome je 20 ispitanika na petostepenim skalama ocenjivalo tipičnost. Primenom Poason-Gama modela na normama sličnosti za naše ispitanike (Milovanović, 2004) pokazujemo kako parametar λ distribucije sličnosti uspešno predviđa procene tipičnosti, sa statistički značajnim vrednostima R^2 od .85 (u kategoriji *sisara*), .78 (*ptice*), .24 (*insekti*), .85 (*planine*), .76 (*gradovi*) i .82 (*reke*). U odnosu na standardne modele procene tipičnosti (up. Storms, De Boeck & Ruts, 2000) naš pristup daje podjednako dobre predikcije bazirajući se na fundamentalnijem i daleko jednostavnijem modelu.

UTICAJ VRSTE ZADATKA NA SELEKCIJU INFORMACIJA IZ VIZUELNE STIMULACIJE

Dragan Rangelov, Michael Zehetleitner, Hermann J. Mueller

Allgemeine und Experimentelle Psychologie, Ludwig-Maximilians Universitaet,
Muenchen

Selekcija relevantnih stimulusa je brža kada se svojstva stimulacije ponavljaju iz pokušaja u pokušaj tokom eksperimenta. Ispitanici su brži u detekciji stimulus-mete koja se razlikuje po boji od okolnih elemenata ukoliko je u prethodnom pokušaju relevantna dimenzija takođe bila boja. Detekcija mete je brža čak i u slučaju da se sama boja promeni (Müller i Krummenacher, 2006 *Visual Cognition* 14(4-8) 490-513). Efekat primovanja dimenzije stimulacije je opažen u različitim paradigama poput vizuelne pretrage ili diskriminacije svojstava stimulacije (Mortier i saradnici, 2005 *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* 31(3) 543-557). Ovi nalazi su bazirani na paradigama koje su koristile samo jedan zadatak. Objašnjenja primovanja dimenzije dele implicitnu pretpostavku da je mehanizam koji generiše ovaj efekat isti za sve kognitivne zadatke. Koliko je nama poznato do sada nije objavljena nijedna studija koja bi dala empirijsku podršku hipotezi o jedinstvenom generatoru efekta primovanja dimenzije. Provera valjanosti pretpostavke da primovanje dimenzije potiče od mehanizma nezavisnog od zadatka je glavni predmet ovog rada. Ukoliko je mehanizam nezavisan od zadatka onda bi primovanje dimenzije trebalo da bude značajno čak i kada se zadatak promeni između dva pokušaja tokom eksperimenta. U eksperimentu 1 varirana su dva zadatka: (A) vizuelna pretraga i (B) vizuelna diskriminacija. Stimulus u zadatku pretrage se sastojao od 28 pravougaonika, gde je jedan od njih mogao biti različit od ostalih. Tokom diskriminacije samo jedan pravougaonik je prezentovan u centru ekrana. Zadaci su se smenjivali tako što je AABB sekvencu reciklirana tokom eksperimenta. Svojstva relevantnih stimulusa su varirala u (1) boji i (2) orijentaciji stimulusa. U dva sukcesivna pokušaja (n i $n-1$) zadatak i relevantna dimenzija su mogli da ostanu isti ili da se promene.

Rezultati su pokazali značajnu interakciju ($p < 0.01$) između sekvence zadataka (isti/različiti) i sekvence relevantnih dimenzija (ista/različita). Efekat primovanja dimenzije je bio značajan za oba zadatka, ali pod uslovom da je zadatak ostao isti kao u prethodnom pokušaju. Razlika između eksperimenata 1 i 2

je bila u tome da je stimulus u zadatku diskriminacije umesto centralne pozicije prezentovan na lokaciji stimulus-mete iz zadatka pretrage (primovanje lokacije). Ukoliko prethodni displej nije sadržao stimulus-metu, lokacija je birana na slučajan način. Primovanje lokacije je moglo da facilitira primovanje dimenzije između dva zadatka tako da efekat primovanja između zadataka dostigne nivo statističke značajnosti. Rezultati su pokazali značajnu interakciju između sekvence zadataka i sekvence dimenzija ($p < 0.01$). Primovanje dimenzija je bilo značajno za oba zadatka, ali, kao i u eksperimentu 1, samo pod uslovom da je zadatak ostao isti u oba pokušaja. Razlika između eksperimenata 1 i 3 je bila da je zadatak varirao iz pokušaja u pokušaj (ABAB sekvencija). Rezultati su pokazali značajno primovanje dimenzije između pokušaja sa istim zadatkom ($p < 0.05$), i odsustvo primovanja dimenzije između različitih zadataka. Primovanje dimenzije između pokušaja sa istim zadatkom bilo je značajno ($p < 0.05$) čak i u slučaju kada je između dva analizirana pokušaja prezentovan pokušaj sa različitim zadatkom. Uzeti zajedno, rezultati ukazuju da je pretpostavka o jedinstvenom generatoru efekta primovanja dimenzije u različitim kognitivnim zadacima neodrživa. Dalji eksperimenti će bliže ispitati mehanizme koji učestvuju u generisanju primovanja dimenzije kod različitih zadataka.

ISTRAŽIVANJE PARAMETARA RAZVOJA FONOLOŠKIH SPOSOBNOSTI KOD DECE

Maja Savić, Darinka Anđelković, Nevena Buđevac

Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Istraživanje ima za cilj određivanje fonoloških parametara relevantnih za razvoj jezičkih sposobnosti i usvajanje fonološkog sistema srpskog jezika. Po ugledu na britanski TOPHS (van der Lely and Harris, 1999), a uz proveru da odgovaraju specifičnostima srpskog jezika, odabrani su parametri za koje se moglo pretpostaviti da mogu biti značajni za praćenje razvoja fonoloških karakteristika u srpskom: početak sloga (konsonant ili konsonantski klaster), tip sloga (otvoren ili zatvoren), dužina reči (dva ili tri sloga), mesto naglašavanja (početni naglašen slog ili početni nenaglašen, odnosno srednji naglašen slog ili srednji nenaglašen). Kombinovanjem ovih parametara konstruisana je lista od 96 pseudoreči različitog nivoa složenosti (4 nivoa) u zavisnosti od broja kombinovanih parametara. Unapred snimljene pseudoreči su prezentovane jedna za drugom deci predškolskog uzrasta. Uzorak je činilo 30 dece novobeogradskih vrtića, podeljenih u tri uzrasna poduzorka (3, 4 i 5 godina). Zadatak ispitanika je bio da svaku pseudoreč glasno ponove. Produkcija ispitanika je snimana. Transkripcija odgovora i kodiranje vrste grešaka su omogućili analizu uticaja pojedinih fonoloških parametara na sposobnost fonološke produkcije dece određenog uzrasta.

Rezultati su pokazali da sa uzrastom postoji pad grešaka koje su se odnosile na početak sloga ($F=5.23$, $p < 0.012$) i tip sloga (otvoren/zatvoren) ($F=4.46$, $p < 0.021$). Interesantno je da za mesto naglašavanja nije dobijena značajna razlika po uzrastima (ukupan broj grešaka relativno mali), što znači da je ovladavanje akcentom stabilizovano već na ranim uzrastima. Analiza efekata početka sloga i otvorenosti sloga na različitim nivoima složenosti reči je takođe pokazala da se broj grešaka sa uzrastom smanjuje. Značajne razlike po uzrastima su: za početak sloga $F=6.84$, $p < 0.004$ (nivo složenosti 1), $F=5.37$, $p < 0.011$ (nivo složenosti 2), $F=4.46$, $p < 0.021$ (nivo složenosti 3); za otvorenost sloga $F=4.83$, $p < 0.016$ (nivo složenosti 1) i $F=4.76$, $p < 0.017$ (nivo složenosti 2). Registrovani su i drugi tipovi

grešaka: supstitucija slogova i glasova, permutacija slogova i glasova, promena mesta konsonantskog klastera, promena mesta zatvaranja sloga, udvajanje konsonantskog klastera, udvajanje zatvorenog sloga, kao i njihovo neopravdano dodavanje.

Dobijeni rezultati ukazuju na to koju vrstu fonološke kompetencije deca razvijaju na ispitivanim uzrastima (početak sloga, tip sloga) i da se sa uzrastom povećava sposobnost za kompleksniju fonološku reprezentaciju reči. Takođe se pokazalo da se tokom razvoja mesto naglašavanja reči u srpskom jeziku uspostavlja i pre navršene tri godine.

PEDAGOŠKA I RAZVOJNA PSIHOLOGIJA

ČITALAČKE NAVIKE I PREFERENCIJE SREDNJOŠKOLACA

Zora Krnjaić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Rad je deo istraživanja "Svakodnevnica mladih u Srbiji: snimak budžeta vremena", koje je sproveo Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu u saradnji sa Ministarstvom omladine i sporta Republike Srbije. Reč je o opsežnom istraživanju koje se bavi svakodnevnicom i slobodnim vremenom srednjoškolaca, njihovim interesovanjima, kulturnim potrebama, navikama, uzorima i ciljevima. Jedan od značajnih istraživačkih problema je identifikovanje produkata kulture sa kojima mladi stupaju u interakciju. Čitalačke navike kao vid kulturne recepcije ispitivane su preko toga da li i koliko mladi čitaju knjige, dnevne novine i časopise.

U ovom radu biće predstavljeni rezultati dobijeni na osnovu primene upitnika za učenike, forma A, konstruisanog za ovo istraživanje i odgovora 2426 srednjoškolaca na blokove pitanja koji se odnose na njihove čitalačke navike: da li i koliko čitaju knjige (lektiru i druge knjige), pojedine rubrike u dnevnim novinama i časopise.

Istraživanje je izvršeno na reprezentativnom uzorku učenika srednjih škola u Srbiji s obzirom na tri kriterijuma: region, veličina mesta i tip škole koju pohađaju učenici (gimnazije i srednje stručne škole).

Oko 17% srednjoškolaca izjavljuje da ne voli da čita. Na osnovu toga koliko čitaju srednjoškolace možemo grupisati u tri kategorije: 1) oni koji ne čitaju - oko trećine učenika ne čita: uopšte ne čita (12%) ili čita samo lektiru (21%); 2) „sporadični čitaoci“ - najbrojnija grupa učenika koji čitaju lektiru i ponekad knjige koje nisu obavezne (oko 40%); 3) „redovni čitaoci“ - grupa mladih koji čitaju lektiru, a često i druge knjige (20%) i grupu malobrojnih koji prosto „gutaju knjige“ (oko 7%).

Za vreme letnjeg raspusta najveći broj srednjoškolaca nije pročitao nijednu knjigu. Srednjoškolci najčešće čitaju popularnu literaturu, a najmanje čitaju poeziju i knjige posebne umetničke vrednosti. U biblioteku je učlanjeno oko 62.1% učenika. Najveći broj srednjoškolca izjavljuje da njihova porodica i ukućani ne čitaju. Knjige se čine i čitaju u porodicama 22% ispitanika.

Utvrđene su statistički značajne korelacije (Pirsonov test korelacije) između čitalačkih navika srednjoškolaca i broja knjiga van lektire pročitanih za vreme letnjeg raspusta (najviša dobijena korelacija $r=0.59$, $p=0.01$), školskog

uspeha ($r=0.32$, $p=0.01$), nivoa obrazovanja majke ($r=0.15$, $p=0.01$), nivoa obrazovanja oca ($r=0.14$, $p=0.01$), broja pročitanih knjiga tokom raspusta iz lektire ($r=0.14$, $p=0.01$) i stepena urbanizacije mesta ($r=0.05$, $p=0.01$).

U dnevnim novinama srednjoškolci najčešće čitaju rubrike vezane za razonodu, sportske teme i crnu hroniku, a najmanje su zainteresovani za politiku. Oko 65% učenika nikad ne čita rubrike u dnevnim novinama koje se bave političkim temama, a trećina srednjoškolaca iz uzorka nikad ne čita kulturne rubrike. Mladi najčešće čitaju časopise koji se odnose na sport i život slavnih, a oko trećine učenika iz uzorka povremeno i redovno prati i naučno-popularne časopise.

Broj pročitanih knjiga tokom letnjeg raspusta u priličnoj meri odražava čitalačke navike srednjoškolaca pogovo kad je reč o knjigama van lektire. Čitalačke navike povezane su sa školskim uspehom, nivoom obrazovanja roditelja i urbanijim sredinama određenim preko veličine mesta stanovanja. Najveći broj srednjoškolaca nije zainteresovan za ozbiljne teme i sadržaje, za politička dešavanja i svakodnevicu. Najčitanija su lagodna štiva i senzaconalistički tekstovi.

Ključne reči: srednjoškolci, čitalačke navike

DOSTUPNOST KOMPJUTERA I OBRAZOVNE AKTIVNOSTI MLADIH U SLOBODNO VREME

Dragica Pavlović-Babić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Pretpostavka je da se mladi u slobodno vreme sve više obrazuju van redovnog školskog sistema, i to posebno u pogledu sticanja kompjuterskih veština i znanja stranih jezika. Ova pretpostavka podržana je hronično niskim postignućima koje proizvodi obrazovni sistem i sve izraženijim zahtevima tržišta rada za sticanjem novih kompetencija i „up-dated“ znanja.

Ukupno je ispitano 2426 učenika iz sva četiri razreda srednje škole. Ispitivani su učenici 26 škola iz 9 gradova u Srbiji koji pohađaju gimnazije, četvorogodišnje i trogodišnje srednje stručne škole. U svakoj školi ispitano je po jedno odeljenje svakog razreda, tako da je u istraživanju učestvovalo ukupno 97 odeljenja.

Za potrebe istraživanja konstruisani su upitnici koje su zadavali stručni saradnici u školama.

Ubedljivo najpopularnija aktivnost su kursevi stranih jezika, gotovo svaki peti srednjoškolac u Srbiji (17,3%) pohađa ove kurseve što rečito govori o tome koliko se poznavanje stranih jezika smatra važnom kompetencijom koju treba steći u životu. Sledeće po popularnosti su umetničko-estradne veštine, kao što je ples (6,1%), folklor (5,6%) i gluma (4,1%). Tek 3,9% srednjoškolaca se odlučilo za kompjuterske kurseve. Verovatno objašnjenje je u ceni i u dostupnosti. Velikom broju srednjoškolaca, gotovo svima, (86%) kompjuter je dostupan kod kuće, pa se zato češće opredeljuju da kompjuterske veštine savladavaju samouko, samostalno ili u društvu vršnjaka. Međutim, samoukost podrazumeva da se znanja potrebna za rad na računaru stiču nesistematski. S druge strane, dostupnost kompjutera u školama je na veoma niskom nivou. Mogućnost svakodnevnog korišćenja kompjutera praktično ne postoji (1,2%). Polovina učenika iz uzorka kompjuter može da koristi samo na času (kategorija 1-2 puta nedeljno, 50,7% učenika), a svaki treći učenik nema uopšte mogućnost da kompjuter koristi u školi (32,3%). To praktično znači da u školama učenici imaju kontakt sa kompjuterom samo kao

deo obuke na času informatike i da uopšte nemaju mogućnost da ga koriste za potrebe učenja. Iz podataka se takođe vidi da veliki broj učenika nikada ne koristi obrazovni softver (51,4%), niti programe za pisanje (30,8%), prezentacije (37,3%) ili grafičko uređivanje teksta (32%).

Ključne reči: mladi, obrazovne aktivnosti, kompjuteri, slobodno vreme

INTERESOVANJA UČENIKA I NJIHOVA KREATIVNOST

Slavica Maksić, Slavica Ševkušić, Lazar Tenjović

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Interesovanja predstavljaju značajan korelat i uslov za razvoj i podsticanje kreativnosti u formativnom periodu. Prema Renzuliju, ukupno kognitivno ponašanje je funkcija nivoa interesovanja koje je prisutno u procesu učenja, bez obzira na to da li se radi o bazičnim veštinama učenja ili višim nivoima produkcije. Mladi koji postižu veću kreativnu produkciju pokazuju svoja interesovanja na ranijem uzrastu, a ta interesovanja su konzistentnija i intenzivnija od interesovanja njihovih vršnjaka. Stoga je predmet proučavanja u ovom radu veza između interesovanja učenika i njihove kreativnosti, uz kontrolu njihovog školskog uspeha, kao varijable koja bi mogla da ima interferišuću ulogu. U ispitivanje su uključeni učenici šestog i sedmog razreda osnovne škole sa užeg područja Beograda (N=151).

Kreativnost je posmatrana preko verbalne fluentnosti i merena Testom navođenja reči (TNR, prema: Đorđević, 1979). Za ispitivanje interesovanja upotrebljen je upitnik koji je napravljen za potrebe ovoga rada. Upitnik je sadržao pitanja o vannastavnim i vanškolskim aktivnostima učenika u akademskim i neakademskim oblastima, o njihovim hobijima, načinu provođenja slobodnog vremena, učešću na takmičenjima i drugim relevantnim aktivnostima. Širina interesovanja određena je kao broj aktivnosti kojima se ispitanici bave, bez obzira na oblast ispoljavanja (društveno-jezička, prirodno-matematička, umetnička, sportska) i nivo postignuća.

Obrada podataka je obuhvatila procentnu i korelacionu analizu i testiranje statističke značajnosti razlika između dečaka i devojčica pogledu njihovih interesovanja, kreativnosti i školskog uspeha.

Utvrđeno je da je širina interesovanja pozitivno povezana sa kreativnošću ($r=0,30$, $p=.000$) i sa prosečnim školskih uspehom ($r = 0,28$, $p =.001$). Veza između širine interesovanja i kreativnosti je nešto izraženija kod dečaka ($r = 0,33$, $p =.007$) nego kod devojčica ($r = 0,24$, $p =.030$). Situacija je obrnuta u slučaju odnosa između školskog uspeha i kreativnosti: kod devojčica je veća povezanost između školskog uspeha i kreativnosti ($r = 0,46$, $p =.000$) nego kod dečaka ($r = 0,29$, $p =.017$). Najzad, veza između širine interesovanja i školskog uspeha kod dečaka nije statistički značajna ($r = 0,18$, $p =.160$), a kod devojčica jeste ($r = 0,31$, $p =.004$). Rezultati potkrepljuju teorijske pretpostavke o značaju interesovanja za kreativnost. Na osnovu podataka prikupljenih u istraživanju, može se reći i da devojčice imaju šira, a dečaci intenzivnija interesovanja. U celini, interesovanja devojčica su više vezana za školu (i mogu doprineti njihovom školskom uspehu), dok su interesovanja dečaka više vezana za aktivnosti izvan škole (i manje su značajna za njihov školski uspeh). Iako je školski uspeh značajna varijabla u školskom kontekstu, veće uvažavanje interesovanja učenika može doprineti stvaranju uslova za njihovo kreativno ponašanje i stvaralaštvo.

Ključne reči: interesovanja, kreativnost, školski uspeh, osnovna škola.

MODIFIKOVANI ROZENCVAJGOV TEST KAO INSTRUMENT ZA
 MERENJE SOCIJALNE INTELIGENCIJE KOD SRPSKE I ROMSKE
 DECE

Gordana Đigić,

Ugostiteljsko-turistička škola, Niš

Socijalna inteligencija označava sposobnost razumevanja odnosa među ljudima, ljudskog ponašanja i motiva tog ponašanja, kao i sposobnost snalaženja u međuljudskim odnosima. U ovom istraživanju je kao instrument za ispitivanje socijalne inteligencije kod srpske i romske dece osnovnoškolskog uzrasta korišćen Modifikovani Rozencvajgov test (modifikacija Lidije Vučić). Jedan od ciljeva nam je bio da proverimo da li Modifikovani Rozencvajgov test predstavlja pouzdani instrument za merenje socijalne inteligencije na uzorku srpske i romske dece osnovnoškolskog uzrasta i da ispitamo unutrašnju strukturu socijalne inteligencije srpske i romske dece, merene ovim testom. Ispitivanjem validnosti Modifikovanog Rozencvajgovog testa preko provere korelacije postignuća na ovom testu sa postignućem na testu opšte inteligencije (WISC) pokušali smo da pokažemo da li je osnovano postignuće na Modifikovanom Rozencvajgovom testu tretirati kao meru socijalne inteligencije. Takođe smo hteli da proverimo da li je Modifikovani Rozencvajgov test jednako adekvatan za merenje socijalne inteligencije kod srpske i romske dece. Ovu proveru smo uradili poređenjem uspešnosti srpske i romske dece u rešavanju svake pojedinačne situacije iz testa, kao i ispitivanjem povezanosti između uspešnosti srpske i romske dece u rešavanju pojedinih situacija iz testa sa stepenom bliskosti tih situacija deci, za šta nam je mera bilo iskustvo dece sa konkretnim situacijama, procenjeno od njihovih roditelja. Na kraju smo, kao još jednu vrstu provere opravdanosti korišćenja istog instrumenta za merenje socijalne inteligencije kod srpske i romske dece, ispitali da li postoje razlike u implicitnom shvatanju koncepta socijalne inteligencije između srpskih i romskih roditelja. Ove analize smo izvršili imajući u vidu Sternbergovu kontekstualnu subteoriju inteligencije i razmatranja Dženet Helms o kulturalnoj ekvivalenciji testova kognitivnih sposobnosti. Analizom prikupljenih podataka smo najpre utvrdili da je primenjeni test socijalne inteligencije jednako pouzdan i na srpskom i na romskom delu ispitivanog uzorka, kao i da meri iste stvari kod obe etničke grupe. Takođe se, na osnovu korelacije između postignuća na testu socijalne i na testu opšte inteligencije, može reći da smo pokazali da ono što Modifikovani Rozencvajgov test meri uključuje inteligenciju.

Uradene analize nisu pružile statističku potvrdu teze o pristrasnosti testa. Međutim, važni su nalazi o tome da situacije iz testa socijalne inteligencije nisu jednako poznate srpskoj i romskoj deci, kao i podatak da srpski i romski roditelji podrazumevaju delimično različite stvari pod socijalno inteligentnim ponašanjem. Imajući u vidu ovaj nalaz, možemo zaključiti da bi bilo opravdano raditi na osmišljavanju načina za ispitivanje socijalne inteligencije romske dece, koji bi uvažio sve relevantne specifičnosti romske kulture.

Ključne reči: socijalna inteligencija, Modifikovani Rozencvajgov test, srpska i romska deca

KOMPARATIVNA ANALIZA STRUKTURALNIH KOMONENTI U
OBRADI ISTE TEME U UDŽBENICIMA ISTORIJE IZ ŠEST
EVROPSKIH ZEMALJA

Ana Pešikan, Slobodanka Antić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Savremene teorijske koncepcije udžbenika vide njegovu glavnu funkciju u podršci procesu učenja onoga koji uči. To znači da svojim sadržajem i didaktičkom aparaturom udžbenik potpomaže samu konstrukciju znanja. Ovo kopernikansko pomeranje tačke gledanja na udžbenik, koji ima prvenstveno razvojno-formativnu, a ne dominantno transmisivnu ulogu, ima praktične posledice na samu konstrukciju udžbenika u celini, ali i u pojedinim njegovim segmentima – strukturalnim komponentama udžbenika. Osnovni cilj ovog rada je da se komparativnom analizom strukturalnih komponenti poglavlja različitih udžbenika istorije koji obrađuju istu temu (Stari Egipat), utvrdi da li i koliko takav udžbenik može biti podrška procesu učenja. Osnovna jedinica analize je strukturalna komponenta lekcije (osnovni tekst, ilustracije, pitanja i zadaci, boksovi sa dodatnim informacijama, itd.). U radu se uporedno analiziraju poglavlja o Starom Egiptu iz 6 udžbenika istorije iz Nemačke, Francuske, Italije, Rusije, Crne Gore i Srbije. Svi udžbenici su namenjeni sličnom osnovnoškolskom uzrastu. Analizirani udžbenici se međusobno razlikuju po broju i vrsti strukturalnih komponenti: od najjednostavnije, tradicionalne kombinacije osnovni tekst, pitanja i zadaci i ilustracije (najkarakterističnije u crnogorskom i srpskom udžbeniku), do mnogo složenijih kombinacija novih strukturalnih komponenti čije je glavni cilj podsticanje aktivnosti učenja (osnovni tekst prati niz različitih aktivnosti koje imenuju intelektualne procese kojima se ovladava, kao u francuskom udžbeniku).

Analize pokazuju da postoje konstrukcijske razlike između udžbenika po tome koji oblik učenja je uopšte i moguć na osnovu prisutnih/odsutnih strukturalnih komponenti lekcije. Udžbenici se razlikuju po tome da li je gradivo dato dominantno receptivno, ili je kroz različite strukturalne komponente otvoren prostor i za druge oblike učenja osim smislenog verbalnog receptivnog. Strukturalne komponente, ustvari, uslovljavaju koncept učenja u udžbeniku. Udžbenici se posebno razlikuju po shvatanju šta je ono čime učenici treba da ovladaju: činjenička znanja ili metodologija rada istoričara (kako se istražuje), što ima važne posledice na postizanje obrazovnog cilja da učenici usvoje duh i način mišljenja u disciplini.

KAKO SE KREIRA TUMAČENJE ISTORIJE: PRIMENA
GRAMATIKE PRIČE U ANALIZI UDŽBENIKA ISTORIJE

Slobodanka Antić, Jelena Pešić, Ana Pešikan

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Udžbenici istorije prezentuju teme koje su vrednosno, pa i politički osetljive. To je posebno slučaj sa sadržajima iz skorije prošlosti, sadržajima koji se odnose na sukobe različitih socijalnih grupa, kad se radi o interpretaciji događaja ili ličnosti koje imaju značajne političke implikacije, odnosno prezentuju uzroke dalekosežnih društvenih posledica. Zbog toga je veoma važno kako će udžbenik,

na koji način, kakvim izborom sadržaja i njihovom didaktičkom obradom posredovati te osjetljive sadržaje do učenika.

U radu se analizira 20 udžbenika historije iz 9 zemalja, koji govore o XX veku. Analizira se kako je u tim udžbenicima prezentovan, interpretiran događaj o atentatu u Sarajevu 1914. godine, koji je bio neposredni povod za početak Prvog svetskog rata. Primenjena je metoda analize sadržaja zasnovana na gramatici priče (pravac u analizi diskursa koji se koristi za analizu događaja). Jedinica analize su lekcije koje obrađuju pomenutu tematiku: svi pojedinačni elementi lekcije (tekst i ilustracije) koji su iskorišćeni za opis i interpretaciju ovog događaja. Analizirali smo kako su ovi elementi priče: kontekst (vreme, prostor), likovi i akteri događaja, zaplet, tema, ishod (rasplet) u službi kreiranja određene interpretacije ovog važnog događaja.

Analiza je pokazala da se o ovom događaju, u analiziranim udžbenicima različitom kombinacijom elemenata (prisustvom i odsustvom pojedinih elemenata) i načinom njihovog prezentovanja kreiraju različiti narativi to jest različite interpretacije, tumačenja događaja i ličnosti. Višeperspektivnost u tumačenju političkih ličnosti i događaja ima posebno veliki značaj kad je reč o udžbenicima historije koji su, po pravilu, visoko zasićeni vrednostima i političkim konotacijama i koje bi trebalo da formiraju određenu sliku o prošlosti, ali i određeni vrednosni sistem kod učenika.

IMPLICITNE MOTIVACIONE STRATEGIJE RODITELJA UČENIKA MUZIKE

Blanka Bogunović, Oliver Tošković

Institut za pedagoška istraživanja i Fakultet muzičke umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju, Univerzitet u Prištini

U istraživanjima sprovedenim u našoj sredini ustanovljen je visok značaj inicijalne unutrašnje motivacije za dostizanje uspešnosti darovitog deteta na početku muzičkog školovanja. Ustanovljena je važnost rane muzičke stimulacije u porodici za početni razvoj interesovanja za muziku i sviranje na instrumentu, a zatim i ključni značaj podrške i podsticaja oba roditelja, posebno majke, za izvodačke vidove muzičke uspešnosti na ranoškolskom uzrastu. Učestvujući u vaspitavanju navika vežbanja, koje je pak posebno važno za sticanje veština i razvoj izvodačkih kompetencija, roditelji predstavljaju aktivne saradnike nastavnika u procesu napredovanja, posebno ka visokim vidovima instrumentalnog postignuća. U sklopu celokupne podrške i podsticaja koju roditelji, posebno uspešnih učenika pružaju, nije uvek jasno koje strategije roditelji koriste da bi motivisali decu za vežbanje, odnosno kakav je sadržaj komunikacije roditelja i deteta u situacijama kada ono treba da pristupi vežbanju.

Ciljevi dela istraživanja o kome saopštavamo su da ustanovimo: 1. motivacione strategije roditelja darovitih učenika, prirodu podsticaja i njihovu relevantnost za muzički razvoj i 2. razlike u odnosu na određene karakteristike roditelja.

Uzorak čini 323 roditelja učenika osnovnih muzičkih škola, uzrasta od 6 do 12 godina, koji sviraju različite muzičke instrumente. Odgovori roditelja na pitanje "Šta kažete svom detetu da biste ga podstakli na vežbanje?", u sklopu šireg upitnika porodičnih karakteristika, svrstani su u određeni broj kategorija

kvalitativnom analizom sadržaja, da bi zatim statističkom analizom bili dovedeni u odnos sa ostalim varijablama.

Rezultati jasno ukazuju da se mogu identifikovati implicitne motivacione strategije koje primenjuju roditelji, a koje su sadržane u verbalnim porukama koje upućuju deci da bi ih podstakli na vežbanje. One se mogu grupisati kao strategije: primene spoljašnje motivacije (35%), razvoja unutrašnje motivacije (23%), upućivanja na vrednosne orijentacije (24%) i razvoja određenih ličnih svojstava (18%). Međusobna (ne)povezanost upućuje na jasnu odvojenost i nezavisnost primenjenih implicitnih motivacionih strategija podsticanja učenika. One su nezavisne od obrazovanja i materijalnog statusa roditelja. Nalazi ukazuju na izvesnu tradicionalnu podelu uloga roditelja kada se radi o usvajanju modela odnosa prema obavezama i postavljanju zahteva.

Rezultati ukazuju da roditelji sistematski koriste određene vrste podsticaja kako bi motivisali svoju decu za vežbanje, ali i vrlo jasno ukazuju da podsticaji nemaju uvek samo kratkoročnu utilitarnu vrednost. Oni predstavljaju i odraz uverenja i vrednosnih orijentacija roditelja i ukazuju na prevladavajuće upućivanje roditelja na razvoj unutrašnjih resursa koji leže u osnovi aktivnosti usmerenih ka razvoju izvodačkih veština i muzičke uspešnosti. Priroda podsticaja se odnosi na unutrašnje i spoljašnje kategorije ponašanja, a zatim i na kratkoročne i dugoročne strategije kojima se teži ka uspostavljanju određenih svojstava ličnosti. Nalazi upućuju na vaspitljivost unutrašnje motivacije i osobina ličnosti, relevantnih za dostizanje uspešnosti u muzičkom razvoju, a za koje je utvrđeno da su svojstvene uspešnim muzičarima, adolescentima i odraslima.

ELEKTRONSKO TESTIRANJE I UČENIČKE NAVIKE U VEZI SA UPOTREBOM RAČUNARA

Jelena Nikolić, Jelena Pantić

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd

U svetu već četiri decenije postoji praksa elektronskog testiranja. Poslednjih godina, computer-based assessment (testiranje na računaru) je od primene u IT industriji, proširio svoje polje delovanja u razvijenim zemljama i stekao dominantnu ulogu u odnosu na papir - olovka test.

U PISA (Programme for International Student Assessment) istraživanju, koje je sprovedeno 2003. godine, pored testova znanja, korišćen je i upitnik namenjen učenicima, pri čemu se jedan set pitanja odnosio na njihove navike u vezi sa korišćenjem računara. U PISA 2005. godine, 15 zemalja je učestvovalo u pilotu elektronskog testiranja iz nauke. Planirano je da se u PISA 2009. utvrdi kompatibilnost elektronskog i papir-olovka testiranja, a da se 2012. razvije computer-based assessment.

U skladu sa tendencijama u svetu u domenu assessment-a, u Srbiji je aprila / maja 2007. godine urađeno prvo probno elektronsko testiranje učeničkih postignuća iz poznavanja prirode i društva za IV razred. U okviru projekta „Razvoj sistema elektronsko procenjivanje učeničkih postignuća i stvaranje uslova za njegovu primenu u školama“ korišćen je Moodle (open source software).

Cilj ovog projekta je identifikacija mogućnosti i konkretnih potreba za uvođenje ovakvih sistema u škole u Srbiji, kao i da se većem broju zainteresovanih nastavnika omogući da već danas informatičku tehnologiju efikasno iskoriste za procenu znanja. Specifični ciljevi su provera ujednačenosti postignuća na računaru i papir-olovka testu, kao i utvrđivanje učeničkih navika u pogledu korišćenja računara.

Merni instrument su činila dva testa sa po 10 pitanja različitog tipa. Svaki učenik je radio oba testa (jedan na računaru, drugi na papiru). Nakon testa znanja, učenici su popunili upitnik (evaluacija samog načina testiranja i prikupljanje socio-demografskih podataka o učenicima).

Testiranje je sprovedeno na prigodnom uzorku. Ukupno je bilo 252 učenika (133 devojčice i 119 dečaka) u 6 osnovnih škola u Srbiji. Ocenjivanje zadataka je urađeno u Moodle-u, a obrada podataka sa testa znanja i upitnika u SPSS-u.

Ovim istraživanjem je odbačena hipoteza o postojanju statistički značajne razlike u postignućima učenika kada rade test na papiru i kada rade test na računaru. Dakle, bez obzira na različite zahteve koje ova dva testa postavljaju pred učenika, dobijena razlika u postignućima nije statistički značajna. Ovaj nalaz potvrđuje rezultate brojnih istraživanja koja su ispitivala uticaj različitih stimulusa na postignuće učenika (Fiddes et al, 2002).

Imajući u vidu nedostatke primenjenih testova, kao i nereprezentativnost uzorka, pretpostavljamo da se dobijeni rezultati odnose samo na učenike škola koje imaju računarsku učionicu i koje se nalaze u urbanim sredinama.

Rezultati ovog istraživanja predstavljaju smernice za neka naredna istraživanja koja će pokušati da premoste pomenute nedostatke. Može se izvesti zaključak da, ukoliko u školama postoje uslovi za elektronsko testiranje, opravdano je primenjivati ga sa stanovišta postignuća učenika. Prednosti korišćenja elektronskog testiranja su višestruke, naročito u pogledu ekonomičnosti, fleksibilnosti i pouzdanosti.

Značaj ovog istraživanja je bez sumnje veliki, jer predstavlja pionirski poduhvat u ovoj oblasti i kao takav može biti podsticajan za neka naredna, ambicioznija istraživanja. U njima bi trebalo da budu otklonjeni prethodno spomenuti nedostaci, i navedeni precizniji statistički parametri koji objašnjavaju vezu kontekstualnih varijabli sa postignućem učenika.

IDENTIFIKOVANJE I ANALIZA STRATEGIJA ISPITANIKA U ZADATKU ČITANJA SA RAZUMEVANJEM

Sanda Stanković, Dejan Lalović

Filozofski fakultet, Beograd

Uzroku od 82 studenta psihologije zadat je eksperimentalni zadatak čitanja sa razumevanjem (EZČR), nakon čega je sa njima obavljen polustrukturisani intervju. Materijal za EZČR činilo je 27 novinskih članaka obima od 77 do 224 reči (prosečno 124) koje je sledilo po jedno pitanje višestrukog izbora sa 4 alternative. Tekstovi su prikazivani pojedinačno, a nestajali su sa ekrana računara onda kada bi se pojavilo pitanje. EZČR je sačinjen tako da se omogući registrovanje vremena potrebnog za čitanje svakog teksta, vremena potrebnog za čitanje svakog pitanja i davanje odgovora i tačnosti odgovora. Ispitanicima je uputstvom naglašeno da iako je ukupno vreme rada EZČR ograničeno na 20 minuta, sami diktiraju tempo rada čitajući svaki tekst i svako pitanje onoliko dugo koliko žele pre nego što daju odgovor pritiskom na tastaturu. Uputstvo je jednako naglašavalo potrebu da se zadatak radi brzo i da se tekstovi čitaju sa razumevanjem. Intervju je sačinjen sa ciljem da se prikupe podaci o načinu na koji su ispitanici pristupili EZČR i kako su ga rešavali. Sastojao se od 11 pitanja koja su ispitivaču poslužila kao okvir u kojem je, razgovarajući sa ispitanikom, pokušavao da dođe do što je moguće preciznijih formulacija odgovora. Intervjui su snimani i naknadno analizirani.

Analizom saopštenja ispitanika identifikovane su 4 strategije u rešavanju EZČR: „čitanje sa razumevanjem“, „pamćenje bitnog“, „pamćenje što većeg broja informacija“ i menjanje prethodno navedene tri strategije tokom izrade EZČR.

Strategiju „čitanja sa razumevanjem“ najbolje odslikava tipičan iskaz ispitanika: „Samo čitam normalno, pa šta mi ostane u glavi – ostane“. Ispitanici koji koriste ovu strategiju tekstove stavki čitaju na isti način kao što čitaju štampu i beletristiku, ne ulažući dodatni napor u pamćenje informacija sadržanih u njima. Ispitanici koji koriste strategiju „pamćenja bitnog“ nastoje da, na osnovu vlastitih kriterijuma važnosti, selektiraju i zapamte informacije iz tekstova. Kriterijumi su obično upadljivost detalja u tekstu, poenta ili suštinska ideja koju nosi tekst, smešni, bizarni i dvosmisleni sadržaji u tekstu. Strategiju „pamćenja što većeg broja informacija“ karakteriše nastojanje da se zapamti što je moguće više svakog teksta. Iz protokola ispitanika koji koriste ovu strategiju može se zaključiti da bi oni, kada ne bi postojalo vremensko ograničenje za izradu EZČR, svaki tekst čitali do ispunjavanja vlastitog kriterijuma potpune naučenosti. „Menjanje strategija“ karakteriše dve do tri promene strategije tokom izrade EZČR. Do promena strategija dolazi iz usled uvežbavanja, ili tako što ih pobude svojstva tekstova (broj detalja, „ozbiljnost“ teksta i slično). Ispitanici u približno jednakom broju biraju jednu od 4 strategije.

Analiza mera učinka pokazala je da kvalitativno različite strategije rešavanja eksperimentalnog zadatka čitanja sa razumevanjem imaju veze sa brzinom kojom se čitaju tekstovi, dok nisu u vezi sa brzinom čitanja pitanja sa odgovaranjem i, važnije, sa brojem tačnih odgovora. Ovakav rezultat sugerise da ispitanici biraju strategiju rešavanja EZLR optimizujući tačnost odgovaranja. Ovo ispitivanje, kao i neke ranije provere sličnih EZČR, sugerisu da se od materijala primenjenog u njima i na način na koji su oni konstruisani može sačiniti i papir-olovka test čitanja sa razumevanjem, koji bi bio test brzine sa brojem tačnih odgovora kao klasičnom merom učinka, takav da ne bi doveo u neravnopravan položaj ispitanike koji koriste različite strategije čitanja.

SPREMNOST NASTAVNIKA ZA PRIHVATANJE PLURALITETA IDEJA

Mirosava Đurišić-Bojanović
Filozofski fakultet, Beograd

Jedna od pretpostavki uspešne socijalne integracije osobe u demokratsko društvo jeste sposobnost za demokratski dijalog. Osnovna pretpostavka autorke je da vežbanje prihvatanja pluraliteta ideja u nastavi može da obezbedi efikasnije prihvatanje demokratskih vrednosti. Zato je od posebnog interesa razvijanje nastavnog stila kojim će se stvarati demokratska klima u odeljenju. To znači, podsticati tolerantnost učenika u kognitivnom, afektivnom i ponašajnom domenu. Spremnost nastavnika za razvijanje demokratskog stila rada i podučavanja testirali smo preko spremnosti za prihvatanje pluraliteta ideja, kao prihvatanja legitimnosti postojanja različitih objašnjenja mnogih pojava i spremnosti da se razmatra argumentacija za nesaglasna ili suprotna gledišta unutar kontroverznih tema. To dalje uključuje prihvatanje postojanja različitih ideja u raspravi, prihvatanje političkog pluralizma (više stranačkog sistema), sklonost ka razmatranju ideja koje pojedinac generalno ne prihvata, odnosno kao prihvatanje legitimnosti koegzistencije različitosti.

Cilj našeg istraživanja bio je da se utvrdi da li su i u kojoj meri nastavnici spremni za prihvatanje pluraliteta ideja, kao i u kojoj meri je ta spremnost

autentična, odnosno podržana relevantnim osobinama ličnosti nastavnika. U grupi osobina koje predstavljaju predispozicije za demokratsko ponašanje bile su snaga ega (merena Katelovom skalom), visoko samovrednovanje (mereno Bergerovom skalom) unutrašnji lokus kontrole (meren Roterovom skalom), a u grupi osobina koje su predispozicija za antidemokratsko ponašanje autoritarnost (skraćena verzija skale Adorna i sar. uradili Kuzmanović i Popadić), dogmatizam (skraćena verzija R.Bojanovića), netolerisanje neizvesnosti (M.Đurišić-Bojanović), spoljašnji lokus kontrole (Roterova skala), nisko samovrednovanje (Bergerova skala). Za ispitivanje netolerisanja neizvesnosti i spremnosti za prihvatanje pluraliteta ideja skale je konstruisala autorka. Sve skale prate Likertovu proceduru. Alfa Kronbahov koeficijent pouzdanosti za sve skale je zadovoljavajući. Ispitivanje je izvedeno na prigodnom uzorku tokom školske 2006/2007godine u osnovnim i srednjim školama u više gradova u Srbiji (N=158).

Istraživanje je dizajnirano kao korelaciona studija. Prema dobijenim rezultatima većina nastavnika pokazuje spremnost za prihvatanje pluraliteta ideja koja je u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa ispitivanim predispozicijama za demokratsko funkcionisanje (T test za razliku između teorijske i empirijske AS je $t=15.231$ $df=158$ $p<.01$). Osnovni rezultati korelacione analize su sledeći: korelacija između dogmatizma i spremnosti nastavnika za prihvatanje pluraliteta ideja (PPI nadalje) $r=-.52$ ($p<.01$); korelacija između autoritarnosti i (PPI) $r=-.59$ ($p<.01$); korelacija između netolerisanja neizvesnosti i (PPI) $r=-.50$ ($p<.01$); korelacija između niskog samovrednovanja i (PPI) $r=.40$ ($p<.01$); korelacija između snage ega i (PPI) $r=.39$ ($p<.01$); korelacija između unutrašnjeg lokusa kontrole i (PPI) $r=.40$ ($p<.01$). U radu se razmatraju pedagoške implikacije dobijenih nalaza.

Ključne reči: obrazovanje za demokratiju, pluralitet ideja, predispozicije za demokratsko funkcionisanje, demokratska komunikacija

PRIMENLJIVOST RAČUNARSKIH TESTOVA ZNANJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Srdan Verbić, Boris Tomić

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd

U ovom radu su predstavljeni rezultati pilot istraživanja na temu mogućnosti primene i potrebe za računarskim testovima znanja u našim osnovnim školama. Istraživanje je rađeno u okviru projekta "Razvoj sistema za elektronsko procenjivanje učeničkih postignuća i stvaranje uslova za njegovu primenu u školama". Testirano je 252 učenika četvrtog razreda iz predmeta Priroda i društvo. Test se sastojao od dvadeset zadataka od kojih su deset učenici radili na papiru, a deset na računaru.

Računarski testovi znanja su testovi kod kojih se umesto papira i olovke računar koristi kao medijum. Postoje različite vrste računarskih testova u zavisnosti od toga u kojoj meri koriste mogućnosti računara za prezentaciju zadataka, obradu podatka i dizajniranje samog testa. U bilo kojoj varijanti računarski testovi zbog postojanja interakcije sa ispitanikom mogu da pruže značajno više podataka o mernom instrumentu ili ispitaniku nego klasični papir-olovka test.

Naša je procena da u ovom trenutku ne postoje neophodni preduslovi za računarska testiranja nacionalnog nivoa u Srbiji, iako smo tome veoma blizu. Računarski resursi kojima raspolažu naše škole su sasvim zadovoljavajući. Programi za računarska testiranja postoje čak i kao besplatni softver lokalizovan

za srpski jezik što ih čini dostupnim svim školama. Osnovni razlog zbog kog računarski testovi još uvek ne mogu da postanu praksa u školama u Srbiji je nedovoljna računarska pismenost nastavnika koji bi realizovali testiranja.

Sistem za e-testiranje koji razvijamo u okviru ovog projekta je baziran na besplatnom, open-source softveru koji radi na svim operativnim sistemima i koji se može modifikovati u skladu sa konkretnim potrebama. Rad na dopunjavanju i prepravljanju modula za testiranje i dalje traje, ali se i danas dostupna verzija može koristiti za potrebe pilot-testiranja.

Problem kompatibilnosti računarskih i papir-olovka testova je predmet istraživanja brojnih radova u poslednjih deset godina. Razlika između ova dva moda testa je u kompetencijama za koje se podrazumeva da ih ispitanik ima, a koje se ne mere testom kao što su recimo korišćenje tastature u računarskom naspram pisanja u papir-olovka testu, korišćenje miša i padajućih menija naspram povezivanja tačaka linijom itd. U literaturi se navodi da je kompatibilnost testova najmanja kod razumevanja pročitanoog teksta ali i da ta razlika postaje sve manja iz godine u godinu.

Ovim radom pokušavamo da odgovorimo na nekoliko bitnih pitanja koja se tiču primenljivosti računarskih testova u uslovima koje danas imamo u Srbiji, kao i kompatibilnosti računarskih i papir-olovka testova.

Rezultati testa iz Prirode i društva pokazuju da učenici podjednako uspešno rade testove i na papiru kao i na računaru. Razlika postoji u vremenu odgovora koje je bitno kraće kod testova papir-olovka. Drugo bitno pitanje se odnosi na značajnost razlike u postignuću učenika u odnosu na njihovo iskustvo i veštinu korišćenja računara. Tu smo uočili da je vreme odgovora na zadatke sa povezivanjem značajno veće kod učenika koji izjavljuju da nikada ne koriste računar. Kod zadataka otvorenog tipa ova razlika je na granici značajnosti. Kod zadataka sa višestrukim izborom te razlike praktično nema. Razlika u vremenu potrebnom da učenici odgovore na zadatak ne utiče značajno na njihovu uspešnost u rešavanju tih zadataka. Opšti zaključak je da su učenici četvrtog razreda dovoljno računarski pismeni da bi računarski testovi bili primenljivi u procenivanju njihovog znanja.

RAZVOJ PREDMETNIH KOMPETENCIJA TOKOM UČITELJSKIH STUDIJA

Ivan Jerković

Pedagoški fakultet, Sombor

Nekada se asimetričnost prisutna u podučavanju shvatala radikalno: nastavnik je vlasnik znanja, na učeniku je da ga od nastavnika preuzme, nastavnik je moćan, na učeniku je da se pokori toj moći, nastavničko mišljenje je izraz njegove kompetencije, a učeničko je izraz neobaveštenosti, itd. Koje su kompetencije ključne za uspešnost misije podučavanja i s tim u vezi koji su kriterijumi uspešnosti podučavanja? Kada se o prvoj dilemi radi, odgovori se kreću na dimenziji predmetne kompetencije-nastavne kompetencije, a kada se govori o drugom problemu dihotomija je činjenično znanje-upotrebno znanje. Kada se govori o predmetnim kompetencijama učitelja situacija je još složenija jer su oni obavezni da nastavu održavaju iz različitih, vrlo heterogenih, disciplina. Manje-više se prihvata da dobar nastavnik mora imati neku vrstu dvostrukog ekspertskog znanja, ali se istovremeno podrazumeva da ne može biti vrhunski ekspert i za predmetne discipline i za nastavu, svakako ne onakav kakav može biti specijalista u svakoj od ovih oblasti. Zbog toga se pojavljuje problem mere. Efekti

nastavničkog rada su obrazovna postignuća učenika. Među najpoznatije evaluacije tih postignuća poslednjih godina spadaju TIMSS i PISA. Rezultati ovih ispitivanja ne daju nam pravo na zadovoljstvo jer se, prema njima, Srbija nalazi oko ili ispod proseka.

Ovo istraživanje bavi se kompetencijama studenata, budućih profesora razredne nastave (učitelja) u predmetu matematika. Studenti prve i završne godine Pedagoškog fakulteta u Somboru rešavali su matematičke zadatke iz Radnih listova iz matematike za IV razred osnovne škole (Sotirović i sar, 2003). Studenti prve godine ispitani su na samom početku prvog semestra, zapravo pre početka bilo kakve nastave, a studenti završne godine ispitani su krajem sedmog semestra, pošto su praktično odslušali sve studijske predmete. Studenti završne godine položili su matematiku iz prve godine studija, odslušali predmet metodika nastave matematike i imali izvesno iskustvo rada u školi. Iz pomenute publikacije odabrano je 23 zadatka iz svih oblasti koje su u njoj zastupljene i oni su u originalnom obliku preštampani u test koji je zadat ispitanicima. Jedina intervencija u odnosu na originalne zadatke bila je da su odstranjena ponavljanja više primera za rešavanje u okviru istog zadatka. Vreme za rešavanje bilo je jedan školski čas, a zadaci su odabrani tako da je ocenjivanje bilo potpuno objektivno (izbegnuto je vrednovanje postupka) te je svako rešenje ocenjeno samo kao tačno ili netačno.

U jednom ranijem istraživanju ovim testom dobili smo da je njegova pouzdanost .846 što je sasvim zadovoljavajuće. Rezultati istraživanja su pokazali da postoji minimalna razlika u uspešnosti rešavanja zadataka između studenata prve i završne godine studija. Prosek uspešno rešenih zadataka za studente prve godine je 8.50, a za studente četvrte godine 9.40. Posmatrano po pojedinačnim zadacima, kod pet zadataka su statistički značajno bili uspešniji studenti četvrte godine, a u jednom studentu prve godine. Diskriminativna analiza je potvrdila postojanje razlika na nivou celokupnog testa (kanonička korelacija .510, Wilks' Lambda .740, Hi-kvadrat 51.735, značajnost na nivou .001). Uprkos izvesnom napretku u matematičkoj kompetenciji tokom studija, apsolutni broj rešenih zadataka je izuzetno nizak u obe grupe. Studenti završne godine studija uspevaju da reše tek nešto više od 40% zadataka za IV razred osnovne škole. Problematično može biti to što će uskoro neki od njih i sami biti u situaciji da deci objašnjavaju te zadatke. Koliko su spremni za to i kako uopšte oceniti njihovu kompetenciju na osnovu rezultata koje smo dobili?

Iako ovo istraživanje ima izvesna ograničenja, na primer problem motivacije ispitanika u rešavanju testa, smatramo da ozbiljno ukazuje na potrebu da se obrazovanju učitelja pristupi sa više ambicija, kako u pogledu selekcije studenata, nastave predmetnih disciplina, tako i njihove metodičke pripreme i prakse.

PRIKLADNOST TESTOVA FLUENTNOSTI KAO DIJAGNOSTIČKIH INSTRUMENTATA U PROCENI DECE SA PARCIJALNOM EPILEPSIJOM

Jasmina Vuksanović, Mile Vuković

Dom zdravlja Zemun, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd

Testovi fluentnosti se često koriste u kliničkoj praksi pri proceni egzekutivnih funkcija. Veliki broj radova ističe značaj leve hemisfere, naročito levog frontalnog režnja u toku izvođenja zadatka fonološke fluentnosti i desne hemisfere u toku izvođenja zadatka neverbalne fluentnosti.

Cilj ovoga rada je da utvrdimo uspešnost testova fonološke verbalne i neverbalne fluentnosti u diskriminisanju lateralizovanosti epileptičnog fokusa, odnosno da utvrdimo da li postoje kvantitativne i/ili kvalitativne razlike u zavisnosti od lateralizovanosti epileptičnog žarišta. Na osnovu rezultata prethodnih istraživanja očekuje se da će oba testa fluentnosti učestvovati u diskriminisanju levohemisfernih od desnohemisfernih epileptičnih fokusa. Uzorak se sastoji od dve grupe dece. Prvu grupu čine deca sa parcijalnom epilepsijom podeljena u dve podgrupe: na LHF-podgrupu dece sa žarištem u levoj hemisferi (n=16) i DHF-podgrupu dece sa žarištem u desnoj hemisferi (n=16) starosti od 7 do 11 godina. Drugu grupu (grupa K) čine zdravi vršnjaci (n=20). Kriterijumi ulaska u grupu su sledeći: (1) opšte intelektualne sposobnosti u okviru proseka (IQ 80-120), (2) desnorukost and (3) pohađanje redovne osnovne škole. Deca sa istorijom neuroloških problema, problema učenja i/ili ponašanja, sa CT i/ili NMR abnormalnim nalazom (u slučaju grupe sa dece sa parcijalnom epilepsijom) su bila isključena iz istraživanja. Grupe su bile izjednačene prema uzrastu, IQ i prema polu.

Korišćeni su sledeći testovi: opšte intelektualne sposobnosti su procenjene revidiranom Vekslerovom skalom inteligencije za decu (WISC-R), Benton Controlled Oral Word Association (COWA) Test je korišćen za procenu verbalne fluentnosti, dok je za procenu neverbalne fluentnosti korišćen test fluentnosti crteža.

Dobijeni rezultati pokazuju da su i verbalna fonološka i neverbalna fluentnost bile redukovane kod dece sa parcijalnom epilepsijom u poređenju sa kontrolnom grupom nezavisno od lateralizovanosti epileptičnog žarišta. Analiza efekta lateralizovanosti epileptičnog žarišta u odnosu na fonološku fluentnost je pokazala značajan efekat grupe pri čemu je LHF grupa imala značajno smanjenu fonološku fluentnost. Analiza efekta lateralizovanosti epileptičnog žarišta u odnosu na neverbalnu fluentnost je takođe pokazala značajan efekat grupe pri čemu je DHF grupa imala značajno smanjenu neverbalnu fluentnost. Kvalitativna analiza rezultata je dala vredne podatke koji dodatno mogu da doprinesu neuropsihološkoj evaluaciji desnostrano nasuprot levostrano fokusiranoj parcijalnoj epilepsiji.

Ključne reči: deca, parcijalna epilepsija, lateralizovanost epileptičnog fokusa, verbalna fonološka fluentnost, neverbalna fluentnost

ISPITIVANJE NOVIH VERZIJA TESTA FORMALNIH OPERACIJA

Aleksandar Baucal, Ivana Stepanović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd, Institut za psihologiju,
Filozofski fakultet, Beograd

Formalne operacije u Pijažeovoj teoriji reprezentuju najrazvijeniji oblik mišljenja. Formalno-operacionalno mišljenje odlikuje apstraktnost, rezonovanje o verbalnim iskazima i njihovo kombinovanje, usvanjanje koncepta verovatnoće, razlikovanje stvarnih od mogućih ishoda, hipotetičko-deduktivno rezonovanje. Pijaže je ovaj oblik mišljenja ispitivao kliničkim metodom. Potonji autori koristili su različite metode i instrumente za ispitivanje formalnih operacija. Trevor Bond je devedesetih godina XX veka konstruisao papir-olovka test višestrukog izbora, pod nazivom Bondov test logičkih operacija. Test sadrži 35 ajtema, zadaje se grupno i pokriva celokupnu logičko-matematičku strukturu formalnih operacija: sve binarne operacije, transformacije u okviru grupe INRC, sve formalno-operacionalne šeme. Test ima dobre metrijske karakteristike i kompatibilan je sa

drugim testovima formalnih operacija, kao i sa originalnim Pijažeovim zadacima. Proteklih desetak godina test je uporebljivan i u našoj sredini. U ovom radu smo konstruisali dve paralelne verzije Bondovog testa formalnih operacija i bavili se ispitivanjem njihovih metrijskih karakteristika. Paralelne verzije su konstruisane tako što su intervencije vršene isključivo na sadržaju ajtema dok je njihova logička struktura ostala ista. Intervencije na sadržaju bile su minimalnog obima, jedan pojam zamenjivan je drugim. Trudili smo se da struktura rečenice ajtema ostane nedirnuta, ona je menjana samo kada je to bilo neophodno. Za svaki originalni ajtem konstruisana su dva paralelna, od kojih je svaki postao deo jedne od paralelnih verzija. Istraživanje u kome su ispitivane paralelne verzije testa vršeno je tako što su ispitanicima jednog odeljenja slučajnim redosledom zadavane dve paralelne i originalna verzija Bondovog testa formalnih operacija.

Uzorak je činilo 517 ispitanika: 162 učenika šestog i 197 učenika osmog razreda osnovne škole, 158 učenika drugog razreda srednje škole. Za obradu podataka korišćena je Raš analiza koja spada u porodicu IRT tehnika i veoma je pogodna za ovakvu vrstu istraživanja. Načinjeni su specifični koraci u analizi koji su omogućili da se ostvari veza između ajtema sve tri verzije testa bez obzira na to što se nije radilo o ispitivanju u kome isti ispitanici rešavaju sve tri verzije testa. Parametri ajtema obe paralelne verzije poređeni su sa parametrima odgovarajućih ajtema originalne verzije. Rezultati pokazuju da se može govoriti o tri grupe ajtema. U jednoj su ajtemi čije su karakteristike iste u sve tri verzije testa, u drugoj su ajtemi koji imaju karakteristike koje odgovaraju originalnim ajtemima bar u jednoj od paralelnih verzija testa, dok su u trećoj grupi ajtemi koji se ponašaju različito u sve tri verzije testa. Treća grupa ajtema je najproblematičnija i ona otvara prostor za detaljniju analizu njihovog sadržaja kako bi se ustanovio razlog njihovog različitog ponašanja.

Rezultati istraživanja relevantni su sa teorijskog i sa praktičnog aspekta. Teorijski aspekt tiče se važnog problema odnosa forme i sadržaja na stadijumu formalnih operacija. Praktični aspekt tiče se važnosti konstruisanja paralelnih verzija testova koje omogućavaju razne vrste istraživanja u kojima se vrši neka eksperimentalna intervencija.

KREATIVNOST IZ UGLA RODITELJA I NASTAVNIKA

Jelena Radišić

Filozofski fakultet, Beogradu

Istraživanje ispituje shvatanje pojma kreativnosti kod roditelja i nastavnika. U prvom dijelu rada razmotreni su različiti pristupi i aspekti naučnih definicija kreativnosti, a zatim i oni koje dolaze iz domena laičkog, kao njihova bitna dopuna. U drugom dijelu izložena je metodologija istraživanja. Uzorak je činilo 513 nastavnika (457 žena i 56 muškaraca) i 513 roditelja (420 majki i 93 očeva).

Uzorak je bio prigodan, a sačinjavali su ga nastavnici i vaspitači zaposleni u vrtićima, osnovnim i srednjim školama u pet beogradskih opština (Zvezdara, Palilula, Savski Venac, Vračar i Novi Beograd), odnosno roditelji čija su djeca pohađala ove obrazovne ustanove. Ispitanici su imali zadatak da objasne svojim riječima šta je to kreativnost. Nije bilo restrikcija u pogledu načina odgovaranja. U analizi su korišćene hijerarhijska klaster analiza, Hi kvadrat test i multivarijantna analiza. Na osnovu deskriptora koje su nastavnici koristili pri definisanju pojma kreativnosti svi njihovi odgovori svrstani su u pet različitih kategorija. Krostabulacija pripadnosti klasteru i uzrasta sa kojima nastavnici i vaspitači rade (predškolci, niži i viši razredi osnovne škole, srednjoškolci) nije pokazala

statistički značajne razlike. Multivarijantna analiza nastavnčkih odgovora je pokazala da je za svaki klaster karakterističan određeni tip odgovora. Odgovori roditelja svrstani su u četiri različite kategorije, opet na osnovu deskriptora koje su roditelji koristili u svojim opisima. Krostabulacija pripadnosti klasteru i uzrasta djece ispitanih roditelja nije pokazala statistički značajne razlike. Multivarijantna analiza odgovora roditelja pokazala je i ovdje da je za svaki klaster karakterističan određeni tip odgovaranja. Svi ispitanici smatraju da je kreativnost dar, talenat, koji se izražava kroz originalne ideje, način razmišljanja i dosjetljivost bilo kroz svakodnevne aktivnosti i igru, bilo kroz produkciju u različitim domenima, ona se razvija i uči. U roditeljskim odgovorima zastupljenija je dimenzija mogućnosti razvoja kreativnosti, a u nastavnčkim znatizelja, spremnost na istraživanje i povezivanje sopstvenih znanja i iskustava. Poređenjem eksplicitnih teorija kreativnosti i ovih dobijenih na uzorku nastavnika i roditelja primjetne su sličnosti, ali i razlike.

Ključne riječi: definicija kreativnosti, naučne i laičke koncepcije

KONSTRUKCIJA I KO-KONSTRUKCIJA U KOGNITIVNOM RAZVOJU

Vitomir Jovanović

Filozofski fakultet, Beograd

Osnovni cilj ovog rada je da se ispita u kojoj meri i na koji način deca mogu da formiraju nove kognitivne kompetence pod uticajem interakcije sa kompetentnijim vršnjakom ili odraslom osobom. U istraživanju je primenjen eksperiment sa paralelnim grupama. Na osnovu pre-testa, u kojem je 100 učenika III razreda osnovne škole ispitano Ravenovim progresivnim matricama formirane su tri jednake grupe koje su u ekperimentalnoj fazi rešavali po 5 zadataka iz zone narednog razvoja pod različitim uslovima: zajedničko rešavanje zadataka sa kompetentnijim vršnjakom (N=15), zajedničko rešavanje zadataka sa odraslom osobom (N=15) i samostalno rešavanje (N=15). Nakon dva meseca ispitanici iz ove tri grupe ponovo su testirani.

Kvantitativna analiza pokazuje da su ukupno gledano sve tri grupe podjednako napredovale na post-testu, iako je grupa deca koja je imala interakciju sa odraslima bila nešto uspešnija na zadacima iz zone narednog razvoja. Kvalitativna analiza pokazuje različite obrazce zajedničkog rešavanja zadataka. U okviru vršnjačke interakcije deca pretežno ostvaruju zajedničku i recipročnu akciju uz kritičko razmatranje ponuđene argumentacije, dok su deca iz situacije interakcije sa odraslim bila izložena preciznijim i diferenciranim jezičkim formulacijama kojima su odrasli vodili dete kroz analizu zadatka do tačnog rešenja.

Na osnovu dobijenih rezultata zaključeno je da deca formiraju nove kompetence i na osnovu konstrukcije i na osnovu ko-konstrukcije i da se u okviru socijalne interakcije novo razumevanje može konstruisati na različite načine u zavisnosti od partnera i tipa dijaloga koji se formira tokom zajedničkog rešavanja zadataka. Kvalitativnom analizom mogu se izdvojiti tri obrasca zajedničkog rešavanja zadatka koja su nazvana "vođenje", "nametanje rešenja" i "međusobno kritičko razmatranje rešenja".

RAZVOJ POIMANJA MAJČINE LJUBAVI: REC PRE ISTRAŽIVANJA

Jovan Mirić

Filozofski fakultet, Beograd

Problem razvoja poimanja majčine ljubavi smešten je u okvire dveju teorija – Pijažeove teorije saznanog razvoja i teorije afektivnog vezivanja.

Pijažeova teorija bila je prvi teorijski osnov za postavljanje problema razvoja majčine ljubavi i za njegovo empirijsko istraživanje. Najkonkretnije rečeno, polaznu osnovu činila je analogija sa zadacima za ispitivanje pojmova konzervacije: kao što se u tim zadacima menja perceptivna strana predmeta i utvrđuje se da li ispitanik poriče ili ne poriče očuvanost, tako se može postaviti i pitanje očuvanosti ili neočuvanosti majčine ljubavi kada se verbalno prezentuju promene u majčinom ponašanju (ljutnja, kažnjavanje, zabrane, primoravanja, uskraćivanja i sl.). Međutim, treba reći da najbliži kontekst ispitivanja ovog fenomena nisu pojmovi konzervacije, nego istraživanja razvoja identiteta. Ostaje, ipak, otvoren problem smeštanja ovog problema i eventualnih empirijskih nalaza u korpus Pijažeove teorije, obzirom da je reč o drukčijim objektima sudjenja (psihološki ili socijalni umesto fizičkih), drukčijim procesima (uloga percepcije je drukčija, napr.) itd.

Drugi teorijski okvir čini teorija afektivnog vezivanja, odnosno njen deo koji postulira tzv. unutrašnje radne modele (Dž. Bolbi). Poimanje majčine ljubavi spada u onaj deo URM koji govori o odnosu. Pretpostavljeni razvoj poimanja majčine ljubavi zahtevao bi ne samo reviziju dosadašnjih pogleda na ovaj fenomen, nego i da se URM ne može shvatiti kao kopija spoljašnjeg odnosa.

Ključne reči: Pijažeova teorija, identitet, teorija afektivnog vezivanja, unutrašnji radni modeli

RAZVOJ SHVATANJA INVARIJANTNOSTI MAJČINE LJUBAVI

Danka Purić, Neda Omanović

Filozofski fakultet, Beograd

Predmet istraživanja je razvoj dečijeg shvatanja invarijantnosti majčine ljubavi. Istraživanje za cilj ima utvrđivanje postojanja dva kvalitativno različita shvatanja majčine ljubavi - kao promenljivog i kao nepromenljivog kvaliteta, i redosleda njihovog javljanja, zatim utvrđivanje tipa promene između ova dva shvatanja i eventualno kritičnog uzrasta na kome se javlja prelaz sa shvatanja majčine ljubavi kao promenljive na shvatanje o njenoj invarijantnosti.

Kao instrument koristi se klinički intervju, konstruisan od strane Aleksić, Brajović i Milovanović (2006) i rezultat na njemu predstavlja zavisnu varijablu, operacionalizovanu preko osam indikatora: Kriterijum majčine ljubavi, Ljutnja, Poklon, Kazna, Prekor, Zauzetost, Podela majčine ljubavi i Zapovesti. Nezavisna varijabla je uzrast i podeljena je u četiri kategorije: pet-šest, šest-sedam, sedam-osam i osam-devet godina. Prva istraživačka hipoteza je da shvatanje majčine ljubavi kao promenljive razvojno prethodi shvatanju njene invarijantnosti. Rezultati istraživanja potvrđuju ovu hipotezu. Druga istraživačka hipoteza - hipoteza o diskretnoj promeni potvrđena je samo na indikatorima Kriterijum majčine ljubavi i Ljutnja, dok su rezultati na preostalim indikatorima i konačnoj oceni govorili u prilog kontinuirane promene. Kritični uzrast javljanja shvatanja invarijantnosti majčine ljubavi dobijen u ovom istraživanju je za indikator

Kriterijum majčine ljubavi šest-sedam godina, dok je za indikator Ljutnja uzrast osam-devet godina. Za preostale indikatore nije imalo smisla utvrđivati kritični uzrast, budući da je dobijena kontinuirana promena u vrednosti zavisne varijable. Kao teorijski okvir korišćena je Pijaževa strukturalna teorija intelektualnog razvoja. Najvažniji Pijaževi faktori kojima se objašnjava razvoj shvatanja invarijantnost majčine ljubavi su socijalna interakcija i uravnotežavanje. Sagledani u celini, rezultati govore da se možda radi o heterogenoj pojavi, pri čemu se različiti aspekti razvijaju u skladu sa različitim razvojnim mehanizmima.

SOCIJALNA PSIHOLOGIJA

SOCIO-PSIHOLOŠKE KARAKTERISTIKE GLASAČA SNSD I SDP BIH

Srdan Puhalo

PARTNER Marketing Consulting Agency, Banjaluka

U Bosni i Hercegovini djeluju dvije političke partije socijaldemokratske orijentacije SNSD (Stranka nezavisnih socijaldemokrata) i SDP (Socijaldemokratska partija) BiH. Ove dvije partije se razlikuju prema samom nastanku i političkom djelovanju u Bosni i Hercegovini. SDP BiH je nastala transformacijom bivšeg Saveza komunista i u svom programu se zalaže za "demokratsku, multietničku, multinacionalnu i multireligijsku BiH, zemlju sigurnosti i socijalne pravde svih njezinih građana..." Iako ova politička partija djeluje na cijeloj teritoriji BiH, najveći uticaj ima u Federaciji BiH. SNSD je nastao 1996. godine u Banjaluci i zastupa ideje "socijaldemokratije, zapadnog tipa". Ova partija se zalaže za "dejtonsku" BiH i opstanak Republike Srpske. U okviru svog programa zalažu se za parlamentarnu demokratiju, slobodne medije, tržišnu privredu, pravednu privatizaciju i društvo socijalne pravde. Iako djeluje na teritoriji BiH, najveće uspehe postiže u Republici Srpskoj. Zbog toga možemo pretpostaviti da će se i glasači SNSD i SDP BiH razlikovati ne samo po nacionalnoj strukturi, socio-demografskim karakteristikama, već i po nekim stavovima bez obzira na to što obje političke partije imaju u svom nazivu "socijaldemokratiju".

Istraživanje je sprovedeno, maja 2007, na uzorku od 260 glasača SNSD i 147 glasača SDP BiH, metodom anketiranja licem u lice. Prvi dio upitnika čine podaci o ispitanicima tj. njihove sociodemografske karakteristike. Drugi dio upitnika čini sedam skala: 1. Skala tolerancije na druge ideje 2. Skala nacionalizma 3. Skala etičke superiornosti 4. Odnos prema vodi 5. Skala konformizma. 6. Skala liberalizam/ konzervativizam. 7. Lokus kontrole. Imajući u vidu da je ovo istraživanje javnog mnjenja rađeno sa glasačima SNSD i SDP BiH mišljenja sam da je pouzadnost skala iznosi između 0.65 i 0.69.

Glasači SNSD i SDP BiH se međusobno razlikuju po sljedećim socio-demografskim karakteristikama: entitet iz kojeg dolaze, selo/ grad, obrazovanje, prihodi domaćinstva, vjerska ubjedenja i članstvo u političkoj partiji. Glasajući SNSD imaju izraženije prosječne vrijednosti svih mjerenih karakteristika, u odnosu na glasače SDP BiH. S druge strane glasači SNSD se razlikuju od glasača SDP BiH i po intenzitetu tj. redoslijedu datih osobine, što može da utiče na političko opredjeljenje. U odnosu na glasače SDP BiH, glasači SNSD su manje tolerantni na druge ideje, imaju znatno je više izražen nacionalizam, imaju

izraženiju etičku superiornost i manje su liberalni. U stvari, glasači SNSD su sličniji glasačima nekih nacionalističkih stranka (SDS), nego glasačima SDP BiH.

Razlike u stavovima glasača ove dvije partije mogu se objasniti na dva načina. Prije svega dešavanjima u Bosni i Hercegovini u poslednjih godinu dana tj. neposredno pred izbore 2006 godine, kada je zbog nemogućnosti dogovora oko ustavnih reformi i reforme policije došlo do rasta tenzija između političkih predstavnika tri etničke grupe. SNSD se nametnuo kao ključni faktor u odbrani Republike Srpske, i njihovi stavovi u tom periodu su bili jasni i nepromjenjivi. To je svako uticalo i na stavove njihovih glasača. Drugi razlog su sami programski principi ove dvije stranke, jer je SNSD primarna Republika Srpska i njen opstanak, dok SDP BiH u prvi plan stavlja cjelovitu Bosnu i Hercegovinu.

**PROJEKAT "SVAKODNEVICA MLADIH U SRBIJI: SNIMAK
BUDŽETA VREMENA" – ISTRAŽIVAČKI PROBLEMI I
STRUKTURA UZORKA**

Ivana Stepanović

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Na inicijativu Ministarstva omladine i sporta Republike Srbije, za potrebe izrade Nacionalne strategije za mlade, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu realizovao je istraživanje koje se bavi slobodnim vremenom mladih u Srbiji. Reč je o empirijskoj studiji sprovedenoj na reprezentativnom uzorku srednjoškolača. Rad ima za cilj da prikaže osnovne istraživačke ciljeve i probleme kojima se pomenuti projekat bavio kao i strukturu uzorka na kome je istraživanje vršeno. On predstavlja svojevrsan uvod u radove drugih autora sa projekta koji će biti izloženi na ovogodišnjem skupu Empirijska istraživanja u psihologiji.

Glavni istraživački ciljevi: a) Detaljna rekonstrukcija tipičnog radnog dana mladih u Srbiji i tipičnog dana vikenda. b) Analiza kulturnih proizvoda koje mladi konzumiraju, njihovih navika, sadržaja kojima ispunjavaju slobodno vreme, angažmana u različitim društvenim akcijama i organizacijama, političkih opredeljenja, uzora na koje se ugledaju, kao i vrednosnih orijentacija. c) Mapiranje problema sa kojima se mladi suočavaju i sagledavanje njihove izloženosti rizičnim ponašanjima. Navedeni ciljevi reprezentuju okvir na osnovu koga su postavljeni specifični istraživački problemi, grupisani u četiri grupe. Prva grupa proizlazi iz rekonstrukcije tipičnog dana i odnosi se na to kako mladi provode vreme, sa kim, na kojim mestima, koliko kvalitetan život vode u pogledu fizičkog i mentalnog zdravlja (koliko spavaju, koliko imaju slobodnog vremena, koliko se bave sportom). Druga grupa problema počiva na detaljnom ispitivanju različitih segmenata slobodnog vremena mladih, njihovih navika i interesovanja i treba da ukaže na to: koje kulturne sadržaje mladi konzumiraju; kako se zabavljaju; koliko se bave sportom; koliko putuju; kako raspolažu novcem i da li ga zarađuju; koliko participiraju u različitim organizacijama i društvenim akcijama; koje hobije imaju; koliko su uključeni u razne vrste vannastavnih obrazovnih aktivnosti. Treća grupa istraživačkih problema tiče se ispitivanja uzora mladih, političkih opredeljenja i preferencije ličnih i društvenih ciljeva. Četvrtu grupu čine problemi mladih i njihova izloženost različitim formama rizičnog ponašanja (pušenje, alkoholizam, narkomanija, agresivno ponašanje, autodestruktivno ponašanje, rizične forme seksualnog ponašanja, kriminal i sl).

Za potrebe istraživanja konstruisani su sledeći instrumenti: upitnik sa osnovnim demografskim podacima; upitnik za budžet vremena; upitnik o

slobodnom vremenu; upitnik o rizičnom ponašanju i problemima u socijalnim odnosima; skale preferencija ličnih i životnih ciljeva; inventari o političkim opredeljenjima i uzorima mladih. Uzorak je činilo 4845 učenika, 2807 devojčica i 2027 dečaka. Ispitano je 174 odeljenja iz 26 škola iz 9 gradova. Ispitano je 1951 učenika gimnazija, 1865 učenika četvorogodišnjih i 1009 učenika trogodišnjih stručnih škola. Na osnovu mesta u kome se nalaze srednje škole učenici su podeljeni u 4 regiona: Beograd, severna Srbija, centralna Srbija i južna Srbija. Na osnovu veličine grada učenici su svrstani u 4 grupe: Beograd, veliki gradovi, gradovi srednje veličine i mali gradovi. Dobijeni rezultati biće detaljnije prikazani u ostalim radovima na Skupu. Naučna relevantnost istraživanja sastoji se u detaljnom i iscrpnom izučavanju problematike koja se odnosi na način na koji mladi provode slobodno vreme. Praktične implikacije istraživanja vezane su za izradu Nacionalne strategije za mlade i poboljšanje kvaliteta njihovog života.

SLOBODNO VREME: ZADOVOLJSTVO MLADIH I VRŠNJAČKE GRUPE

Ivana Stepanović, Marina Videnović

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Rad je deo projekta "Svakodnevnica mladih u Srbiji: Snimak budžeta vremena" i bavi se zadovoljstvom mladih načinom na koji provode svoje slobodno vreme, kao i pitanjem mogućnosti identifikovanja različitih vršnjačkih grupa na osnovu njihovog načina života. Mladi su odgovarali na pitanja o tome kako najčešće provode slobodno vreme, koliko su zadovoljni time, kao i o tome šta im nedostaje kako bi kvalitetnije provodili slobodno vreme. Podaci o zadovoljstvu slobodnim vremenom korelirani su sa različitim varijablama (ekonomski status, kulturno-pedagoški nivo porodice, školski uspeh, korišćenje Interneta, posećivanje različitih događaja, pohađanje različitih kurseva, bavljanje sportom).

Analizirane su razlike u pogledu stepena zadovoljstva slobodnim vremenom između devojaka i mladića, između mladih koji žive u gradovima različite veličine kao i između mladih koji žive u različitim delovima Srbije. Istraživačko pitanje je bilo mogu li, se na osnovu podataka o različitim segmentima slobodnog vremena, identifikovati vršnjačke grupe koje reprezentuju različite potkulture mladih. U identifikaciji tih grupa pošli smo od sadržaja kojima je ispunjeno slobodno vreme mladih, njihovih interesovanja, i od kulturnih produkata koje konzumiraju.

Mladi najčešće vreme provode družeći se sa prijateljima, gledajući televiziju i koristeći mobilni telefon. Većina je zadovoljna načinom na koji provodi slobodno vreme, preko 85% ispitanika tvrdi da je uglavnom ili veoma zadovoljno. Mladi smatraju da bi kvalitetnije provodili vreme ukoliko bi imali više slobodnog vremena i više mesta za izlaske. Korelacije stepena zadovoljstva slobodnim vremenom sa drugim varijablama su veoma niske. Najizrazitije su korelacije sa ekonomskim statusom porodice ($r=0,15$; $p<0,01$), posećivanjem različitih kulturnih i sportskih događaja ($r=0,13$; $p<0,01$), stepenom korišćenja Interneta ($r=0,12$; $p<0,01$). Mladići su zadovoljniji načinom na koji provode slobodno vreme od devojaka ($U=608305,000$; $p<0,01$). Mladi koji žive u istom gradu u kome je škola su zadovoljniji kvalitetom slobodnog vremena nego oni koji žive dalje ($F(2373,1)=21,825$; $p=0,00$). Kada se porede ispitanici iz različitih delova Srbije u pogledu zadovoljstva načinom na koji provode slobodno vreme razlike postoje ($p=0,002$). Najzadovoljniji su ispitanici iz Vojvodine i Beograda, potom slede ispitanici iz srednjeg dela Srbije, a najmanje su zadovoljni ispitanici sa juga Srbije. Nema razlike između mladih koji žive u gradovima različite veličine u

pogledu zadovoljstva slobodnim vremenom. Faktorska analiza ukazuje da se može govoriti o postojanju pet grupa mladih kada je reč o načinu na koji oni provode svoje slobodno vreme. Jednu grupu čine mladi okrenuti sticanju znanja, učešću u volonterskim akcijama, posećivanju kulturnih manifestacija i slušanju rok muzike. U drugoj grupi su oni koji slušaju folk i ne vole rok muziku, posećuju koncerte folk muzike, prate život ličnosti sa estrade. Treću grupu čine mladi koji prate sport i bave se njime. Četvrta grupa mladih je identifikovana pre svega po izraženom interesovanju za izlaske bez obzira o kojoj vrsti mesta se radi i koja vrsta muzike se tamo sluša. Petu grupu mladih odlikuje interesovanje za kompjutere i sklonost ka hip-hop, tehno i pop muzici.

Dobijeni rezultati biće sagledani u kontekstu ocene o načinu života mladih u Srbiji, njihovih potreba i stvarnog stanja. Takođe razmatraće se praktični potezi koji bi mogli da doprinesu podizanju kvaliteta života mladih.

PROBLEMI MLADIH I OSLONCI U NJIHOVOM PREVLAĐAVANJU

Jelena Pešić, Marina Videnović, Dijana Plut

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U radu se prikazuje deo rezultata empirijske studije o svakodnevnici mladih u Srbiji. Zanimalo nas je, kao prvo, sa kojim se problemima mladi danas suočavaju, kako procenjuju njihovu težinu, kao i da li su problemi, tipični za adolescentni uzrast, pojačani odrastanjem u uslovima duboke ekonomske krize i tranzicije. Drugi istraživački problem odnosi se na to kako mladi procenjuju kompenzatornu ulogu dva glavna potporna sistema: porodice i vršnjačke grupe. Istraživanje je obavljeno u oktobru 2007. godine na uzorku od 2419 mladih u Srbiji.

Uzorak je stratifikovan po: regionu (Beograd, Severna, Centralna i Južna Srbija), uzrastu (od prvog do četvrtog razreda srednje škole) i tipu škole (gimnazije i srednje stručne škole). Upitnik, konstruisan za potrebe ovog istraživanja, zadavali su stručni saradnici u školama.

Rezultati pokazuju da tri problema najviše brinu mlade u Srbiji, u smislu da ih više od trećine njih doživljava kao veće, odnosno velike probleme. To su: malo zanimljivih mesta za izlaske (46%), nedostatak slobodnog vremena (41%) i dosada (35%). Ostale probleme manji broj mladih procenjuje kao veće ili velike: probleme sa školom i učenjem 28%; ljubavne probleme 28%; nesuglasice i svađe sa roditeljima 22%; usamljenost 22%; potištenost i nezadovoljstvo sobom 22%; nedostatak novca za izlaske 19%; neprihvatanje od strane vršnjaka 14% i pritiske od strane vršnjaka da prihvate dominantne norme ponašanja 14%. Analiza značajnosti razlika pokazuje da devojke i stariji srednjoškolci pokazuju veću osetljivost u procenjivanju skoro svih problema, kao i da na njih snažnije emocionalno reaguju. Kada je reč o potpornoj ulozi porodice, podaci pokazuju da je iznenađujuće veliki broj mladih zadovoljan odnosom sa svojim roditeljima: 48% je u potpunosti zadovoljno, a 45% je uglavnom zadovoljno, dok je 7% nezadovoljno. O tome da porodica igra ulogu važnog potpornog sistema u životu mladih govori i podatak da 65% mladih u porodici ima osobu kojoj veruje i na koju može da se osloni. Mladi su prilično zadovoljni i kvalitetom svojih vršnjačkih odnosa, pri čemu, prirodno, nešto bolje procenjuju odnose sa vršnjacima sa kojima se intenzivno druže (uglavnom ili potpuno zadovoljno 97%) nego odnose sa vršnjacima iz odeljenja (91%). O tome da mladima vršnjaci predstavljaju važan potporni sistem govori i podatak da 86% mladih među vršnjacima ima osobe kojima veruje i na koje može da se osloni (ovu vrstu oslonca, kao što je i očekivano, imaju više među prijateljima nego u porodici). Samo 4% mladih smatra

da nema takvu osobu ni u porodici, ni među prijateljima. Postoje statistički značajne razlike u zavisnosti od regiona iz koga mladi dolaze: oni koji žive u Beogradu najlošije procenjuju potporni kapacitet porodica i vršnjačkih grupa ($p=0,03$).

Možemo zaključiti da dobijena slika nije onespokojavajuća: većinu problema mladi ne doživljavaju kao velike ili posebno ugrožavajuće i, izgleda, uspevaju da ih prevladaju samostalno razvijenim strategijama. Lepota, energija i optimizam mladosti kao životnog doba verovatno doprinose ovakvoj percepciji realnosti. Takođe, izgleda da i u „teškom vremenu“, kao što to nesumnjivo jeste aktuelno stanje u našem društvu, porodica i vršnjačka grupa nisu prestale da budu značajni potporni sistemi mladima u nošenju sa svakodnevnim problemima.

KVALITATIVNA ANALIZA VAŽNIH ASPEKATA LIČNE I SOCIJALNE KRIZE

Bojana Škorc, Vesna Ognjenović

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet umetnosti, Zdravo da ste, udruženje građana, Beograd

Istraživanje viđenja socijalne, porodične i individualne krize izbegništva i rata je koncipirala i izvela grupa mladih. Postupak izrade instrumenta je tekao u više faza, sistematski je razvijan participativni postupak. Sačinjen je instrument koji je primenjen na tri različite grupe. Deo instrumenta se sastoji iz pitanja koja se odnose na lično viđenje i doživljaj ratne krize. Analiziraju se odgovori na pitanja: Šta vredi reći svima, kao i onima koje zadesi sudbina slična tvojoj? Instrument je polustrukturirani upitnik. Ispitivači su primenjivali upitnik usmeno, odgovori su bleženi pismeno, audio zapisom, a da bi se podaci upotpunili, ispitivači su nakandno vršili pregled i evaluaciju zapisa. Dobijen je veći broj nalaza.

Kao ispitivači, učestvovala je grupa od 30 mladih. Kao ispitanici, učestvovala su tri grupe a) 100 mladih iz izbeglih i raseljenih porodica, b) 50 predstavnika nevladinih organizacija i c) 50 predstavnika vladinih organizacija. Analiza rezultata je kvalitativna i pokazuje rang liste odgovora prema procentu u ukupnom odgovoru.

Poruke koje mladi daju o važnim aspektima krize su: očuvanje nade, optimizma, aktivizma, važnost organizacije sopstvenog života i životnih ciljeva i drugi. Odgovori koje mladi daju se mogu kategorisati u nekoliko osnovnih grupa po srodnosti poruka. Najfrekventniji odgovori su: Ne smeš da poklekneš (21%)... Da se ide dalje (18%)... Bori se (19%), Gledaj u budućnost (16%), Nada (12%), Poštenu rad i trud su važni (10%), Zaboraviti (10%), Ne gledaj u prošlost (9,5%), Imaj cilj (8,4%), Budi hrabar (7%) i drugi. Odgovori koje daju predstavnici nevladinih i vladinih organizacija se u većem stepenu odnose na kolektivne i materijalne aspekte krize a manje je zastupljen lični doživljaj i iskustvo. Nalazi pokazuju da su predstavnici nevladinog sektora bili uključeni u programe koji su nastali kao odgovor na krizu i da je najveći deo njih (90%) delovao i kroz alternativni kao i kroz formalno-institucionalni oblik rada.

Ključne reči: mladi, kriza, razvoj

ETNIČKI STEREOTIPI I AUTOSTEREOTIPI UČENIKA ROMA I NE-ROMA

Marina Arsenović-Pavlović, Zorana Jolić, Nataša Buha-Đurović

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Namera nam je bila da otkrijemo koje osobine sopstvenoj etničkoj grupi pripisuju deca Roma i time upotpunimo razumevanje njihove pozicije u društvu. Predmet ispitivanja bili su etnički stereotipi i autostereotipi učenika Roma i ne-Roma, kao uprošćenih, rigidnih i proširenih shvatanja o odlikama pripadnika pojedinih naroda, koje se održavaju uprkos različitim iskustvima koja ih opovrgavaju i utiču na našu naklonost i aktivnosti usmerene ka njima. Uzorak ispitanika činilo je 600 učenika (300 Roma i 300 ne-Roma) starijih razreda osnovne škole iz Beograda (gradske i prigradske opštine). Podaci su dobijeni upitnikom, čiji je deo bila lista sačinjena od 32 prideva kojima se opisuju osobine ljudi. Zadatak ispitanika bio je da procene da li određena osobina karakteriše ili ne pripadnike sopstvene (romske ili srpske) i drugih etničkih ili verskih grupa (Englezi, Hrvati, Francuzi, Nemci, muslimani, Šiptari). Na osnovu dobijenih podataka sastavljeni su profili osobina koji čine stereotipe o sopstvenoj i drugim etničkim grupama. Englezima i Francuzima oba poduzorka u visokom procentu pripisuju pozitivne osobine (vole slobodu, kulturni, pametni, čisti, ponosni, talentovani, gostoljubivi), a u značajno nižem negativne (prljavi, primitivni, nesposobni, glupi). U opisu Nemaca visoko su rangirane uglavnom pozitivne osobine, iako im češće pripisuju i neke negativne (agresivni, opasni, lukavi). Kod opisa Engleza postoji značajna povezanost etniciteta procenjivača i učestalosti pripisivanja osobina: poštteni, neodgovorni, škrti, ne vole druge narode, primitivni, velikodušni, veseli. Pri tom im, deca Roma češće od dece ne-Roma, pripisuju negativne, a ređe pozitivne, među pomenutim osobinama. Sličan obrazac postoji kod opisa Francuza. U opisu Nemaca, značajna je razlika u pripisivanju atributa: neodgovorni, miroljubivi, prljavi, ponosni, dobri, lenji, druželjubivi, primitivni, velikodušni, vole da vladaju, veseli. Opise Hrvata, muslimana i Šiptara karakteriše visoka učestalost negativnih osobina. Deca Roma trima navedenim grupama češće od dece ne-Roma pripisuju pozitivne osobine. Dve grupe učenika sa različitim učestalošću Hrvatima pripisuju attribute: hrabri, poštteni, kulturni, svađalice, miroljubivi, ponosni, škrti, dobri, druželjubivi, gostoljubivi, velikodušni, veseli, talentovani. Profil osobina koje se pripisuje muslimanima i Šiptarima se značajno razlikuje kod dva poduzorka, jer kod više od polovine ponuđenih osobina postoji drugačija učestalost navođenja. Stereotip o muslimanima i Šiptarima je kod ne-Roma izrazito negativan. Najveća sličnost u učestalosti pripisivanja ponuđenih osobina kod dve grupe učenika je u profilu osobina Srba. Ne-Romi učestalije navode da su Srbi ponosni, dobri, velikodušni, lepi, lenji i da vole slobodu, dok Romi češće navode da su kulturni. Najveće razlike su u dobijenom profilu Roma. Osobine koje ne-Romi najučestalije pripisuju Romima su izrazito negativne (prljavi, svađalice, nekulturni, vole da krađu, lažu, primitivni), dok Romi za sebe kažu da su veseli, druželjubivi, hrabri, ponosni, dobri, gostoljubivi i velikodušni. Negativne osobine svojoj grupi deca Roma pripisuju u nižem procentu od ne-Roma, pri čemu veću učestalost (40-50%) u samoopisu imaju sledeće: neodgovorni, lukavi, vole da krađu, prljavi, lažu. Dobijeni sadržaj stereotipa o Romima, dobro je poznat iz prethodnih istraživanja, pa se doprinos ovog oglada pre svega u otkrivanju pozicije koju on ima u kontekstu autostereotipa većinskog naroda i stereotipa o ostalim etničkim grupama.

Ključne reči: Etnički stereotip, etnički autostereotip, Romi, ne-Romi

RESEARCH OF HUMAN TRAFFICKING IN REPUBLIC
MACEDONIA-STATES AND PERSPECTIVES

**Ivan Trajkov, Sofija Arnaudova, Natasa Bogoevska, Svetlana Trbojevic,
Frosina Denkova**

Filozofski fakultet, Skoplje

Trafficking in humans is a serious and complex international problem; it is third by dimension criminal business after the drugs and arms trade, and one of the increasing forms of organized crime on global level, which is present in the countries with low economical conditions, even in the developed countries. Macedonia, unlike the countries in the region, the previous period has been a country of transit and destination of the victims, foreign subject traded primarily for sexual exploitation. This problem has been treated successfully by the Government of Republic of Macedonia. The research was primarily concentrated on collecting data on trafficking in humans for sexual and labor exploitation, as well as on the attempts to reach acknowledges for other accompanying phenomena. The subject of this research was trafficking in women, men and children-Macedonian citizens who were trafficking victim within the country. Taking in consideration that the information on this phenomenon are insufficient, and that for this organized crime it is impossible to collect data by ordinary methods as well as to use the experience of the previous researchers we've prepared questionnaire for professionals. Also, other sources of data were used, such as written materials: documents, reports and published studies. For collecting information about the personal characteristic of the victim we've made focus groups with them. The results are showing that in Macedonia there are 129 cases of victims of human trafficking and 661 cases of victims of other forms of exploitation close to trafficking in humans. The most common form of internal trafficking is the trafficking for sexual exploitation (71.32%), than the labor exploitation in children (23.26%) and the smallest percent of referred cases is the labor exploitation on adults (5.42%). At most cases of trafficking for sexual exploitation victims were discovered in night clubs (30%), 27% in coffee bars, 14% in business agencies for escort, 12% through the hotline telephone lines, 4% in brothels and 3% in private apartments. For about 10% of the cases, the respondents did not have answer. The analysis of the data on the profile of the victims showed that 92 of the victims of sexual exploitation are females, 7 of the adult victims of labor exploitation are males, 21 cases of (30) children of sexual exploitation are males and 9 cases of children victims of labor exploitation are females. Out of the total number of trafficking victims (129), 101 cases are females and 28 of them are males. 81.52% of all victims of trafficking of sexual exploitation are adults and the percent of minors that are victims is 18.48%. And considering the labor exploitation the situation is opposite: 18.92% are adults and 81.08% are minors. Only 27% of all the victims had returned to their own families, 19% were referred to Shelter/Day Care Center, 8% returned on the street and for other percent of the victims we did not find information. The conclusion is that the problem is present all over the country but mostly in Skopje and the other bigger cities especially in the western part of the country, near the border with Albania and Kosovo. The most expanded forms of trafficking in humans is the trafficking for sexual exploitation, and the number of children who are victims of trafficking and the number of potential victims is increasing.

KORELATI INTRINZIČKE I EKSTRINZIČKE RELIGIOZNOSTI:
PREGLED ISTRAŽIVANJA U REPUBLICI SRPSKOJ

Srdan Dušanić

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Banjaluka

U ovom preglednom radu pokušavamo izvesti određene zaključke o primjeni Allportovog koncepta religiozne orijentacije u empirijskim istraživanjima sprovedenim u Republici Srpskoj u periodu 2005–2007 godina. Pokušali smo ustanoviti zastupljenost intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti, njihov međusobni odnos, te odnos sa drugim socijalno-psihološkim pojavama. Koncept religiozne orijentacije podrazumjeva razliku između intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti. Kod intrinzičke religioznosti glavni motiv i smisao je u samoj religioznosti, ona je pounutrenija i predstavlja okvir za shvatanje cijelog života. Ekstrinzička religioznost je više instrumentalnog karaktera i osnova joj je u nekim drugim motivima kao što su obezbjeđivanje boljeg socijalnog statusa, prihvatanje od strane grupe ili psihološki komfor. Slikovito rečeno, intrinzička religioznost je ona koja se živi, a ekstrinzička religioznost ona koja se koristi. Ukupno je analiziran 21 rad u kojima su korištene dvije skale (Allportova, Milosavljevićeva) koje mjere intrinzičku i ekstrinzičku religioznost. Aritmetičke sredine na intrinzičkoj podskali se kreću od $M=2.758$ pa do $M=3.695$, a na ekstrinzičkoj podskali od $M=2.322$ do $M=2.868$ (rasponi su 1–5). Oba tipa religioznosti su redovno u pozitivnoj korelaciji koja varira od $r=.240$ do $r=.457$, što je pomalo neočekivano, imajući u vidu inostrana istraživanja. Zajednički prediktori oba tipa religioznosti su: nacionalna vezanost, roditeljska religioznost i okupljenost porodice. Uočavamo da u ovom spektru varijabli, pored nacionalne vezanosti, dominiraju faktori iz domena porodice koja je očigledno izuzetno bitna za razvoj oba tipa religioznosti. Zajednički korelati su i konformizam, optimizam, nada, strah od smrti. Pored toga, intrinzička i ekstrinzička religioznost mogu biti povezani sa određenim realno ili potencijalno problematičnim konstruktima i stavovima kao što su: opravdavajući stavovi prema ratu, socijalne i etničke distance, autoritarnost, dogmatizam, izrazita nacionalna vezanost, naučena bespomoćnost. Prediktori karakteristični samo za intrinzičku religioznost mogu biti i: pol, doživljaj anomije i otuđenja. Čini se da intrinzička religioznost može biti motivisana i nezadovoljstvom okruženjem i doživljajem izolacije u društvu. Pored toga intrinzička religioznost korelira i sa altruizmom, manjim asocijalnim ponašanjima, većim zadovoljstvom životom. Prediktori ekstrinzičke religioznosti su: anksioznost, lošija atmosfera u porodici, nesigurni i odbacujući stilovi afektivne vezanosti prema porodici, bespomoćnost. Ovdje dominiraju faktori koji ukazuju da je ekstrinzička religioznost uslovljena određenim ličnim problemima, emocionalnim i kognitivnim deficitima, te hladnijim i lošijim odnosima u porodici. Ekstrinzička religioznost korelira i sa spoljašnjim lokusom kontrole. Možemo zaključiti da su intrinzička i ekstrinzička religioznost na našim prostorima determinisane i nešto drugačijim faktorima nego u inostranim istraživanjima. Intrinzička religioznost ima više karakter socijalizovane religioznosti dok je ekstrinzička pored tih faktora određena i emocionalnim deficitima. Dobijeni podaci ukazuju da religioznost (pogotovo intrinzička) može biti značajan faktor u unaprijedenju čovjekovog života i razvoju društveno prihvatljivih oblika ponašanja, ali i da ukoliko se instrumentalizuje i zloupotrebljava može biti faktor netolerancije i neprijateljstva.

Ključne riječi: intrinzička i ekstrinzička religioznost; korelati

ŽIVOTNI CILJEVI KAO ČINIOCI MUZIČKIH PREFERENCIJA SREDNJOŠKOLACA

Nebojša Petrović, Bora Kuzmanović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Preko ličnih i društvenih ciljeva, formulisanih na relativno uopšten način, često se ispituju vrednosti ljudi. Vrednosti, dalje, imaju uticaj na mnoge stavove i ponašanja. Logična je pretpostavka da od toga šta ljudi više ili manje vrednuju mogu zavistiti mnoge druge njihove preferencije, uključujući i vrstu muzike koju slušaju. O tome ima potvrda i u istraživanjima u našoj zemlji, pre svega u istraživanju grupe autora o mladima i neformalnim grupama (Joksimović i drugi, 1988). Ovo saopštenje, produkt je šireg istraživanja o Institutu za psihologiju i Ministarstva omladine i sporta o interesovanjima, stavovima i načinu života srednjoškolaca u Srbiji danas.

Istraživanje je sprovedeno na veoma raznolikom uzorku (po polu, regionu, vrsti škole i socio-kulturnom poreklu) od 2426 srednjoškolaca. Ispitanici su od ponuđenih 13 vrsta muzike (rok, pop, folk, klasična, džez, tehno, itd.) zaokruživali sve one koje slušaju, a imali su i mogućnost dopisivanja. Pored toga, na petostepenoj skali su izražavali stepen važnosti koji pridaju svakom od ponuđenih 18 ličnih (npr. ugled, uživanje, samostalnost, altruizam, sigurnost, ljubav) i 18 društvenih ciljeva (uključujući razvoj privrede, čuvanje tradicije, socijalnu jednakost, razvoj nauke i kulture, jačanje odbrambenih snaga, itd). Prvo je izvršena faktorska analiza (sa oblimin rotacijom) svih vrsta muzike, kao i ličnih i društvenih ciljeva. Kod vrsta muzike dobijena su četiri faktora koji objašnjavaju redom 21, 12,9 i 8% varijanse. Najveća zasićenja na prvom faktoru – ‘ozbiljnija muzika’ – ima slušanje džeza, bluza i klasične muzike. Drugi faktor ‘klupska muzika’ određuju hip-hop, RnB i tehno. Treći ‘folk’ faktor je bipolarn – uz pozitivno zasićenje folk muzike, visoko negativno zasićenje je kod metal, pank i rok muzike. Najviša zasićenja na četvrtom faktoru ima pop muzika, a potom rok, pa i pop, te bismo taj faktor mogli interpretirati kao ‘konvencionalnu’ muziku koju imamo prilike da čujemo od porodičnih TV emisija do supermarketa. Kod ličnih ciljeva (koji objašnjavaju 50% varijanse), faktori su interpretirani kao udoban život, društvena uspešnost, konvencionalna socijalizovanost i samoostvarenje, dok su kod društvenih (58% varijanse) to: socijalni humanizam, liberalna orijentacija, patriotsko-tradicionalni faktor i socijalni mir. Nakon toga su izvršene korelacione analize, kako među dobijenim faktorima, tako i sa posebnim ciljevima. Rezultati su pokazali da postoje značajne povezanosti između preferencija ličnih (pre svega, ali) i društvenih ciljeva, sa jedne strane, i muzičkih preferencija, sa druge. Najistaknutije povezanosti su između slušanja klupske muzike i hedonističkih ciljeva, kao i preferiranja folk muzike i dobre socijalizovanosti i nedovoljne težnje ka samoaktualizaciji. Biće prikazani i analizirani i drugi dobijeni rezultati. Moglo bi se zaključiti da ima osnova u brojnim laičkim uverenjima da vrsta muzike koju osoba sluša jeste pokazatelj njenog životnog stila, iza kojeg stoji određen sistem vrednosti, pa i generalni pogled na život.

MEDUSOBNA POVEZANOST LIČNIH VREDNOSNIH CILJEVA U
PERIODU ADOLESCENCIJE

Bora Kuzmanović, Nebojša Petrović

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U istraživanju izvedenom na uzorku od 2426 mladih (uzrasta od 14-19 godina) iz Srbije ispitivana je, između ostalog, prihvaćenost 18 ličnih vrednosnih ciljeva, zasnovanih uglavnom na ideji o bazičnim potrebama raznih autora (npr. Murray, Maslow, Fromm). Ciljevi su operacionalizovani u vidu relativno uopštenih, celovitih i kratkih iskaza (npr. „Da me drugi ljudi poštuju, da uživam ugled među ljudima“) uz koje je nudeno po pet modaliteta odgovora za izražavanje stepena prihvatanja svakog cilja (više o konceptualizaciji i operacionalizaciji i u: Kuzmanović i Petrović, 2007). Između ostalog, analizirana je međusobna povezanost različitih ciljeva i utvrđena je faktorska struktura na celom uzorku. Mnogi ciljevi su u linearnoj korelaciji sa više drugih ciljeva, što upućuje na zaključak o multifunkcionalnosti nekih ciljeva i postojanju širih struktura (vrednosnih orijentacija). To na odredjen način potvrđuje i faktorska analiza. Rotacijom glavnih komponenti izolovana su četiri faktora koji objašnjavaju ukupno 50% varijanse rezultata. Prvi, koji objašnjava najveći deo varijanse (27,51%) nazvali smo udoban život jer su njime najviše zasićeni ciljevi: materijalni standard (0,70) i hedonizam (0,73), a potom i samostalnost, uzbudljiv život, ljubav, pa i znanje. Drugi smo nazvali društveni uspeh, jer su njime najviše zasićeni društvena moć (0,75), popularnost (0,70) i postignuće (0,60). Treći se može nazvati savestan i zdrav život, jer upravo uključuje ova dva cilja, a zatim i spremnost na podređivanje, društveno angažovanje i altruizam. Konačno, četvrti, koji je jedva zadovoljio kriterijum za izdvajanje, okuplja samoaktualizaciju, prijateljsku podršku, ugled i sigurnost i njega smo označili kao samoostvarenje u širem smislu. On, inače, u priličnoj meri korelira sa prvim faktorom (0,39) i verovatno bi se mogao u njega uklopiti. O toj široj strukturi može se razmišljati kao o ideji o ispunjenom životu koji veliki broj mladih na tom uzrastu ima.

PROVERA NOVE SKALE AUTORITARNOSTI UPA-S 2007

Vladimir Mihić, Marina Martinović, Slobodan Živanov

Odelek za psihologiju, Filozofski fakultet Novi Sad

Kao tema relevantna za vaspitanje i društvo, autoritarnost je kroz istoriju humanističkih nauka teorijski razmatrana iz više različitih uglova gledanja. Prva ideja o postojanju autoritarne ličnosti je dugo zaokupljala pažnju psihologa i sociologa, ali je vremenom bila sve manje uticajna opadanjem snage psihoanalitičkih teorija koje su ležale u njenoj osnovi. Danas prevladavajuće stanovište jeste da je autoritarnost fenomen koji se razvija praktično kroz ceo život, a njeni počeci nisu u detinjstvu, već kasnije (Altemejer smatra da se prava autoritarnost počinje razvijati tek u adolescenciji).

Savremena istraživanja autoritarnosti ukazuju da je autoritarnost istorijski i situaciono “osetljiv” fenomen. Na primer, po Adornu, antisemitizam je bio neizostavni aspekt ovog koncepta, a danas ga teško možemo smatrati sastavnim delom autoritarnog sindroma. Iako politički događaji na svetskoj sceni stalno vraćaju autoritarnost u žižu interesovanja (što je naročito naglašeno u Srbiji, kao sredini sa aktuelno burnim političkim previranjima), oni i menjaju pojedine

aspekte definicije autoritarnosti, odnosno referentni okvir u odnosu na koji se neki aspekti ovog koncepta definišu.

Istraživanja ove pojave u našoj zemlji uglavnom su koristila originalnu Adornovu skalu ili reviziju te skale, koja se pokazala kao mnogo prilagođenija našoj kulturi. Međutim, u praksi je uočena potreba za konstruisanjem nove skale koja bi više odgovarala savremenim, sada i ovde relevantnim aspektima autoritarnosti.

Podstaknuti time, u ovom radu bavili smo se konstrukcijom, proverom metrijskih karakteristika i proverom strukture nove skale autoritarnosti (UPA-S; UPitnik Autoritarnosti-Skraćena verzija). Skala je formirana od ajtema najboljih psihometrijskih karakteristika iz dve prethodno izradene skale na Odseku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Tako formirana skala Likertovog tipa, sa 59 ajtema, distribuirana je ispitanicima na teritoriji cele Vojvodine. Uzorkom je obuhvaćeno 1198 ispitanika, oba pola, različite starosti (uzrasta od 18 do 60 godina) i različitog obrazovnog statusa (ispitanici su podeljeni u tri grupe: sa završenom osnovnom ili srednjom školom, sa završenom višom školom i sa završenim fakultetom). Faktorska analiza (analiza glavnih komponenta sa Promax rotacijom) izdvojila je tri faktora koji zajedno objašnjavaju oko 34% ukupne varijanse. Međusobna korelacija među faktorima kreće se od 0.32 do 0.47. Finalna verzija skale pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Korišćenjem makroa RTT9G, verzija 2.3 (Knežević-Momirović, 1996), utvrđena je pouzdanost od 0.93, reprezentativnost KMO od 0.97 i homogenost (H1) od 0.19.

U narednim istraživanjima trebalo bi ovu skalu proveriti poređenjem sa ostalim skalama autoritarnosti upotrebljavanim u našoj kulturi, što je i naredni cilj ovog istraživačkog tima.

MOTIV POSTIGNUĆA I RELIGIOZNOST KOD STUDENATA PSIHOLOGIJE I FIZIČKE KULTURE

Miroslav Komlenić
Filozofski fakultet, Niš

U širem teorijskom kontekstu, ovaj rad je inspirisan istraživanjima MekKlilenda (McClelland, 1961, 1985; Rot, 1994) o povezanosti religioznosti i nivoa motivacije za postignućem, odnosno njegovom hipotezom o pozitivnoj korelaciji između nivoa motiva postignuća i prisutnosti protestantizma.

Uže teorijski, rad je indirektna konsekvencija Atkinsonove teorije postignuća (Atkinson, 1964; Beck, 2003) o nelinearnoj povezanosti (obrnuto U-krivulji) motiva postignuća i vrste preferiranih zadataka: krivulja je najviša na sredini, sa opadanjem na oba ekstrema, odnosno visok nivo motiva za postignućem karakteriše izbor srednje teških zadataka, dok lake i teške zadatke biraju osobe sa niskim motivom postignuća. Ova nelinearna funkcija motiva postignuća, kao i još neke (motiv postignuća i prosečna temperatura sredine (Pek i Vitlou, 1978) - rezultati: obrnuta U-funkcija: najviši motiv postignuća dobijen je u sredinama sa prosečnom temperaturom od 40 do 60°F (6 - 16°C), zatim: motiv postignuća i potreba za druženjem (Boyatzis, 1973; Fiedler, 1971): ustanovljen je zakrivljeni (obrnuto U) odnos: visok motiv postignuća ide sa umerenom potrebom za druženjem), inspirisale su ideju o postojanju nelinearne povezanosti motiva postignuća i mnogih drugih varijabli, te je hipoteza ovog rada: postoji nelinearna (obrnuto U) povezanost između intenziteta religioznosti i nivoa motiva postignuća. Osobe sa visokim nivoom motiva postignuća biće umereno (srednje) religiozne,

dok će visok i nizak stepen religioznosti karakterisati osobe sa niskim motivom postignuća. Osim navedene *deduktivne* pokrivenosti ove teze, čini se da postoji i prilična *induktivna*: osobe sa visokim motivom za postignućem *nemaju vremena* za prejako bavljenje religijom, pri čemu nisu ni potpuno ateistične, jer im je *ipak pomalo potrebna i božija pomoć* za postizanje velikog uspeha.

Istraživanje je izvršeno u Nišu na uzorku od 100 studenata, strukturiranom po vrsti studija i polu (50 studenata psihologije, 50 studenata sporta i fizičkog vaspitanja, po 25 muškaraca i žena u oba uzorka) i homogenizovanom po uzrastu i nivou obrazovanja (studenti prve i druge godine).

Instrumenti: Uпитnik motiva opšteg postignuća Havelke i Lazarevića (MOP H-L/Rev.88-subtest OP) i Test religioznosti (Vukićević, 2005).

Koeficijent linearne korelacije između nivoa motiva postignuća i intenziteta religioznosti na celom uzorku nizak je i statistički neznačajan ($r=0,12$; $F(1,98)=1,23$), dok su parcijalne korelacije nešto veće i suprotnog smera (kod studenata fizičke kulture blaga negativna korelacija) i statistički neznačajne.

Obrada podataka za proveru hipoteze o nelinearnoj povezanosti religioznosti i motiva postignuća trenutno nije izvršena postupkom nelinearne kvadratne regresije, već unekoliko grubljom metodom: frekvencijskim nacrtom tipa 2x3: varijabla motiva postignuća podeljena je u dve kategorije (visok(v) – nizak(n)), varijabla religioznosti u tri (visoka(v) – srednja(s) – niska(n)), pri čemu se posmatra učestalost (frekvencija) subjekata po kategorijama (situacijama).

Rezultati: 1) Prosta matrica kategorije visokog nivoa motiva postignuća (frekvence): 17v-32s-11n; $\chi^2_{(2)}=11,70$; $p < 0,01$. 2) Prosta matrica kategorije niskog motiva postignuća: 10v-9s-21n; $\chi^2_{(2)}=6,85$; $p < 0,05$. Rezultati u prvoj prostoj matrici pokazuju da je aproksimacija obrnuto U krivulje prilično zadovoljavajuća (kod visokog motiva za postignućem dominira religioznost srednjeg (s) stepena) i χ^2 test je statistički značajan na visokom nivou. U drugoj prostoj matrici (nizak nivo motiva) rezultati su delimično saglasni sa hipotezom (statistički značajno dominira jedna ekstremna kategorija, ali ne i druga), što u principu nije inkopatibilno sa Atkinsonovim modelom.

Istraživanje ohrabruje ideju o traganju za nelinearnom povezanošću motiva postignuća ne samo sa religioznošću, već i sa nekim drugim varijablama.

EKO-MAPA: MOGUĆNOSTI PROCENE SOCIJALNIH RELACIJA OSOBA SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA – PRELIMINARNI REZULTATI

Boban Petrović, Duška Stojisavljević

Asocijacija za promovisanje inkluzije Srbije, Beograd

Uključivanje (inkluzija) je jedna od osnovnih postavki na kojoj počiva aktuelna reforma sistema socijalne zaštite Republike Srbije u celini, samim tim, i socijalne zaštite osoba sa intelektualnim teškoćama. Inkluzija podrazumeva stvarnu i aktivnu participaciju osoba s intelektualnim teškoćama u aktivnostima zajednice. Jedna od alternativnih socijalnih usluga utemeljenih u zajednici, koja se razvija u Srbiji već 4 godine je Stanovanje uz podršku (Lukić, 2005; Petrović, Novak, 2006; Petrović, Stojisavljević, Novak, Lukić, 2007). Iz tog razloga, nametnulo se pitanje mogućnosti praćenja procesa uključivanja osoba sa intelektualnim teškoćama i uočavanja onih socijalnih relacija u čijem je uspostavljanju ili jačanju osobama sa intelektualnim teškoćama potrebna podrška. Moguće rešenje predstavlja Eko mapa, koju je konstruisao Hartman (1979), a kod

nas intenzivno promovisao Stakić (1994, 2001) u oblasti socijalne zaštite. Ovaj instrument mi smo modifikovali i prilagodili za upotrebu u radu sa osobama sa intelektualnim teškoćama (Petrović, Novak, 2006). Ovim preliminarnim ispitivanjem namjera nam je bila da utvrdimo osnovne karakteristike ovog instrumenta, kao i da utvrdimo osnovnu strukturu socijalnih relacija koje imaju osobe sa intelektualnim teškoćama iz ovog programa. Instrument se sastoji iz dva dela, polustrukturiranog intervjua, prilagođenog za prikupljanje informacija od osoba sa intelektualnim teškoćama različitog stepena, koji smo mi konstruisali, i same Eko-mape, obrasca koji omogućava grafički prikaz rezultata. Ovim instrumentom procenjivan je odnos sa ukupno 14 socijalnih resursa. Instrumentom smo ispitali 23 osobe sa intelektualnim teškoćama različitog stepena, pola i uzrasta, korisnika programa Stanovanja uz podršku u Beogradu. Iako svesni malog broja ispitanika, samim tim i metodoloških ograničenja, zbog značaja koji nam se čini da ovaj instrument može imati u ispitivanju socijalnih relacija OSIT, smatramo da je značajno prikazati osnovne rezultate koje smo dobili. Prva primena Eko-mape na ovom uzorku ispitanika pokazala je relativno dobre metrijske karakteristike: KMO mera reprezentativnosti (ψ_1) iznosila je .92, alfa koeficijent iznosio je .74, koeficijent beta pokazao je vrednost od .81, dok je mera homogenosti, h_1 , iznosila .16. Faktorskom analizom ekstrahovano je 5 faktora, međutim, smislenim se pokazalo zadržati tri faktora, koja objašnjavaju ukupno 56,7% varijanse. Prvi faktor ukazuje da osobe sa intelektualnim teškoćama koje su korisnici ovog programa ostvaruju relacije sa sledećim resursima: ostvarivanje mogućnosti za radno angažovanje, korišćenje prevoza i mogućnost samostalnog kretanja, odnosi sa emotivnim partnerima i prijateljima, bavljenje sportom, profesionalno osposobljavanje i učešće u kulturnim dešavanjima. Ovaj faktor objašnjava 28,4% varijanse. Sledeći faktor objašnjava 15,7% varijanse, i čine ga odnosi sa porodicom, sistemom obrazovanja i načinom provođenja slobodnog vremena. Treći faktor zasićuje odnose sa drugim značajnim osobama, sistemom zdravstvene zaštite, centrima za socijalni rad i religijom. Ovaj faktor objašnjava 12,6% varijanse, i opisuje one elemente socijalne sredine koji predstavljaju formalne, posredne resurse za zadovoljavanje potreba korisnika. Preliminarni rezultati ukazuju da ovaj instrument može imati značajnu primenu u ispitivanju odnosa osoba sa intelektualnim teškoćama sa različitim aspektima socijalne sredine. Rezultati su utoliko značajniji ako se ima u vidu da su podaci zasnovani na subjektivnoj percepciji osoba sa intelektualnim teškoćama.

MOTIV POSTIGNUĆA I TIPIČNI-ATIPičNI POMACI U NIVOU ASPIRACIJE

Miroslav Komlenić
Filozofski fakultet, Niš

Tipični pomaci u nivou aspiracije označavaju pojavu da se posle uspeha nivo aspiracije podiže (postavlja se viši cilj), posle neuspeha se snižava. *Atipični pomaci* predstavljaju suprotnu pojavu: nakon uspeha cilj se snižava, dok se viši cilj postavlja posle neuspeha.

S obzirom da se radi o kontradiktornim pojavama (neki ljudi se ponašaju *tipično*, neki *atipično*), Atkinsonova teorija postignuća nudi objašnjenje, tvrdeći da su tipični pomaci svojstveni osobama sa visokim nivoom motiva postignuća, kod kojih je motiv uspeha veći od motiva izbegavanja neuspeha ($\mu > \mu_{min}$), dok su atipični pomaci karakteristični za nizak nivo motiva postignuća, gde je motiv izbegavanja neuspeha jači od motiva uspeha ($\mu < \mu_{min}$).

Za razvijanje objašnjenja ove tvrdnje, kao antecedentne uslove treba imati u vidu sledeće bazične sudove:

I) Osobe sa $\mu > \mu_{min}$ preferiraju zadatke srednje težine, dok lake i teške izbegavaju.

II) Za osobe sa $\mu < \mu_{min}$ važi suprotno: reakcija izbegavanja srednje teških zadataka i reakcija približavanja lakim i teškim.

III) Posle uspešnog rešavanja nekog zadatka, dolazi do pojave potcenjivanja njegove težine; posle neuspešnog rešavanja – do precenjivanja (kod svih subjekata).

Objašnjenje tipičnih pomaka:

a) Kod osoba sa $\mu > \mu_{min}$, posle uspeha dolazi do *potcenjivanja* težine zadatka: zadatak se procenjuje lakšim od očekivanog (srednjeg) i tipični pomak sastoji se u izboru težeg zadatka od prethodnog, kako bi se dostigao zadatak srednje težine.

b) Kada ista osoba doživi neuspeh na zadatku, taj zadatak se procenjuje težim i tipični pomak sastoji se u izboru lakšeg zadatka, kako bi se približilo zadatku srednje težine.

Objašnjenje atipičnih pomaka:

c) Kod osoba sa $\mu < \mu_{min}$, posle uspeha takode dolazi do *potcenjivanja* težine zadatka, ali pošto takva osoba izbegava zadatak srednje težine, tipični pomak bi je približio njemu. Stoga se bira još lakši zadatak (atipični pomak).

d) Ista osoba posle neuspeha precenjuje težinu izvršenog zadatka, ali pošto bi izbor lakšeg vodio ka srednjoj težini, bira se još teži zadatak.

Istraživanje za proveru hipoteze izvršeno je sa 30 subjekata visokog nivoa motiva postignuća i 30 subjekata niskog. U oba uzorka polovini ispitanika (15) je nakon izvršenja zadatka rečeno da su ga ispravno rešili, polovini da nisu. (Ispitanicima je saopšteno da dotični zadatak osobe prosečne inteligencije (direkcija da je zadatak srednje težine) rešavaju za 30-40 sekundi, koliko im se vremena i daje za rešavanje). Nakon zadatka i informacije o uspešnosti (pored još nekih *doterivanja situacije*), ispitanik bira sledeći zadatak.

Za merenje nivoa motiva postignuća korišćen je Upitnik motiva opšteg postignuća Havelke i Lazarevića (MOP H-L/Rev.88-subtest OP).

Saglasne kategorije trivarijantnog nacrtu $2 \times 2 \times 2$ (2 kategorije varijable uspešnosti, 2-vrste zadataka, 2-nivoa motiva postignuća) za tipične pomake su: uspešno-izbor težeg zadatka (a) i neuspešno-izbor lakšeg zadatka (b) (čija dominacija frekvenci daje pozitivni ϕ -koeficijent, te i predstavlja postojanje tipičnih pomaka) i za atipične pomake: uspešno-izbor lakšeg zadatka (c) i neuspešno-izbor težeg zadatka (d) (čija dominacija daje negativni ϕ -koeficijent, odnosno postojanje atipičnih pomaka).

Rezultati: 1) Prosta matrica 2×2 za kategoriju $\mu > \mu_{min}$: $\phi=0,4$; $\chi^2_{(1)} = 4,8$; $p < 0,05$
2) Prosta matrica 2×2 za kategoriju $\mu < \mu_{min}$: $\phi = -0,13$; $\chi^2_{(1)} = 0,51$; $p > 0,05$.

Hipoteza o tipičnim pomacima kod visokog motiva postignuća je, dakle, potkrepljena, dok hipoteza o atipičnim, kod niskog motiva, nije.

No, ne treba žuriti sa kritikom Atkinsonove smeje teorije, jer je pojava atipičnih pomaka, čini se, toliko *neprirodna* da i sam izostanak pozitivne korelacije (nepostojanje tipičnih pomaka) predstavlja jaku informaciju i korak napred ka razradi Atkinsonove teorije postignuća.

MIŠLJENJE MLADIH O SEKSUALNOM PONAŠANJU VRŠNJAKA

Dijana Plut, Marina Videnović, Jelena Pešić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Podaci o seksualnom ponašanju mladih biće upotrebljeni da bi se proverio jedan od "mitova" o seksualnom ponašanju savremene omladine. Iz nekog razloga, današnja mladež izašla je na zao glas kao neobuzdana, pa i besramna u svojim seksualnim navikama. Optužuju ih da su zaboravili na ljubav, da žive od danas do sutra i da nisu u stanju da uspostave prave partnerske odnose. Ovakav "mit" nije lako ni proveriti ni oboriti ni dokazati.

U radu koji ćemo izložiti prikupili smo mišljenja samih mladih o tom "mitu" i njihove procene o ponašanju vršnjaka u partnerskim (posebno, seksualnim) odnosima.

Istraživanje je obavljeno u oktobru 2007. godine na uzorku od 2419 mladih u Srbiji. Uzorak je stratifikovan po: regionu (Beograd, Severna, Centralna i Južna Srbija), uzrastu (od prvog do četvrtog razreda srednje škole) i tipu škole (gimnazije i srednje stručne škole).

Korišćeni su upitnici koje su zadavali stručni saradnici u školama.

Prema procenama 49% mladih, većina njihovih vršnjaka ima stav da seksualne odnose treba imati samo sa osobom s kojom si u dugoj i ozbiljnoj vezi (to je gotovo verenički odnos). Još veći broj mladih (58%) misli da bi se većina njihovih vršnjaka složila da moraš voleti osobu s kojom ulaziš u seksualne odnose.

Srednjoškolci su oprezni u partnerskim odnosima: po mišljenju 68% vršnjaka vrlo mali broj njihovih drugova iz odeljenja je već imao seksualno iskustvo (bar jedno), 88% vršnjaka misli da mali broj njihovih drugova često i lako menja seksualne partnere. Prema podacima, 69% srednjoškolaca misli da oni koji još nemaju seksualna iskustva nisu izloženi podsmehu vršnjaka (odnosno, nije sramota nemati seksualna iskustva).

Za razliku od ovih procena koje ukazuju na oprezno ponašanje mladih, 66% vršnjaka misli da se njihovi drugovi ne ustežu od toga da se intimno ponašaju u prisustvu drugih ljudi ili na javnim mestima. To je ponašanje zbog kojeg su možda i nastali "mitovi" koje proveravamo.

O seksualnim provokacijama koje mogu da stignu preko interneta takođe se mnogo govori u poslednje vreme. Naši podaci pokazuju da ima razloga za to. Iako, na sreću, 41% mladih nije nikada dobilo takvu ponudu, čak 19% naših ispitanika (438 srednjoškolaca) jeste dobilo seksualnu ponudu preko Interneta. U grupi onih koji su dobili takvu ponudu 16% (f=379) je poziv glatko odbilo, ali 3% (f=59) je ponudu prihvatilo. Tri osobe iz te grupe su imale velikih problema zbog prihvatanja takvog izazova.

Biće izloženi i podaci o ljubavnim problemima mladih, kao i njihovo mišljenje o navelentnosti mladih devojaka i fenomenu zvanom "sponzoruša".

Podaci o seksualnom ponašanju mladih biće komentarisani i u svetlu drugih podataka koji mogu imati uticaja na to ponašanje: kvalitet slobodnog vremena mladih, njihove akademske i kulturne navike, kvalitet njihovih druženja, odnosi sa roditeljima, kao i generalna sklonost mladih nekim oblicima rizičnog ponašanja. Ključne reči: mladi, seksualno ponašanje, riziko ponašanja, slobodno vreme

VRŠNJAČKO NASILJE U USTANOVAMA ZA DECU BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Dijana Plut, Dragan Popadić

Institut za psihologiju, Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U izlaganju koje smo pripremili biće izloženi rezultati prvog sistematskog istraživanja kod nas o nasilju u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja. U ustanovama ovog tipa bilo kod nas nekoliko sistematskih istraživanja, ali nijedno se nije bavilo isključivo problemom nasilja. U kontekstu primetne mobilizacije stručnjaka i društva u celini za probleme vezane za nasilništvo mladih pojavila se potreba za opisom stanja i u ovim ustanovama.

Ispitano je 189 dece uzrasta od 10 do 18 godina iz 6 ustanova iz raznih delova Srbije kao i 132 odrasle osobe koje rade sa njima (51 vaspitač, 20 stručnih saradnika i 61 zaposleni na tehničkim poslovima).

Priređena su dva upitnika za decu: jedan za mlađu (10-12 godina) i jedan za stariju grupu dece (13-18 godina). Za svaku grupu odraslih priređen je poseban upitnik (ukupno 3). U svim upitnicima ponuđena je lista nasilnih ponašanja u odnosu na koje su ispitanici davali procene.

Upitnici su zadavani u manjim i većim grupama. Odrasli i starija deca popunjavali su upitnik samostalno u većim grupama uz podršku posebno obučanih saradnica. Jedna grupa dece popunjavala je upitnik u malim grupama uz veću asistenciju saradnica.

Lista nasilnih ponašanja o kojima su se izjašnjavali ispitanici brojala je 22 oblika za stariju decu i 20 oblika za mlađu (oblici nasilnih ponašanja preuzeti su iz različitih svetskih istraživanja). Samo 3% dece iz domova nije doživelo nijedan od oblika nasilja sa liste. U grupi dece koja su doživela neki od navedenih oblika nasilja manji je broj onih koji su takvo iskustvo imali samo 1-2 puta (20% dece). Većina naših ispitanika (77%) doživela je jedan ili više od ponuđenih oblika nasilja više puta. Grupa od 10% dece doživela je više puta 15 i više različitih oblika nasilja. Deca sa posebnim potrebama izloženija su više od ostalih svim oblicima nasilja. Prema posebno konstruisanom indeksu ugroženosti, deca iz domova imaju prosečan skor 11, dok deca sa posebnim potrebama imaju skor 17. Mlađa deca iz te grupe posebno su ranjiva - 1/3 dece iz te grupe doživela je 15 i više različitih oblika nasilja u ustanovi.

Različitim oblicima fizičkog nasilja izložena su gotovo sva deca iz domova (89%), od toga je 34% dece bilo izloženo fizičkom nasilju bar jednom, a 55% dece je iskusilo ponovljeno fizičko nasilje.

Biće prikazani i podaci o tome kako odrasli koji rade u domovima vide ugroženost dece vršnjačkim nasiljem.

Ključne reči: nasilje, ustanove za decu bez roditeljskog staranja, socijalna zaštita, deca sa posebnim potrebama

PROBLEMI ORGANIZACIJE SLOBODNOG VREMENA MLADIH

Tamara Nikolić

Ministarstvo omladine i sporta Republike Srbije, Beograd

Nalazi istraživanja organizacije slobodnog vremena mladih saglasni su u jednom: mladi svoje slobodno vreme provode pretežno neproduktivno, u tzv. "pasivnim" aktivnostima (druženje sa prijateljima/u paru, gledanje televizije,

izlaženje u kafiće, slušanje muzike, "blejanje"/spavanje, igranje igrice ili četovanje na kompjuteru, odlazak u kladionice i sl.). Kulturne aktivnosti koje bi se mogle posmatrati kao proizvodi "elitne kulture" (odlazak u pozorište, na koncerte klasične muzike, posete muzejima/galerijama, pa i odlazak u bioskop i čitanje knjiga), kao i oblici "kulturnog stvaralaštva" (pisanje, sviranje, slikanje i sl.) su među najnepopularnijim oblicima provođenja slobodnog vremena mladih u Srbiji, čak sasvim zanemarljivog udela u ukupnoj strukturi slobodnog vremena (3-5%). Stoga je zaključak većine autora da omladina u Srbiji, u globalu, pokazuje nizak nivo kulturnog stvaralaštva i kvaliteta kulturne potrošnje i da preferira stilove života u kojima dominira okrenutost zabavi, potrošnji, druženju, besplatnim aktivnostima i privatnoj sferi.

Ipak, kada pogledamo studije zemalja iz okruženja, pa i onih iz zemalja EU, pokazuje se da je, u osnovi, struktura provođenja slobodnog vremena mladih svuda u svetu veoma slična i to iz više razloga. Prvi je onaj što je preferiranje privatnosti, potreba za druženjem i zabavom, za sticanjem ljubavnih iskustava deo razvojnih karakteristika adolescentskog perioda i u ovoj fazi za mlade daleko bitnije od poruka koje nudi pozorište i ostali vidovi elitne kulture.

Drugo, većina istraživanja zanemaruje u kojoj su meri granice između popularne kulture i elitne kulture postale problematične i koliko je sama popularna kultura heterogena. Oba tipa kulture su danas podjednako delovi kulturne industrije, a popularna kultura postaje toliko heterogena da obuhvata gotovo celu kulturnu ponudu. Ričard Peterson je otkrio da većina učesnika "visokih" umetničkih događaja participira i u ostalim kulturnim aktivnostima, pa su obim i raznovrsnost kulturne participacije osnovna razlika između statusnih grupa u postindustrijskim društvima. Stoga se elitni društveni status danas više ne izražava kroz konzumiranje samo elitne umetnosti već kroz što širi dijapazon dela sa kojima se komunicira, kroz tzv. promenu od "snoba" ka "omnivoru". To znači da izuzetnost kulturne elite ("omnivora") više nije u ekskluzivnom visokom ukusu i aktivnostima, već poznavanju i potrošnji svih kulturnih formi, kao i većem obimu kulturne potrošnje u odnosu na "univore", tj. one niskog društvenog statusa koji komuniciraju sa samo jednim tipom umetnosti, imaju homogen i jednosmeran ukus i uzak spektar kulturnih aktivnosti.

Ali, šta među mladima u Srbiji uslovljava nastanak jednog "univora", nasuprot jednom "omnivoru"? Pre svega, mladi se ne smeju posmatrati kao homogena grupa. Socio-ekonomski status roditelja, stepen obrazovanja, školski uspeh, tip zanimanja i pol su bitne odrednice razlika među mladima kao i mesto porekla, obzirom na dugogodišnju tendenciju sve veće centralizacije kulturne ponude na područje Beograda i par većih gradova. Mladi na lokalnu se susreću sa hroničnim nedostatkom kulturne ponude i, usled toga, viškom slobodnog vremena i monotonijom koja često ima destruktivne načine ispoljavanja (nasilje, narkomanija i alkoholizam). Kao rešenje, mladi navode bolje informisanje i uključivanje mladih u kreiranje programa za mlade u lokalnim sredinama. Nasuprot tome, mladi u Beogradu, iako na izvoru informacija, susreću se sa problemom nedostatka materijalnih mogućnosti, slobodnog vremena i interesovanja, kao i neprilagođenosti samih institucija kulture duhu vremena i omladinskom uzrastu. Usled nemogućnosti putovanja i situacije u kojoj je i internet malobrojnim "prozor u svet", nastaje paradoksalna situacija da i značajno poboljšanje standarda ne bi značajno uticalo na promenu strukture slobodnog vremena kod većine. Ipak, ostvarivanje uslova za proširenje interesovanja (bavljenje sportom, učenje jezika, neformalno obrazovanje, volonterizam, putovanja) bi vremenom donelo rezultate.

USKLAĐENOST RELIGIJSKIH I SUJEVERNIH UVERENJA STUDENATA

Dragan Popadić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Istraživanje se bavi realnom usklađenošću i opaženom usklađenošću religijskih i sa njima povezanih uverenja, stavova i postupaka. U radu se daje odgovor na nekoliko specifičnih pitanja: (1) Kolika je rasprostranjenost pojedinih oblika religiozne i sujeverne prakse i verovanja? (2) Koliko su ispitivani stavovi i uverenja međusobno logički usklađeni? (3) Da li vlastiti stavovi i uverenja utiču na procenu njihove rasprostranjenosti u populaciji (tzv. greška konsenzusa)? (4) Kolika je *opažena* usklađenost religijskih i sa njima povezanih uverenja, stavova i postupaka drugih?

Ispitano je 208 studenata prve godine Filozofskog fakulteta u Beogradu, različitih studijskih grupa. Podaci su prikupljeni putem upitnika koji je sadržao nekoliko grupa pitanja. Ispitanici su se najpre izjašnjavali o vlastitim verovanjima i ponašanju koji se tiču domena religioznosti i sujeverja, zatim su procenjivali rasprostranjenost istih stavova i prakse među svojim kolegama sa godine, a zatim su procenjivali koliko su ta verovanja i ponašanja rasprostranjena među religioznim, a koliko među nereligioznim kolegama.

Što se tiče rasprostranjenosti religioznih i sujevernih verovanja i postupaka, pokazalo se da 2/3 studenata sebe smatra religioznim. Uverenja i ponašanja koja bi trebala da proizlaze iz religioznosti nisu u podjednakoj meri rasprostranjena ni u korelaciji sa religioznošću. Tako, među religioznima, njih 84% kaže da se pridržava verskih običaja, 81% se moli Bogu, dok je u nekim aspektima odstupanje od onoga što crkva propisuje znatno veće: oko jedne trećine odobrava abortus i homoseksualne brakove, 40% ne veruje u život posle smrti, a samo 14% veruje u mogućnost proricanja budućnosti. S druge strane, svaki četvrti nereligiozni student pridržava se verskih običaja, a svaki peti izjavljuje da se moli Bogu.

Svaki peti student veruje u astrologiju, svaki četvrti prati horoskopske rubrike, a praktično svi znaju svoj znak u horoskopu, a više od polovine i svoj podznak. Po ovim aspektima nije nađena razlika između religioznih i nereligioznih.

Konstatovan je fenomen lažnog konsenzusa, tj. tendencija da oni koji imaju određeno uverenje ili stav veruju da je to uverenje/stav rasprostranjenije nego što to veruju oni koji takav stav/uverenje nemaju (razlika između podgrupa se kretala između 10 i 20%).

Procene rasprostranjenosti nekih stavova i ponašanja među kolegama bile su bliske onim dobijenim u ispitivanju (oko polovine studenata je odobravalo abortus, i verovalo u život posle smrti, a tako se kreću i prosečni procenjeni procenti). Druge procene su odstupale od dobijenih rezultata. Ispitani studenti su smatrali da su religioznost, pridržavanje religijskih običaja, molitve, odobravanje homoseksualnih brakova manje prisutni nego što stvarno jesu, dok su praćenje horoskopskih rubrika i verovanje u horoskope i u proricanje budućnosti bili manje rasprostranjeni nego što su studenti očekivali.

KONFORMIZAM, SAMOPOŠTOVANJE I MOTIV POSTIGNUĆA
KOD RUKOVODILACA

Ivana Simić, Jelisaveta Todorović, Vladimir Nešić, Zorica Marković
Filozofski fakultet, Niš

U ovom istraživanju ispitivano je da li se rukovodioci razlikuju u pogledu sklonosti ka konformiranju, visini samopoštovanja i razvijenosti motiva postignuća u odnosu na nerukovodioce. Uzorak je činilo 120 ispitanika, 60 na rukovodećim položajima i 60 koji nisu na rukovodećim položajima u organizacijama "NITEX" iz Niša i Putevi Srbije iz Beograda. Svi ispitanici su imali radni staž najmanje dve godine. Istraživanjem su bili obuhvaćeni samo rukovodioci linije upravljanja prvog reda. U pogledu starosti i dužine radnog staža rukovodioci i nerukovodioci su bili približno uskladjeni tako da nema bitnih razlika u poduzorcima. Za merenje konformizma korišćena je Skala konformizma u skraćenom obliku D. Pantića, za merenje samopoštovanja Rozenbergova skala globalnog samopoštovanja, a za merenje motiva postignuća Test motiva postignuća MOP2002, čiji su autori Frančesko, Mihić, Bala. Rezultati pokazuju da su nerukovodioci skloniji konformističkom ponašanju u odnosu na rukovodioce, a da rukovodioci pokazuju više samopoštovanja. U pogledu izraženosti motiva postignuća, razlike su nađene samo na komponenti istrajnost u ostvarivanju ciljeva, koja je izraženija kod rukovodilaca. Bez obzira na položaj u organizaciji, osobe sa većim samopoštovanjem su istrajnije u ostvarivanju svojih ciljeva i osećaju veće zadovoljstvo usled ostvarivanja nekog postavljenog cilja. Samo kod rukovodilaca je pronađena negativna korelacija konformizma i motiva postignuća. Veća istrajnost u ostvarivanju ciljeva i izraženija sklonost planiranju je kod rukovodilaca koji se manje konformiraju. Slabija je sklonost konformiranju rukovodilaca koji imaju više samopoštovanje. Ovi rezultati nisu potvrđeni na poduzorku nerukovodilaca. Sa starošću raste sklonost rukovodilaca ka konformiranju, a opada njihovo samopoštovanje i istrajnost u ostvarivanju ciljeva. Dužina radnog staža kod oba poduzorka pozitivno korelira sa porastom sklonosti ka konformiranju, dok je povezanost dužine radnog staža i samopoštovanja negativna i za rukovodioce i za nerukovodioce. Kada je u pitanju motiv postignuća samo u pogledu istrajnosti u ostvarivanju ciljeva je nađena negativna korelacija sa dužinom radnog staža i to kod rukovodilaca.

Ključne reči: samopoštovanje, konformizam, motiv postignuća, rukovodioci, organizacija

STILOVI ODLUČIVANJA MENADŽERA I STRUKTURA,
OKRUŽENJE I EFIKASNOST RADNE ORGANIZACIJE

Elisaveta Sardžoska

Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Skoplje, Makedonija

Predmet rada je utvrđivanje stepena zastupljenosti određenih organizacionih i individualnih faktora ponašanja menadžera i uzajamni odnos tako izabranih faktora u jednoj radnoj organizaciji građevinske industrije iz Skoplja. Organizacioni faktori predstavljaju stepen formalizovanosti strukture, stepen stabilnosti i izvesnosti spoljašne sredine, i stepen efikasnosti organizacije. Individualni faktori su: direktivni, analitički, konceptualni i bihevioralni stil odlučivanja menadžera. Ispitivanjem su obuhvaćena 34 menadžera (20 muškaraca

i 14 žena rukovodilaca, 31 sa visokim i 3 sa srednjim obrazovanjem). Uzrast ispitanika je od 29 do 59 godina, ukupni radni staž je od 4 do 32 godina, a radni staž na mestu rukovodioca je od 1 do 16 godina.

Stilovi odlučivanja su procenjeni skalom Rowe-a od 20 ajtema sa odgovorima koji korespondiraju sa četiri stila odlučivanja. Zadatak ispitanika je da za svaki ajtem rangira 4 alternativna odgovora ocenama od 1 do 4 prema stepenu u kojem je svaka alternativa karakteristična za njega. Zbrajanjem ocena odgovarajućih alternativa na svakom ajtemu dobijaju se skorovi direktivnog, analitičkog, konceptualnog i bihejvioralnog stila odlučivanja na bazi kojih su izračunate odgovarajuće mere centralne tendencije: $M_d=57.29$ $SD_d=5.71$; $M_a=51.03$ $SD_a=4.51$; $M_k=46.56$ $SD_k=4.39$; $M_b=45.88$ $SD_b=6.16$. Teorijski srednji skor za bilo koji stil odlučivanja je 50, standardna devijacija je 10, dok je opseg skorova od 20 do 80.

Upitnik Burns-a i Stalker-a je primenjen za procenu strukture, spoljašnje sredine i efikasnosti organizacije na osnovu mišljenja menadžera, a sastoji se od 13 ajtema. Osam ajtema se odnose na strukturu organizacije na kontinuumu od birokratske do fleksibilne tako što se procene daju na skali od 1 do 7 za svaki ajtem posebno zbrajaju u skor za organizacionu strukturu. Na uzorku ispitanika dobijena je $M=37.26$ $SD=6.19$ za organizacionu strukturu. Teorijski srednji skor je 32 (koji ukazuje na mešovitu strukturu), standardna devijacija je 8, dok je opseg skorova od 8 do 56. Organizaciona sredina je procenjena jednim ajtemom kome se daje ocena na skali od 1 (stabilna i izvesna) do 10 (nestabilna i neizvesna). Na uzorku ispitanika dobijena je $M=4.26$ $SD=2.55$. Teorijski srednji skor je 5.5, $SD\approx 1.67$, opseg skorova od 1 do 10. Efikasnost poslovanja organizacije menadžeri ocenjuju sa 4 ajtema kojima dodeljuju ocene na skali od 1 (neefikasna) do 10 (visoko efikasna). Na uzorku ispitanika dobijena je $M=31.44$ $SD=5.87$. Teorijski srednji skor je 22, $SD=6$, opseg skorova je od 4 do 40.

Korelacionom analizom dobijeni su niski neznačajni koeficijenti korelacije između stilova odlučivanja i ispitivanih organizacionih karakteristika pri čemu najveći r je -0.29 $p>0.05$ između direktivnog stila i organizacione efikasnosti, i $r=0.29$ $p>0.05$ između bihejvioralnog stila i organizacione efikasnosti. Rezultati su pokazali da je organizacija mešovite strukture sa fleksibilnim elementima, da funkcioniše u relativno stabilnom spoljašnjem okruženju i da ima izraženu efikasnost. Najviše upotrebljavan menadžerski stil odlučivanja je direktivni, a najmanje bihejvioralni stil što ukazuje na saglasnost između utvrđenih karakteristika organizacije i primenjenih stilova odlučivanja. Diskutovani su i ostali tipovi saglasnosti koji su mogući između korespondentnih organizacionih karakteristika i stilova odlučivanja menadžera u uslovima društvene tranzicije i privatizacije većine radnih organizacija.

Ključne reči: stilovi odlučivanja menadžera, organizacione karakteristike

PSIHOLOGIJA LIČNOSTI I PSIHOMETRIJA

**PREDIKCIJA PROCENE OD STRANE DRUGIH NA OSNOVU
SAMOPROCENE OSOBE, SAMOPREZENTACIJSKIH SPOSOBNOSTI
I BLISKOSTI PROCENJIVANOG I PROCENJIVAČA****Bojana Bodroža**

Filozofski fakultet, Novi Sad

Iako su drugi ljudi značajan izvor informacija na osnovu kojih se izgrađuje slika o sebi, način na koji sebe vidimo često je u neskladu sa načinom na koji nas drugi percipiraju. Neki od najznačajnijih faktora koji uzrokuju ovaj nesklad su atribucione pristrasnosti u samoproceni i proceni bliskih osoba, potreba za predstavljanjem sebe u određenom svetlu, stereotipi itd. Ovo istraživanje sprovedeno je sa ciljem da se utvrdi u kojoj meri je samopercepcija osobe kongruentna načinu na koji osobu drugi percipiraju. Takođe, želeli smo da utvrdimo u kojoj meri je nekongruentnost samopercepcije i percepcije od strane drugih u funkciji samoprezentacijskih sposobnosti osobe i bliskosti procenjivanog i procenjivača.

Uzorak na kom je istraživanje sprovedeno obuhvatio je 433 novosadskih srednjoškolaca oba pola. Ispitanici su ispunjavali Bekov Test self-koncepta (Beck et al, 1990) koji operacionalizuje dimenzije: fizička privlačnost, radna efikasnost, intelektualna efikasnost i vrline-mane, kao i Revidiranu skalu samomotrenja (Lennox & Wolfe, 1984) koja samoprezentacijsko ponašanje meri preko dve dimenzije: sposobnost modifikacije samoprezentacije i osetljivost na ekspresivno ponašanje drugih. Svaki ispitanik je potom procenjivao drugu osobu (svog školskog druga koji je sedeo ispred njega) na Testu self-koncepta i procenjivao je bliskost sa ovom osobom.

Hijerarhijskom regresionom analizom utvrđen je relativni doprinos tri grupe prediktora: samopercepcije dimenzija self-koncepta, dimenzija samomotrenja, i bliskosti između osoba u predikciji percepcije od strane drugih na dimenzijama self-koncepta. Rezultati ukazuju da su kao fizički privlačne percipirane one osobe koje sebe i same percipiraju fizički privlačnim, ali intelektualno manje efikasnim. Pri tome, fizička privlačnost je više pripisivana manje bliskim osobama (koeficijent regresije za sve tri grupe prediktora zajedno $R=.462$, $p<.001$). Radno efikasnim su videne osobe koje sebe same procenjuju kao radno efikasne, intelektualno efikasne i fizički manje privlačne, a ovu osobinu drugima su više pripisivale manje bliske osobe ($R=.408$, $p=.001$). Percipiranje intelektualne efikasnosti drugih povezano je sa samopercepcijom intelektualne efikasnosti i niske fizičke privlačnosti, zatim dimenzijom osetljivosti na ekspresivno ponašanje drugih iz domena koncepta samomotrenja i niskom bliskošću ($R=.425$, $p<.001$). Mane su u većoj meri pripisivane osobama koje same sebi pripisuju više mana, ali i koje sebe vide kao manje fizički privlačne, dok je veća bliskost između osoba uslovlila veće pripisivanje vrlina ($R=.353$, $p<.001$).

Ovo istraživanje nudi nekoliko zaključaka. Prvo, postoji tendencija povezanosti nivoa samoprocene i procene od strane drugih na svakoj od analiziranih dimenzija. Drugo, uopšte gledano mere samoprezentacijskih sposobnosti nisu se pokazale naročito uticajnim na percepciju od strane drugih, što dovodi u pitanje realni uticaj ponašanja usmerenog na manipulaciju slike o sebi u očima drugih, ali i nameće pitanje o tome koje su osobine ličnosti podložne samoprezentovanju. Dalje, izneti rezultati u delimičnom su neskladu sa ranijim istraživanjima (Aron et al, 1991; Taylor & Koivumaki, 1976; Schlenker & Britt,

1999) koja ukazuju da ljudi pozitivnije procenjuju svoje bliske prijatelje nego manje bliske osobe, što je u našem istraživanju potvrđeno samo u pogledu percepcije vrlina. Interesantnim se čini i to da na srednjoškolskom uzrastu očigledno postoji stereotip "lepog i glupog", kao i značajan uticaj halo efekta u pogledu većeg pripisivanja vrlina fizički privlačnijim osobama.

PERCEPCIJA PORODIČNIH ODNOSA KAO PREDIKTOR ANTISOCIJALNOG PONAŠANJA

Goran Opačić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski Fakultet, Beograd

Mnogi autori (Romer i dr. 1994.; Fletcher&Darling, 1992; Rodgers, 1999; Dishion i Loeber, 1985; Flannery, Williams i Vazsonyi, 1999.) nalaze da je roditeljska kontrola (što podrazumeva uvid i svest o detetovim aktivnostima, otvoreno saopštavanje roditeljske brige) faktor koji smanjuje rizik za antisocijalno ponašanje. Neke empirijske studije su pokazale da delinkventni adolescenti vide svoje roditelje kao odbacujuće, manje emotivno tople, u odnosu na nedelinkventne adolescente (Ruchkin, Eisemann & Hagglof, 1998; Humes&Humphrey, 1994; Palmer&Hollin 1999). Treća grupa studija ne nalazi veze kao npr. velika longitudinalna studija koju je realizovao Institut za izučavanje porodice (Institut of Family Studies - Vassallo i dr. 2002.) Na uzorku od 462 ispitanika (211 muškog i 251 ženskog pola) uzrasta od 16 do 19 godina primenjen je Skala za merenje percepcije odnosa sa roditeljima SRDI (Opačić i Kos, 1986) i novokonstruisana skala za merenje antisocijalnog ponašanja mladih koja meri tri latentne dimenzije: slabu adaptaciju na školu, slabu kontrolu impulsa i sklonost devijantnom ponašanju.

Rezultati kanoničke korelacione analize pokazuje da se veze ostvaruju preko dve para latentnih dimenzija. Iako statistički značajne dve kanoničke korelacije ukazuju na relativno slabu povezanost ispitivanih domena. Generalno visok skor na sve tri dimenzije antisocijalnog ponašanja je povezan sa niskom bliskošću s roditeljima, doživljajem odbačenosti, preterane kontrole uz istovremeno visoke zahteve. Kontrola se pokazala relevantnom samo kada su ispitanici izjednačeni po drugim aspektima interakcije. Drugi kanonički par opisuje neadaptirane učenike koji imaju dobru kontrolu impulsa i nemaju sklonost delinkventnom ponašanju. Ovi učenici dolaze iz porodica u kojima deca vide očeve kao autoritarne, a majke kao tople i popustljive. Rezultati idu u prilog nalazima koje su dobili Ruchkin, Eisemann i Hagglof, (1998), Humes i Humphrey (1994), Palmer i Hollin, (1999).

RELACIJE EKSTRAVERZIJE I EMOCIONALNE STABILNOSTI SREDNJOŠKOLACA RAZLIČITOG POLA I PREFERENCIJE BOJA

Violeta Arnaudova, Ognjen Spasovski

Filozofski fakultet, Skoplje

U savremenim uslovima života, pri brzim promenama situacija u kojima se nalazi čovek informacije koje dobijamo čulom vida sve više dobijaju na značaju (Knouw, 2001). Boje ispunjavaju celokupan čovekov vidljiv svet, pa pored spoljašnjog ili manifestnog značenja, imaju i dublje, latentne manifestacije na naše emocionalno i intelektualno ponašanje, na naše fizičko i mentalno zdravlje.

U pogledu ekspresivne funkcije boja, svi se slažu da boje predstavljaju instrument za izražavanje emocija i raspoloženja, potreba, socijalnog statusa, odnosno ličnosti (Pečjak, 1981). Na fiziološkom, emocionalnom i mentalnom planu uočljiv je njihov stimulirajući ili inhibirajući efekat (Chiazzari, 1998; Black, 1999; Byrne, 2003).

Imajući u vid ova saznanja, za *problem* istraživanja izabrali smo empirijsku proveru uticaja ekstraverzije i emocionalne stabilnosti srednjoškolaca različitog pola na preferenciju boja. Pretpostavili smo postojanje razlika u preferenciji boja između ekstravertnih i introvertnih, emocionalno stabilnih i emocionalno nestabilnih, između devojčica i dečaka. Uzorak su sačinjavali 80 srednjoškolaca (40 muškog i 40 ženskog pola) četvrtog razreda jedne gimnazije iz Skoplja.

Instrument za određivanje dimenzija ličnosti bio je Ajzenkov upitnik EPQ, a za ispitivanje preferencije boja primenjen je uzorak od 10 boja (plava, bela, crvena, žuta, narandžasta, zelena, ljubičasta, crna, siva i kafena). Od 10 boja subjekti su izabrali tri, koje su zatim rangirali prema njihovim preferencijama. Prema rezultatima na Ajzenkovim inventarom, ispitanici su svrstani u četiri podgrupe: ekstravertne (N=44), introvertne (N=15), emocionalno stabilne (N=20) i emocionalno nestabilne (N=39). U obradi podataka nisu uzeti u obzir rezultati ispitanika sa visokim skorom na L-skali (N=21). Testirali smo značajnost razlika u preferenciji boja pomoću procenata i dobili smo sledeće rezultate: a) najveća razlika između introvertnih i ekstravertnih učenika je u preferenciji crne boje (u prilog introvertnih, $z = 3.22$ $p < .01$); b) emocionalno stabilni i emocionalno nestabilni učenici se ne razlikuju značajno u pogledu preferencije boja; c) učenici različitog pola razlikuju se u preferenciji ljubičaste i crne boje, odnosno devojčice više preferiraju ljubičastu ($z = 2.92$, $p < .01$), a muškarci crnu boju ($z = -2.13$, $p < .05$). d) svi ispitanici pokazuju najveću preferenciju plave, a najmanju preferenciju kafene boje.

ŽIVOST ZAMIŠLJANJA BUDUĆIH POZITIVNIH I NEGATIVNIH DOGAĐAJA, ANKSIOZNOST I DEPRESIVNOST

**Milica Popović, Jelena Živanović, Lidija Bogdanov, Danijela Maksimović,
Veljko Jovanović**

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

U sferi istraživanja kognitivnog funkcionisanja anksioznih i depresivnih osoba, posebno mesto zauzimaju ona istraživanja koja se bave odnosom anksioznih i depresivnih osoba prema budućnosti. Ovaj rad se bavi razlikama u kognitivnoj obradi budućih događaja anksioznih i depresivnih osoba. Cilj ovog istraživanja bio je da se provere prethodno dobijeni nalazi koji su pokazali da je visok nivo zamišljanja negativnih događaja povezan sa anksioznošću, a da je snižen nivo zamišljanja pozitivnih događaja povezan sa depresijom (MacLeod, 1997; Stober, 2000).

U istraživanju je učestvovalo 98 studenata prve godine psihologije Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (15 muškog i 83 ženskog pola).

Za procenu anksioznosti korišćena je Bekova skala anksioznosti (BAI - Beck i sar, 1988, prema Timotijević i Paunović, 2003), a za procenu depresivnosti Bekova skala depresivnosti (BDI - Beck, 1967). Za procenu zamišljanja budućih događaja, konstruisane su dve liste sa po deset hipotetičkih situacija, od kojih se jedna odnosila na pozitivne, a druga na negativne događaje. Istraživanje je bilo podeljeno u dva dela. U prvom delu ispitanici su rešavali najpre skalu anksioznosti (BAI), a potom skalu depresivnosti (BDI). Između prvog i drugog dela istraživanja

napravljena je pauza od 45 minuta. U drugom delu istraživanja ispitanicima su čitane hipotetičke situacije, a njihov zadatak je bio da zamisle svaku od pročitanih situacija što bolje, detaljnije i živopisnije mogu. Situacije su sukcesivno izlagane, a za svaku od njih imali su 30 sekundi vremena da je zamisle. Posle toga je trebalo, na skalama od 0 do 20, da označe: a) živost i detaljnost predstave; b) vreme koje im je bilo potrebno da stvore mentalnu predstavu. Ispitanici su bili podeljeni u dve grupe čime je omogućeno kontrolisanje eventualne interferirajuće varijable redosleda izlaganja pozitivnih i negativnih situacija. Prvoj grupi ispitanika čitano je prvo deset pozitivnih, pa zatim deset negativnih situacija, dok je u drugoj grupi redosled bio obrnut.

Za proveru povezanosti skora na skali depresivnosti i zamišljanja pozitivnih i negativnih događaja, korišćena je multipla regresiona analiza. Dobijen je statistički značajan rezultat: $R=0.76$, $F(5,92)=25.16$, $p<0.01$. Značajnu povezanost sa skorom na testu BDI pokazalo je vreme potrebno za zamišljanje pozitivnih, kao i vreme potrebno za zamišljanje negativnih događaja. Za proveru povezanosti skora na skali anksioznosti i zamišljanja pozitivnih i negativnih događaja takođe je korišćena multipla regresija. Iako je koeficijent višestruke korelacije statistički značajan $R=0.72$, $F(5,92)=19.79$, $p<0.01$, nije dobijena značajna povezanost anksioznosti ni sa jednim aspektom zamišljanja pozitivnih i negativnih događaja.

Rezultati ovog istraživanja delimično potvrđuju nalaze prethodnih istraživanja. Živost zamišljanja kako pozitivnih, tako i negativnih događaja nije bila povezana sa skorom na testu depresivnosti, dok je vreme potrebno za zamišljanje i pozitivnih i negativnih događaja pokazalo povezanost sa depresivnošću. Povećanje skora na skali BDI praćeno je dužim vremenom zamišljanja pozitivnih situacija, kao i kraćim vremenom zamišljanja negativnih. U našem istraživanju nije dobijena povezanost anksioznosti ni sa jednom merom zamišljanja pozitivnih događaja, što je u skladu sa nalazima prethodnih istraživanja. Suprotno očekivanim rezultatima, anksioznost nije pokazala vezu ni sa zamišljanjem budućih negativnih situacija.

POVEZANOST SKLONOSTI KA HALUCINACIJAMA I OSOBINA LIČNOSTI U NEKLINIČKOJ POPULACIJI

**Milan Janković, Tajana Gašić, Tanja Bošković, Maria Ačaji, Jelena Aleksić,
Veljko Jovanović**

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

U ovom radu je ispitana povezanost sklonosti ka halucinacijama i bazičnih osobina ličnosti u normalnoj populaciji. U psihološkoj literaturi se halucinacije najčešće određuju kao patološki fenomen koji se javlja kod psihoza, PTSP-a, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i oštećenja CNS-a. Međutim, postoje i autori koji halucinacije posmatraju kao dimenzionalnu pojavu, koja se kreće od normalnih svesnih iskustava, pa do patoloških halucinacija (Strauss, 1969; Slade i Bentall, 1988). Brojna istraživanja su pokazala da se i među osobama iz opšte populacije javljaju halucinatorna iskustva koja nisu povezana sa razvojem psihopatologije (Aleman i sar, 2001; Johns i sar, 2002). Poslednjih nekoliko godina, istraživači su se zainteresovali da utvrde da li je sklonost ka halucinacijama povezana sa određenim osobinama ličnosti. Dosadašnja istraživanja su utvrdila najjaču povezanost halucinatornih iskustava i neuroticizma (Laroi i sar, 2005).

U istraživanju je učestvovalo 80 studenata Univerziteta u Novom Sadu (31 muškog i 49 ženskog pola), starosne dobi 19-25 godina.

Sklonost ka halucinacijama procenjavana je RHS skalom, koja se sastoji od 20 stavki (Revised hallucination scale – Morrison i sar, 2000). Ovo je skala bazirana na skali LSHS (Launay-Slade Hallucination Scale – Launay i Slade, 1981). Osobine ličnosti su procenjavane upitnikom BFI (The Big Five Inventory - John i Srivastava, 1999). BFI se sastoji od 44 stavke kojima se procenjuje pet bazičnih osobina ličnosti (ekstraverzija, prijatnost, savesnost, neuroticizam i otvorenost ka iskustvu).

Analizom glavnih komponenti, na osnovu scree kriterijuma, prostor RHS-a je redukovano na tri glavne komponente, koje objašnjavaju 49% varijanse. Ekstrahovane glavne komponente zatim su rotirane u normalizovanu Varimaks poziciju i nakon uvida u matricu faktorske strukture imenovane kao: "sklonost ka sanjarenju", "sklonost ka perceptivnim obmanama" i "bežanje od stvarnosti". Da bi se utvrdile relacije između osobina ličnosti i sklonosti ka halucinacijama korišćena je multipla regresiona analiza, u kojoj su ukupni skor na RHS upitniku, kao i faktorski skorovi 3 izolovane dimenzije uključeni kao kriterijumi, a dimenzije ličnosti operacionalizovane upitnikom BFI kao prediktori. Rezultati regresione analize pokazuju značajnu povezanost ukupnog skora na RHS-u i dimenzija ličnosti ($R=0.46$, $F(5,74)=4.05$, $p<0.01$). Kao značajni prediktori su se pokazali: savesnost, neuroticizam i otvorenost. Od tri subdimenzije upitnika RHS, samo se sklonost ka perceptivnim obmanama pokazala značajno povezanom sa osobinama ličnosti ($R=0.53$, $F(5,74)=5.66$, $p<0.01$). Skor na ovoj dimenziji značajno predviđaju svih pet osobina ličnosti.

Sklonost ka halucinacijama, operacionalizovana RHS upitnikom, predstavlja višedimenzionalan fenomen, koji uključuje živost mašte, iskustva bliska halucinacijama i disocijativne tendencije koje se mogu opisati kao "bežanje od stvarnosti". Opšta sklonost ka halucinacijama u vezi je, pre svega, sa otvorenošću ka iskustvu, kao i sa neuroticizmom i nesavesnošću. Iskustva bliska halucinacijama (dimenzija "sklonost ka perceptivnim obmanama") pokazala su se povezanima najviše sa introverzijom i neuroticizmom, ali i sa nesavesnošću, otvorenošću ka iskustvu i prijatnošću. Istraživanje je pokazalo da je "sklonost ka halucinacijama" u nekliničkoj populaciji heterogen fenomen, pri čemu iskustva najbližija pravim halucinatornim doživljajima mogu imati različite generatore u ličnosti.

VEZA ANKSIOZNIH I DEPRESIVNIH KOGNICIJA I AFEKATA

**Dubravka Dodig, Tihana Mladenović, Nikolina Nikolić, Vanja Slijepčević,
Zdenka Novović**

Odeak za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

Odnos anksioznosti i depresivnosti, uprkos mnogobrojnim istraživanjima, još uvek nije jasno i jednoznačno definisan. Poslednjih godina sve uticajniiji postaju modeli koji pokušavaju da razjasne koji su to zajednički fenomeni koji povezuju anksiozne i depresivne poremećaje, ali ujedno i postuliraju koncepte pomoću kojih objašnjavaju razlike između anksioznosti i depresivnosti. Autori ovih modela (npr. Telegenov Tripartitni model) nude konstrukte na osnovu kojih se mogu objasniti sličnosti i distinkcije između ova dva fenomena (Novović, 2006).

Cilj ovog istraživanja je bio da se utvrdi da li su depresivne i anksiozne kognicije povezane sa određenim afektivnim stanjima na način kako to predviđa Telegenov model. Konkretno, depresivne kognicije bi trebalo da budu u vezi sa

negativnim polom dimenzije Pozitivni afekat i pozitivnim polom dimenzije Negativni afekat. Sa druge strane, model predviđa povezanost anksioznosti jedino sa povišenim Negativnim afektom (Novović, 2006).

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 200 ispitanika (97 muškog i 103 ženskog pola), starosti od 18 do 35 godina.

Za procenu depresivnih i anksioznih kognicija primenjen je instrument CCL (Cognition Checklist – Beck i sar, 1987). Za procenu afekata korišćen je instrument PANAS-X, koji se sastoji od 60 stavki (Positive and Negative Affect Schedule Expanded form; Watson i Clark, 1994).

Na početku obrade podataka, analizom glavnih komponenti je redukovan prostor dva primenjena upitnika. Na osnovu scree kriterijuma, prostor upitnika CCL je redukovan na dve glavne komponente koje zajedno objašnjavaju oko 44,45% ukupne varijanse. Izolovane komponente dovedene su u Varimax poziciju i interpretirane kao Depresivne kognicije i Anksiozne kognicije. Dimenzije afektivnih stanja definisane preko upitnika PANAS-X su sažete metodom glavnih komponenti i prema scree kriterijumu su zadržane četiri glavne komponente koje zajedno objašnjavaju oko 44,20% ukupne varijanse. Glavne komponente su rotirane u normalizovanu Varimaks poziciju i dobijeni faktori su interpretirani kao: Negativan afekat, Pozitivan afekat, Umor i Samouverenost. Da bi se utvrdile relacije između depresivnih i anksioznih kognicija i afekata korišćena je multipla regresiona analiza u kojoj su faktorski skorovi 4 izolovane dimenzije afekata uključeni kao prediktori, a ekstrahovane 2 glavne komponente upitnika CCL kao kriterijumi. Utvrđeno je postojanje relacija između anksioznih i depresivnih kognicija i afekata. Pozitivan afekat, Negativan afekat i Samouverenost su značajno povezani sa depresivnim kognicijama ($R=0.65$, $F(4,195)=36.50$, $p<0.01$), dok su Negativan afekat i Umor značajno povezani sa anksioznim kognicijama ($R=0.31$, $F(4,195)=5.18$, $p<0.01$).

Dobijeni rezultati u skladu su sa Telegenovim nalazima prema kojima depresiju karakteriše nizak Pozitivan afekat i povišen Negativan, dok je za anksioznost karakterističan samo povišen Negativan afekat (Tellegen, 1985. prema Novović 2006). Iako bi se u kliničkoj populaciji očekivala veza dimenzije umora i depresivnosti, u našem istraživanju se neočekivano pokazala povezana sa anksioznošću. Ovaj rezultat smo objasnili time da u opštoj populaciji trajnija tenzija usled anksioznosti može voditi do stanja iscrpljenosti, koji nema patološki karakter. Negativna veza između dimenzije samouverenosti i depresivnih kognicija je u skladu sa istraživanjima koja se tiču negativnog self-koncepta kao dela depresivne kognitivne šeme.

WOMEN – ADDICTED TO ALCOHOLISM AND THEIR FEARS TOWARDS HETEROSEXUAL RELATIONSHIPS, FAMILY, FRIENDS AND WORK

Sofija Arnaudova, Alma Tasevska, Natasa Stanojkovska-Trajkovska
Filozofski fakultet, Skoplje

Alcoholism all over the world is constantly increasing. It does not differentiate between sex, race, profession and education. In our country, alcoholism was looked upon as a “man” disease, but recently this trend has been changing. The main hypothesis in this research is that women, who are addicted to alcohol and are in rehabilitation, have negative feelings towards family, heterosexual relationships and work, and also are very selective when it comes to

friends. This research is consisted of 28 women, aged 30 to 40, all from Macedonian nationality, and registered in the Addiction Centre. The research was conducted with the use of LBBB (List of Basic Biographical Data), TUS (Test of Unfinished Sentences) and IPB (Inventory of Personal Beliefs). With LBBB, basic demographic data are provided, information about the origin of the family, childhood, education, profession and employment, social behavior, marriage and sexual orientation, basic data about the disease and physical appearance. TUS is a modified form which represents a projection technique, meant to research the personal background of the candidate and his attitude on 16 life subjects (mother, father, family, heterosexual relationships, authority, abilities, work, cooperation, fears and insecurity, feeling of guilt, stress, past, future, goals and identity). IPB is relatively a new method, mainly developed from TUS and represents a parallel form to it. It is a questionnaire with 110 topics that refer to the 16 life subject from TUS. The results have confirmed the main hypothesis in the first three predictions: women addicted to alcohol who are currently rehabilitating have negative attitude towards family, work and relationships. According to the results 89% of the women questioned come from a dysfunctional family, in 28% of them alcoholism was present in the family (usually the father). From the TUS and IPB tests, the mother is ranked highest, compared to the father who is almost ranked the lowest, marked as weak, inferior, incapable and insecure. The family in both tests is one of the highest ranked subjects, together with the life subject – past – which refers to the negative experiences that the women had from their families. When it comes to the heterosexual relationships, 20 of the women questioned had had sexual relationship before marriage, of all only 6 are still married, 15 are divorced and 7 are separated. The results from IPB and TUS show that these relationships are ranked on the 6th or 8th place, which shows that the women have a negative attitude towards them. Practice has shown that alcohol reduces potency; it reduces the desire for the partner and transforms the marriage into asexual. Regarding work, the results show that 83% of the women are working, 73% are not satisfied from their work, 78% point out that they have conflicts at work, and the life subject – work – is ranked very low. According to the results received, the tendency to choose only friend who have supported their drinking was very high, however, after rehabilitation this changes drastically. This research was meant only to these specific women; therefore it applies only for them, although it can be generalized to all.

SAMOPOIMANJE OSUĐENICA

Miljana Anđelković, Goran Opačić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Rezultati mnogobrojnih istraživanja ukazuju na veliku zastupljenost depresivnosti, narkomanije, PTSD-a, zlostavljanosti, kao i poremećaja ličnosti među osuđenicama (Byrne & Howells, 2002; Stuart & Brice-Baker, 2004 itd). Navedena svojstva diferenciraju žene u zatvoru od "normalne" populacije i svakako utiču na njihovo samoopažanje. Čak i sam boravak u zatvoru utiče na regradiranje individualnosti i identiteta, samim tim i na samopoimanje i doživljavanje sveta oko sebe (Kron, 1993).

Predmet ovog istraživanja utvrđivanje kakvo samopoimanje imaju osuđenice. Pod samopoimanjem podrazumevamo samoevaluaciju emocionalnosti, rigidnosti, mizantropije, moralnosti, lokusa kontrole, globalnog samopoštovanja, fizičke sposobnosti, polne privlačnosti, socijalne prihvaćenosti i intelekta.

Ciljevi istraživanja: 1. Utvrditi da li se i u kojim domenima razlikuje samopoimanje osuđenica i žena koje nisu osuđene na kaznu zatvorom. 2. Utvrditi specifični složaj domena samopoimanja koji najbolje diskriminiše dve grupe ispitanica i videti koje svojstvo ličnosti leži u njegovoj osnovi.

Ovo je neeksperimentalno istraživanje. Uzorak sačinjavaju 142 ispitanice: 71 osuđenica i 71 žena koja nije u zatvoru. Ciljna i komparativna grupa izjednačene su po uzrastu i obrazovanju. Od instrumenata koristili smo Skalu za procenu funkcionisanja samoevaluativnog sistema Gorana Opačića (Opačić, 1995).

Pri obradi podataka primenili smo sledeće statističke metode: jednofaktorsku multivarijantnu analizu varijanse i kanoničku diskriminacionu analizu.

Rezultati ukazuju da se razlikuje samopoimanje osuđenica i žena koje nisu u zatvoru. Postoji efekat osuđenosti na samopoimanje ($F=9.817$, $df_1=10$, $df_2=131$, $p<.001$). Domeni samopoimanja na kojima je uočena razlika u samoproceni između grupa su: domen intelektualnih sposobnosti, emocionalnosti, socijalne prihvaćenosti, mizantropije i generalne kompetentnosti. Na svim nabrojanim subskalama samopoimanja osuđenice imaju više skorove. Kanoničkom diskriminacionom analizom izolovana je jedna diskriminativna funkcija koja razlikuje dve grupe ispitanica intezitetom koeficijenta kanoničke korelacije od .654 ($Hi\text{-kvadrat}=75.498$, $df=10$, $p<.001$). Nju čine: intelekt, emocionalnost i socijalna prihvaćenost. Procenat varijanse razlika između grupa koji možemo objasniti pomoću navedene diskriminativne funkcije iznosi 42, 77%. Procenat uspešno klasifikovanih ispitanica na osnovu skora na diskriminativnoj funkciji je 81,7%.

Osuđenice imaju pozitivniju sliku o sebi u odnosu na žene van zatvora, baziranu na narcističnom vrednovanju svoje generalne kompetentnosti, socijalne prihvaćenosti i intelekta. Samoopažaju se kao samopouzdanе, zadovoljne sobom, socijalno prihvaćene, razborite, pametne, preosetljive i nepoverljive prema drugima koje doživljavaju kao pokvarene i nemoralne. Složaj navedenih osobina bi se mogao interpretirati u kontekstu psihopatije, graničnog poremećaja ličnosti, histrioničnih i paranoidnih crta.

Ključne reči: samopoimanje, osuđenice, psihopatija

POVEZANOST SAMOPROCENE SKLONOSTI KA SUJEVERJU NA UPITNIKU I PONAŠANJA U EKSPERIMENTALNOJ SITUACIJI

**Marko Vladislavljević, Maja Kultača, Biljana Milovanović, Maša Pavlović,
Branislava Radivojević**

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U istraživanjima odnosa stava i ponašanja često su dobijane neočekivano niske korelacije (Ajzen, 1982), koje su istraživači objašnjavali činjenicom da su ponašanja često pod uticajem ne samo stavova već i pod uticajem motiva, vrednosti i navika ljudi. Da bi se mogla ustanoviti povezanost stava i ponašanja, mora postojati ujednačenost nivoa opštosti stava i nivoa opštosti ponašanja, koje se odnosi na neki stav (Prišlin, 1991).

Cilj ovog istraživanja je da se utvrdi da li postoji povezanost sklonosti ka sujeverju registrovane na upitniku i ponašanja ljudi u situacijama u kojima je moguće ispoljiti sujeverno ponašanje: 1) ponašanje ispitanika kada treba da prođu ispod ili pored merdevina i 2) odgovaranje na cirkularni mejl sa sadržajem koji bi mogao da provocira sujeverno ponašanje.

U istraživanju je učestvovalo 62 studenta prve godine psihologije Filozofskog fakulteta u Beogradu. Varijable: 1. Samoprocena sklonosti sujevnom ponašanju i mišljenju (prosečan skor ispitanika na upitniku koji se sastojao od 20 stavki Likertovog tipa od 1 do 5) 2. Prolazak ispod ili pored merdevina pri ulasku u eksperimentalnu prostoriju 3. Prolazak ispod ili pored merdevina pri izlasku iz eksperimentalne sobe 4. Odgovaranje ili neodgovaranje na cirkularni mejl 5. Ukupno ispoljeno sujevno ponašanje (zbir skorova ispitanika na bihevioralnim varijablama, raspon skorova: od 0 – ispitanik nije ispoljio ni jedno sujevno ponašanje; do 3 – ispitanik je ispoljio sva tri sujevna ponašanja)

Ne znajući da učestvuju u eksperimentu u kojem se posmatra njihovo ponašanje, ispitanici su bili dovedeni do eksperimentalne sobe, u kojoj su se na oko pola metra od ulaza, nalazile merdevine. Merdevine su bile postavljene tako da je ispitanicima bilo lakše da prođu ispod njih, nego da ih zaobiđu. U eksperimentalnoj sobi bio je postavljen računar na kojem se obavljao eksperiment iz oblasti psiholingvistike. Cirkularni mejl sa sujevnim sadržajem je poslat na e-mail adrese ispitanika iz istog uzorka. U mejlu se od ispitanika tražilo da mejl, koji im je poslat, vrate pošiljaocu i proslede ga još jednoj osobi. U mejlu je dalje navedeno da će ispitanik, ukoliko postupi u skladu sa zahtevom, imati sreće, a da će ga, ukoliko zahtev ne ispuni, pratiti nesreća. Ispitanicima iz istog uzorka je dve nedelje kasnije zadat upitnik za procenu sujevnog ponašanja i mišljenja.

Rezultati ukazuju na to da povezanost između skora na upitniku i ponašanja ne postoji za prolazak ispod/pored merdevina ni prilikom ulaska ($F=3.36$; $p>0.05$), ni prilikom izlaska iz eksperimentalne sobe ($F=1.86$; $p>0.1$), kao ni za odgovaranje/neodgovaranje na cirkularni mejl ($F=2.75$; $p>0.05$). Međutim, pokazuje se da postoji statistički značajna razlika između ispitanika između ispitanika koji nisu ispoljili ni jedno sujevno ponašanje u tri situacije i ispitanika koji su ispoljili makar jedno od ova tri sujevna ponašanja ($F=6.15$; $p<0.05$).

Povezanost skorova na upitniku i bihevioralnih varijabli nije se pokazala statistički značajnom kada je ispitivana povezanost između skora na upitniku i pojedinačnih ponašanja, međutim jeste kada je ispitivana povezanost skorova na upitniku i varijabli koje predstavljaju generalizovano sujevno ponašanje. Time je pokazano da se na osnovu skora ispitanika na upitniku kojim se meri sujevno ponašanje može sa izvesnom verovatnoćom predvideti generalizovano, ali ne i pojedinačno ponašanje. Ovaj rezultat je u skladu sa ranijim rezultatima dobijenim prilikom izučavanja odnosa stava i ponašanja.

SAMOPIMANJE ANOREKSIČNIH DEVOJAKA

Milena Dorđević

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Anoreksija nervoza, bolest u čijoj je osnovi namerni gubitak telesne težine, nesumnjivo je kompleksan fenomen, sa brojnim negativnim efektima po fizičko i psihičko zdravlje i socijalne odnose. Anoreksične osobe imaju promenjen doživljaj dimenzija vlastitog tela, a istovremeno, telesnoj težini i obliku pridaju veliku važnost. Većina autora smatra da je u osnovi ovog poremećaja ishrane osećanje neefikasnosti, nekompetentnosti i nisko samopoštovanje. Predmet ovog istraživanja je ispitivanje samopoimanja devojaka kod kojih je dijagnostifikovana Anorexia Nervosa, kao i utvrđivanje razlika u samopoimanju između ove grupe i grupe devojaka iz normalne populacije mladih. Pod samopoimanjem se podrazumeva samoevaluacija generalne kompetentnosti, izgleda i polne

privlačnosti, socijalnih odnosa, fizičkih sposobnosti, intelektualnih sposobnosti, emocionalnosti, mizantropije, rigidnosti, moralnosti i eksternalizacije.

Istraživanje je sistematsko neeksperimentalno. Uzorak sačinjavaju 124 ispitanice, od kojih je 31 u anoreksičnom, a 93 u neanoreksičnom poduzorku. Grupe su ujednačene po uzrastu, obrazovanju i mestu boravka.

Primenjena je Skala za procenu funkcionisanja samoevaluativnog sistema (Opačić, 1995).

Statistička obrada podataka zasnovana je na Kanoničkoj diskriminacionoj analizi.

Primenom Kanoničke diskriminacione analize izdvojena je statistički značajna diskriminativna funkcija sa koeficijentom kanoničke korelacije .699 (Hi-kvadrat = 78.315, $df=10$, $p<.001$). Na osnovu matrice strukture može se zaključiti da najznačajniju ulogu u formiranju kanoničke diskriminativne funkcije ima varijabla izgled (.781), a znatno manju fizičke sposobnosti (-.286), eksternalnost (.230) i moralni negativizam (.214). Dakle, rezultati ukazuju da postoji specifičan složaj varijabli na osnovu kojih se mogu razlikovati anoreksične devojke od devojaka iz opšte populacije mladih i da ga sačinjavaju izgled (polna privlačnost), fizičke sposobnosti, eksternalizacija i moralni negativizam. Ostale razlike u samopoimanju dve ispitane grupe su manje i nisu statistički značajne. Na osnovu rezultata koji ispitanica postiže na skali za procenu funkcionisanja samoevaluativnog sistema u 94.4 % slučajeva možemo tačno utvrditi da li pripada anoreksičnoj ili neanoreksičnoj grupi.

Na osnovu rezultata istraživanja može se zaključiti da postoje razlike u samopoimanju anoreksičnih devojaka i devojaka iz opšte populacije mladih. Samopoimanje anoreksičnih devojaka karakteriše izuzetno negativnija procena sopstvenog fizičkog izgleda i privlačnosti, zadovoljstvo sopstvenim fizičkim sposobnostima, unutrašnji lokus kontrole i niska tendencija da okruženje doživljavaju kao nemoralno, kao i negativnija samoprocena u celini. Grupu devojaka iz opšte populacije mladih, pored pozitivnijeg doživljaja fizičkog izgleda i atraktivnosti, odlikuje i tendencija da uzroke postignuća traže u spoljašnjim faktorima (sreća, sticaj okolnosti), kao i da uspeh drugih ljudi pripisuju boljim uslovima ili nemoralnosti. Može se zaključiti da su rezultati dobijeni na našem uzorku anoreksičnih ispitanica smisleni i logični, uzimajući u obzir emocionalne, kognitivne i bihevioralne manifestacije Anorexie nervose, kao i da u velikoj meri korespondiraju sa rezultatima koje daju istraživanja inostranih autora.

RELACIJE DIMENZIJA AGRESIVNOSTI I GREJOVOG MODELA LIČNOSTI

Blaženka Kotvašova, Dušanka Mitrović
Filozofski fakultet, Novi Sad

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrđivanje relacija između dimenzija agresivnosti, merenih upitnikom BPAG, i dimenzija Grejovog modela ličnosti. Grejov model izvorno obuhvata tri neurofiziološka sistema, od kojih su upitničkim operacionalizacijama najčešće obuhvaćeni sistem bihevioralne aktivacije (BAS), koji odgovara impulsivnom ponašanju, i sistem bihevioralne inhibicije (BIS), koji odgovara dimenziji anksioznosti. Pozicija agresivnosti u Grejovom sistemu nije do kraja razjašnjena. Na osnovu dosadašnjih studija, može se pretpostaviti da bi se dimenzija agresivnosti u dvodimenzionalnom prostoru Grejovih konstrukata mogla pozicionirati između sistema bihevioralne aktivacije i sistema bihevioralne inhibicije. Problem položaja agresivnosti u prostoru Grejovih dimenzija leži i u

činjenici da se ona često shvata kao složen konstrukt. Jedan od takvih modela agresivnosti je koncepcija Basa i Perija koja pretpostavlja postojanje četiri subdimenzije agresivnosti: fizičke agresivnosti, verbalne agresivnosti, besa i hostilnosti. Navedene konceptualne nedoumice upućuju na potrebu da se relacije subdimenzija agresivnosti i Grejovog modela detaljnije ispituju.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 200 ispitanika, oba pola (94 muškaraca, 106 žena), uzrasta od 18 do 75 godina.

Za procenu dimenzija agresivnosti primenjen je upitnik BPAG, autora Basa i Perija, koji obuhvata četiri subdimenzije agresivnosti, od kojih se prve dve (fizička i verbalna agresivnost) odnose na manifestne, a preostale dve (bes i hostilnost) na latentne forme agresivnosti. Upitnik sadrži 29 stavki sa Likertovim formatom odgovora. Grejov model ličnosti operacionalizovan je upitnikom SPSRQ, autora Rafaela Torubije i saradnika. Upitnik se sastoji od 48 stavki binarnog formata odgovora, namenjenih proceni dimenzija Impulsivnost (BIS) i Anksioznost (BAS). Dimenzije agresivnosti i Grejovog modela operacionalno su definisane kao faktorski skorovi na prvim glavnim komponentama supskala oba upitnika. Analizom strukturalnih jednačina testirana je adekvatnost nekoliko hipotetskih modela relacija dimenzija agresivnosti i Grejovog modela ličnosti. Prvi model pretpostavlja da se sve dimenzije agresivnosti svrstavaju u domen BAS-a, drugi da se hostilnost nalazi u domenu BIS-a, a ostale subdimenzije u domenu BAS-a, dok se treći model zasniva na hipotezi da subdimenzije bes i hostilnost pripadaju BIS sistemu, a fizička i verbalna agresivnost sistemu BAS. Četvrti model, koji se pokazao najadekvatnijim, pretpostavlja da se obe dimenzije latentne agresivnosti nalaze u domenu BIS, a dve dimenzije manifestne agresivnosti i bes u domenu BAS. Ovaj model čine dve međusobno korelirane latentne dimenzije ($r=0.396$). U strukturi prve dimenzije dominiraju modaliteti latentne agresivnosti, pri čemu najveće opterećenje ima hostilnost, zatim bes, dok BIS ima nešto niže opterećenje. Drugu latentnu dimenziju definišu prevashodno dimenzije manifestne agresivnosti, gde po visini opterećenja dominira verbalna agresivnost, sledi fizička agresivnost, zatim BAS, dok bes ima najniže opterećenje. Dobijeni rezultati koji se tiču dimenzije agresivnosti ukazuju na njenu složenost i opravdanost distinkcije dve osnovne forme agresivnosti. Pri tome, najadekvatniji među testiranim modelima podrazumeva da je dimenzija bes povezana sa obe bazične dimenzije Grejovog modela, što ima značajne implikacije za razumevanje afektivne podloge i bihevioralnih manifestacija agresivnosti.

Ključne reči: agresivnost, Grejov model ličnosti

RELACIJE NEREALISTIČKOG OPTIMIZMA I TELEGENOVOG MODELA LIČNOSTI

Aleksandra Krneta, Petar Čolović

Filozofski fakultet, Novi Sad

Nerealistički optimizam, shvaćen kao jedna od iluzija samopoboljšanja, najčešće se definiše kao sklonost ka precenjivanju verovatnoće dešavanja pozitivnih događaja i potcenjivanju verovatnoće dešavanja negativnih događaja u budućnosti. Ovaj koncept, proistekao iz kognitivističke paradigme, relativno je retko bio predmet istraživanja u domenu psihologije individualnih razlika. Međutim, poslednjih decenija, pod uticajem psihološke prakse, sve su češći pokušaji da se ovaj konstrukt poveže sa bazičnim dimenzijama ličnosti. U fokusu pažnje istraživača su pre svega temperamentalne dimenzije, s obzirom na njihovu afektivnu podlogu.

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrđivanje relacija konstrukta nerealističkog optimizma i bazičnih dimenzija ličnosti Telegenovog modela. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 304 ispitanika, oba pola (147 žena i 157 muškaraca), starosti 17 – 69 godina, prosečne starosti 33 godine. Konstrukt nerealističkog optimizma operacionalizovan je Skalom nerealističkog optimizma (Smederevac, Mitrović, Saveljić, Krmeta, Čolović). Instrument obuhvata 41 stavku, čiji se sadržaj odnosi na povoljne odnosno nepovoljne životne događaje, pri čemu ispitanici na petostepenoj skali Likertovog tipa procenjuju verovatnoću dešavanja tih događaja. Faktorska struktura prostora merenja Skale nerealističkog optimizma ispitana je analizom glavnih komponenti. Prema Scree kriterijumu, ekstrahovane su tri glavne komponente (zajedno obuhvataju oko 37 % varijanse sistema varijabli), koje su rotirane u Promax poziciju. Promax dimenzije interpretirane su kao procena verovatnoće dešavanja pozitivnih događaja, procena verovatnoće dešavanja negativnih događaja i procena verovatnoće dešavanja retkih ili neobičnih događaja. Za procenu dimenzija ličnosti Telegenovog modela, primenjena je skraćena, 155-ajtemska verzija upitnika MPQ, kojom je obuhvaćeno 11 primarnih dimenzija ovog modela. Relacije nerealističkog optimizma i Telegenovog modela ličnosti ispitane su analizom glavnih komponenti u zajedničkom prostoru faktorskih skorova na Promax dimenzijama iz prostora merenja Skale nerealističkog optimizma i faktorskih skorova na prvim glavnim komponentama skraćene verzije upitnika MPQ. Prema Scree kriterijumu, ekstrahovane su tri glavne komponente (zajedno objašnjavaju 46,16 % varijanse sistema), koje su rotirane u Promax položaj. Značajan doprinos strukturi prve Promax komponente daju Zadovoljstvo životom, Socijalna potencija, procena verovatnoće dešavanja pozitivnih događaja, Postignuće i Apsorpcija na pozitivnom polu, i Izbegavanje opasnosti na negativnom polu. Druga Promax komponenta okuplja Agresivnost i procenu verovatnoće dešavanja retkih ili neobičnih događaja na pozitivnom, i Tradicionalizam, Kontrolu i Izbegavanje opasnosti na negativnom polu. Treća Promax komponenta obuhvata Alijenaciju, Reakciju na stres, Apsorpciju, Procenu verovatnoće dešavanja negativnih događaja i Agresivnost. Rezultati ukazuju da predrasude o pozitivnim događajima u budućnosti korespondiraju sa modalitetima pozitivne emocionalnosti, dok su predrasude o negativnim životnim događajima nisko, ali značajno povezane sa negativnim afektivitetom, dominantno određenim latentnom agresivnošću. Procena verovatnoće dešavanja retkih ili neobičnih događaja doprinosi strukturi dimenzije čiji sadržaj upućuje na izvesne antisocijalne tendencije i slabost kontrolnih instanci, uz upadljiv doprinos manifestne agresivnosti. Ključne reči: nerealistički optimizam, Telegenov model ličnosti

RELACIJE IZMEĐU AGRESIVNOSTI I DIMENZIJA LIČNOSTI AJZENKOVOG PEN MODELA

Željka Nikolašević, Snežana Smederevac
Filozofski fakultet, Novi Sad

Osnovni cilj ovog istraživanja je utvrđivanje strukture povezanosti dimenzija agresivnosti i osobina ličnosti Ajzenkovog PEN modela. Za procenu agresivnosti, primenjen je upitnik BPAG koji obuhvata četiri subskele: fizičku agresivnost, verbalnu agresivnost, hostilnost i bes. U kontekstu proučavanja agresivnosti, aktuelna su pitanja o strukturi ove dimenzije i njenoj poziciji u prostoru bazičnih dimenzija ličnosti. Dok u nekim modelima ličnosti agresivnost predstavlja jednu od bazičnih dimenzija, u Ajzenkovom PEN modelu ona se tradicionalno pripisuje

Psihoticizmu. Međutim, položaj različitih modaliteta agresivnosti u prostoru PEN modela nije u dovoljnoj meri razjašnjen. Na uzorku od 439 ispitanika oba pola, starosti od 17 do 65 godina, primenjene su skala agresivnosti BPAG Basa i Perija, i upitnik EPQ-102, operacionalizacija Ajzenkove teorije ličnosti. Formulirano je nekoliko hipotetskih modela relacija dimenzija agresivnosti i dimenzija PEN modela, koji su zatim testirani analizom strukturalnih jednačina. Najadekvatnijim se pokazao model koji pretpostavlja tri međusobno korelirane latentne varijable. Strukturu prve latentne dimenzije dominantno određuje Ekstraverzija, bez značajnih doprinosa dimenzija agresivnosti. Drugu latentnu dimenziju određuju Neuroticizam iz PEN modela i dimenzijama hostilnost i bes, kao latentne forme agresivnosti. Treću dimenziju definišu sve dimenzije agresivnosti, kao i dimenzija psihoticizam.

Rezultati ukazuju na složenost pozicije agresivnosti u prostoru PEN modela; pored korespondencije svih njenih subdimenzija sa Psihoticizmom, latentne forme agresivnosti značajno su povezane sa Neuroticizmom. Nalazi istraživanja ne idu u prilog tradicionalnoj pretpostavci o Ekstraverziji kao determinanti manifestnih formi agresivnosti.

Ključne reči: agresivnost, PEN model ličnosti

STRUKTURA RELACIJA IZMEĐU DIMENZIJ PORODIČNOG FUNKCIONISANJA I OSOBINA LIČNOSTI PETOFAKTORSKOG MODELA

Jelisaveta Todorović, Vladimr Hedrih, Milica Tošić

Filozofski fakultet, Niš

U ovom istraživanju ispitivana je povezanost kohezivnosti i fleksibilnosti u porodičnim odnosima i bazičnih dimenzija ličnosti. Za ispitivanje izraženosti dimenzija ličnosti neuroticizam, ekstraverzija, savestanost, otvorenost i saradljivost korišćen je upitnik NEO PI-R, forma S, autora Costa i Mc Crae 1992, za koji su standardizaciju kod nas uradili G. Knežević, T. Ignjatović-Džamonja, D. Đurić-Jočić, 2004, a za merenje fleksibilnosti i kohezivnosti u međusobnim odnosima članova porodice korišćen je FACES III, autora Olsona i sar. 1985, za merenje izraženosti.

Uzorak su činili studenti psihologije i pedagogije Filozofskog fakulteta u Nišu, njih 132.

Rezultati su pokazali da kohezivnost u porodičnim odnosima pozitivno korelira sa savestanošću 0.289 (nivo znač. 0.001), a negativno sa neuroticizmom -0.174 (nivo znač. 0.045); a fleksibilnost pozitivno korelira sa otvorenošću 0.244 (nivo znač. 0.005), a negativno takođe sa neuroticizmom -0.227 (nivo znač. 0.005). Ovakvi rezultati potvrđuju značaj porodičnih odnosa za razvoj ličnosti. Naime, porodica u kojoj postoji zajedništvo, ali i poštovanje autonomije njenih članova spada u balansirane i funkcionalne porodice, gde je relativno malo uzajamnih konflikata, a više međusobnog dogovaranja i uvažavanja. U takvim porodicama deca i mladi su manje izloženi različitim neprijatnim situacijama i stresu, a samim tim je manje ispoljavanje osobina ličnosti koje ukazuju na emocionalnu labilnost. S obzirom na to da je petofaktorski model dimenzija ličnosti prevashodno zasnovan na urođenim karakteristikama ličnosti, a ne stečenim, porodično okruženje može pogodovati načinu i učestalosti ispoljavanja dimenzija ličnosti, ali ih ne uslovljava. U porodicama u kojima se više poštuje autonomija i ne drže se kruto unapred definisanih pravila, postoji podsticajni ambijent za ispoljavanje otvorenosti kao dimenzije ličnosti, pa je prema tome i

samoprocena ove dimenzije u ponašanju izrazitija. Naravno, snažno osećanje pripadnosti i posvećenost porodici njenih članova stvara pogodno tlo za ispoljavanje savevnosti kao dimenzije ličnosti. Precizniju struktura relacija porodične kohezije-fleksibilnosti i dimenzija ličnosti studenta pedagogije i psihologije dobićemo strukturalnom analizom.

Ključne reči: porodični odnosi, kohezija, fleksibilnost, dimenzije ličnosti, studenti.

PORODIČNA KOHEZIJA I DOŽIVLJAJ ODNOSA SA RODITELJIMA

Jelisaveta Todorović, Natalija Dimitrijević, Dušan Todorović

Filozofski fakultet, Niš

U ovom radu ispitivana je povezanost kohezivnosti u porodičnim odnosima i pozitivnih i negativnih aspekata u odnosima između deteta i roditelja. Poznato je da porodična kohezija predstavlja važan pokazatelj funkcionalnosti porodice, ukoliko nije preterano izražena, što može da ometa uključivanje njenih članova u raznovrsne forme društvenih odnosa važnih za razvoj ličnosti. U funkcionalnim porodicama uzajamni odnosi roditelja i dece su pozitivniji pa i procesi identifikacije sa roditeljima i njihovim pravilima i vrednostima.

U ovom istraživanju korišćen je upitnik za ispitivanje kohezivnosti FACES III (Olson i sar, 1985) i upitnik za ispitivanje doživljaja odnosa sa roditeljima The Parental representation Screening Questionnaire, PRSQ (Titze i sar, 2005). Ispitivani su studenti humanističkih nauka Filozofskog fakulteta u Nišu, njih 132. Rezultati pokazuju da je kohezivnost vrlo značajna za procese identifikacije sa roditeljima, naročito sa ocem. Pošto je reč pretežno o ispitanicima ženskog pola, podaci jasno govore koliko je visoka procena kohezivnosti u porodici važna za identifikaciju sa ocem. Naime, dobijene su sledeće korelacije između kohezivnosti i identifikacije sa majkom 0,265 (nivo znač. 0.002); autonomije u odnosima sa majkom 0.261 (nivo znač. 0.002); kohezija u međusobnim odnosima 0.477 (nivo znač. 0.000); konflikti sa majkom -0.316 (nivo znač. 0.002); identifikacija sa ocem 0.491 (nivo znač. 0.000); autonomija u odnosu na oca 0.180 (nivo znač. 0.043); kohezija u međusobnim odnosima sa ocem 0.605 (nivo znač. 0.002); neprijateljstvo u uzajamnim odnosima sa ocem, -0.300 (nivo znač. 0.001); emocionalna opterećenost u odnosima sa ocem 0.202 (nivo znač. 0.023) i konflikti sa ocem -0,381 (nivo znač. 0.000). Kohezivnost u odnosima unutar porodice je važnija za odnose sa ocem nego sa majkom. Negativni aspekti odnosa sa ocem su manje izraženi kada je kohezivnost u porodici razvijenija, osim aspekta emocionalna opterećenost, koji korelira sa kohezivnošću. Kada je u pitanju identifikacija sa ocem, postavlja se pitanje da li u stvari postoji veći pritisak od strane oca da se usvoje neke karakteristike njegovog identiteta koje olakšavaju i održavaju kohezivnost porodičnog sistema. Strukturalna analiza koja će uslediti omogućiti bolji uvid u odnose navedenih parametra.

Ključne reči: porodica, kohezivnost, odnosi sa roditeljima, student

RELACIJE KRITERIJUMA ZA IZBOR LJUBAVNOG PARTNERA SA
DIMENZIJAMA LIČNOSTI ALTERNATIVNOG PETOFAKTORSKOG
MODELA I AFEKTIVNE VEZANOSTI

Bojana Dinić

Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, Novi Sad

Dosadašnja istraživanja su bila usmerena na mapiranje generalno poželjnih osobina ljubavnog partnera (Buss and Barnes, 1986; Botwin et al, 1997, Todosiljević i sar, 2003) i ispitivanje slaganja parova u odnosu na neke fizičke karakteristike, životne navike, stavove, strukturu ličnosti... (Botwin et al, 1997; Byrne, 1997; Schafer and Keith, 1989; Smith and Zick 1994; Umberson, 1987; Watson et al, 2004). Međutim, malo se zna o tome od kakvih će karakteristika procenjivača zavisiti njegov izbor. Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje relacija kriterijuma za izbor ljubavnog partnera sa dimenzijama ličnosti i kvalitetom afektivne vezanosti procenjivača.

Uzorak je činio 201 ispitanik (M=99, Ž=102), pri čemu je prosečna starost iznosila oko 24 godine. Kriterijumi za izbor ljubavnog partnera su mereni upitnikom KIP110 (Dinić, 2005) koji operacionalizuje šest kriterijuma: kompetencija, emocionalnost i popustljivost, uzbuđenje, društveni status i slično poreklo, specifična interesovanja i slična interesovanja (intelekt). Upitnik sadrži 110 ajtema, tj. atributa potencijalnog ljubavnog partnera, a zadatak ispitanika je bio da na petostepenim skalama procene koliko im je data osobina važna pri izboru ljubavnog partnera. Kao referentni okvir za ispitivanje osobina ličnosti uzet je alternativni petofaktorski model Marvina Zakermana koji predstavlja biološki zasnovan model. Operacionalizacija ovog modela predstavlja ZKPQ upitnik (Zuckerman and Kuhlman, 1993) koji meri pet biološki determinisanih osobina, pri čemu se neke sastoje od dve subskale: 1. traženje senzacija i impulsivnost, 2. neuroticizam/anksioznost, 3. agresivnost/hostilnost, 4. generalni i radni aktivitet, 5. sklonost ka druženju i zabavama i tolerancija na izolaciju. Kvalitet afektivne vezanosti je meren RSQ upitnikom (Griffin and Bartholomew, 1994). Upitnik je po preporuci autora podvrgnut faktorskoj analizi, pri čemu su izdvojene tri komponente koje su dovedene u Promax poziciju i imenovane kao: anksioznost, izbegavanje bliskosti i nezavisnost.

Za potrebe ispitivanja povezanosti kriterijuma za izbor ljubavnog partnera sa osobinama ličnosti i afektivnim vezivanjem, korišćena je Overals analiza u koju su uključena tri seta varijabli (1. kriterijumi za izbor ljubavnog partnera, 2. osobine ličnosti, 3. dimenzije afektivne vezanosti). Zbog zahteva koje nameće ova analiza, faktorski skorovi su transformisani u varijable ordinalnog tipa, odn. u rang koji ispitanik zauzima na osnovu faktorskog skora na dimenziji u odnosu na ostatak uzorka. Overals analizom izdvojene su dve dimenzije. Prva povezuje kriterijume *kompetencija i društveni status i slično poreklo* sa osobinom agresivnost/hostilnost i dimenzijom afektivne vezanosti – nezavisnost (sve varijable su negativnog predznaka). Druga dimenzija povezuje kriterijume *kompetencija, emocionalnost i popustljivost i slična interesovanja*, koji su negativnog predznaka, sa osobinama traženje senzacija i impulsivnost i sa niskim radnim aktivitetom i dimenzijom afektivne vezanosti – izbegavanje bliskosti.

Može se zaključiti da je izbor ljubavnog partnera povezan sa karakterističnom strukturom ličnosti i kvalitetom afektivne vezanosti procenjivača, čime se akcenat stavlja na individualni pristup u ispitivanju preferencija prilikom izbora partnera.

Ključne reči: izbor ljubavnog partnera, alternativni petofaktorski model, afektivno vezivanje, individualni pristup

POUZDANOST ISPITANIKA U PSIHOLOŠKIM MERENJIMA

Petar Kostić, Dušan Randelović

Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica

U psihološkoj literaturi poznati su različiti izvori grešaka zbog "posebnih" strategija ispitanika pri testiranju. Takvi ispitanici i njihove strategije se nazivaju različitim imenima: testovna mudrost (test-wise i test sophistication APA, 2006, s.932), odgovaračka usmerenja (Fajgelj, 2003), "glancanje testovne fasade" (Berger, 1989), "razbijanje testova" (Paczensky, 1976 i Rauchfleisch, 1980), prepisivanje, nagađanje, socijalno poželjno odgovaranje, simuliranje, disimuliranje... Česta, u istraživačkim testiranjima, najčešća usmerenost ispitanika je površno čitanje stavki i nepažljivo odgovaranje. Posledice svih tih strategija su dvojake: sistemske greške merenja na nivou pojedinca i ugrožena eksterna validnost istraživanja na nivou uzoraka, a to često rezultira nesaglasnim i, ponekad, kontradiktornim rezultatima pri istraživanju istih problema različitim istraživača.

Postoje tri orijentacije u kontroli pouzdanosti ispitanika: motivacijska (Kosta i MekKri, prema Knežević, Džamonja-Ignjatović i Đurić-Jočić, 2004), psihometrijska (kontrolne skale) i metrijska (Rašov model merenja poznaje pojam pouzdanosti ispitanika, Fajgelj, 2003). Zaludnost motivacijske orijentacije je čak i zdravorazumski očigledna: samo bi neinteligentna osoba "trenirala iskrenost" u egzistencijalno važnoj testovnoj situaciji. Problem psihometrijske kontrole je u nepotrebnom povećanju ajtemske mase testa kontrolnim skalama, a metrijska orijentacija zahteva poseban softver (BIGSTEPS).

Problem ovog rada je pronalaženje originalne procedure u standardnom alatu kojim će biti izmerena pouzdanost ispitanika (PI) u psihološkim istraživanjima tako da budu „pokrivene“ sve, nama poznate, forme ispitaničke nepouzdanosti, a da se izbegnu problemi spomenute tri orijentacije. Metodologija je da se prilikom normiranja testova strukturnom jednačinom specifikacije pouzdanosti ispitanika (SJSPI) ustanovi skor PI, izbegavanjem bilo kakvih kontrolnih skala, a alat je SPSS. Za sve već postojeće testove u profesionalnoj psihološkoj praksi lasno se može, uz dovoljno velike uzorke, sračunati indeks PI.

Valjanost strukturalne jednačine (SJSPI) i indeksa PI empirijski je dokazna na testu MMPI-202 (N=432; r: F=.81). Na testu FML-190 (Faktorski model ličnosti, N=493) je pokazno da su nepotrebne Rašove mere zato što je korelacija četiri misfita i standardne greške merenja, nezavisno od izvora njihovog nastanka, sa indeksom PI u granicama od .90 do .98. Indeksom PI je uspešno identifikovano 12 vojnih gimnazijalca koji su simulirali patologiju i nepodobnost za nastavak školovanja u Vojnoj akademiji na testu PFM-297. Najzad, indeksom PI su, sa verovatnoćom greške manjom od 1%, pronađeni studenti koji su prepisivali na ispitu iz metodologije. Konačno, "sada i ovde" možemo pokazati dijagnostičku snagu indeksa PI jer ćemo u postojećoj bazi (N=985, testa PIESRS-84) tačno dijagnostikovati svakoga ko nasumično unese svoje odgovore. Pouzdanost indeksa PI je dovoljno visoka: Gutman-Kronbahova alpha u granicama 0.73-0.89.

Pouzdanost testova se, najčešće, proverava Alpf koeficijentom, ali se i pouzdanost ispitanika može utvrditi, indeksom PI, na jednostavan i efikasan način, a stvar je profesionalne odluke psihologa šta mu valja činiti kada otkrije ispitanike koji nisu manifestovali standardno ispitaničko ponašanje.

RAZLIKE U JAČINI OSJEĆAJA KOHERENTNOSTI KOD LIJEČENIH
OVISNIKA I ONIH KOJI NE KONZUMIRAJU NARKOTIKE

Gorjana Koledin

Katedra za psihologiju, Filozofski fakultet, Istočno Sarajevo

U radu se analiziraju razlike u jačini osjećaja koherentnosti između liječenih ovisnika i ispitanika iz populacije građana koji ne konzumiraju narkotike, što je ujedno i glavni cilj ovog istraživanja.

Pod osjećajem koherentnosti se podrazumijeva kompleksno i pouzdano osjećanje sklada između unutrašnje i spoljašnje realnosti i uvjerenje da je spoljašnja realnost predvidiva i podložna kontroli. Polazi se od shvatanja Antonovskog (1979) da osjećaj koherentnosti ima kognitivne i afektivne komponente, da se oblikuje i mijenja tokom cijelog života, da nije određen genetskim faktorima, te da se stabilan i trajan osjećaj koherentnosti formira oko 30-e godine života. U pogledu jačine osjećaja koherentnosti govorimo o slabom, srednje jakom i jakom osjećaju koherentnosti koga čine 3 komponentne: *razumljivost, savladivost i smisaonost*.

Istraživanje je realizovano na prigodnom uzorku od 190 ispitanika, od kojih je 80 ispitanika iz grupe liječenih ovisnika, a 110 ispitanika iz populacije građana koji ne konzumiraju narkotike. Grupom liječeni ovisnici obuhvaćeni su pacijenti Odjela za alkoholizam i druge toksikomanije Kliničkog centra Koševo u Sarajevu, koji se od droge liječe metadonskom terapijom, te štíćenici komune u Kaknju. Kontrolnom grupom su obuhvaćeni odrasli stanovnici Sarajevsko-romanijske regije.

Primjenjena je skala osjećaja koherentnosti autora Arona Antonovskog. Osjećaj koherentnosti je zavisna varijabla u našem istraživanju. Prilikom statističke obrade podataka korištena je kanonička diskriminativna analiza.

Na osnovu strukture značajne diskriminativne funkcije (koeficijent kanoničke korelacije $r=0,725$; $p<0,01$) možemo reći da ispitanici iz grupe liječenih ovisnika imaju slabiji osjećaj koherentnosti od ispitanika kontrolne grupe. Na osnovu sadržaja ajtema koji prave diskriminaciju među ispitanicima kao zaključak se može izvesti da liječeni ovisnici svoj život u prošlosti smatraju „promašenim“ i nestruktuiranim, što je i logično ako se uzme u obzir način na koji su ga živjeli prije nego što su se odlučili na liječenje. U pogledu savladavanja teškoća sa kojima se svakodnevno susreću, možemo reći da se liječeni ovisnici generalno slabije snalaze od ispitanika kontrolne grupe, te da probleme koje imaju nisu sposobni lako riješiti, što je i dijelom suština osjećaja koherentnosti. To sve ujedno potvrđuje našu hipotezu da liječeni ovisnici imaju slabiji osjećaj koherentnosti u odnosu na ispitanike kontrolne grupe.

Može se pretpostaviti da jačanje osjećaja koherentnosti može imati veliku ulogu u prevenciji narkomanije, ali se isto tako može primjenjivati i kao metoda u liječenju ovisnosti. Jer ako ovisnik svoju ovisnost doživi kao nešto što je razumljivo i jasno, dakle vidi problem u njegovoj stvarnoj veličini, samim tim će pronaći resurse u sebi da ga prevaziđe, što znači da će biti motivisan da se suoči sa problemom i da liječenje doživi kao nešto što je vrijedno ulaganja i angažovanja, jer ključni problem u liječenju ovisnosti upravo je spremnost i motivacija ovisnika na liječenje.

Ključne riječi: osjećaj koherentnosti, ovisnost, ličnost ovisnika

LATENTNA AGRESIVNOST STUDENATA I PODLOŽNOST STRESU

Dušan Randelović, Ana Popović, Nevena Igić

Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, Filozofski fakultet, Niš

U okviru ovog istraživanja, ispitivali smo nivo ispoljenosti latentne agresivnosti studenata Niškog univerziteta kao i odnos između nivoa ispoljenosti latentne agresivnosti i podložnosti stresu.

Osnovni ciljevi koji slede iz ovako formulisanog problema bili su:

- Utvrditi stepen izraženosti latentne agresivnosti kod studenata Niškog univerziteta i uporediti sa prosečnim vrednostima,
- Utvrditi u kojoj meri su studenti Niškog univerziteta podložni stresu,
- Utvrditi povezanost između stepena izraženosti latentne agresivnosti i podložnosti stresu kod studenata Niškog univerziteta.

Uzorak je činilo 500 studenata univerziteta u Nišu sa 10 različitih fakulteta. Odabir je bio stratifikovani proporcionalni. Korišćena su tri instrumenta: 1) Subskala sigma testa KON6 (Momirović, Wolf, Džamonja, 1992) za merenje nivoa izraženosti agresije (odnosno tendencije ka agresivnim ispoljavanjima); 2) Opšti test stresa (Bensaba, 1989) i 3) Upitnik za ispitivanje potreba studenata za korišćenjem usluga psihološkog savetovališta. Od tehnika za statističku obradu podataka korišćene su: tehnike deskriptivne statistike (frekvence, aritmetičke sredine i standardne devijacije) i tehnike statistike zaključivanja (Pirsonov koeficijent korelacije, t-test i analiza varijanse).

Rezultati pokazuju da studenti Niškog univerziteta imaju povišen nivo tendencije ka agresivnosti u odnosu na normu (Momirović, Wolf, Džamonja, 1992, tabela 9 i 10), što je potvrđeno t-testom. Najveći nivo tendencije ka agresivnosti je kod studenata elektronskog fakulteta, a najmanje su agresivni studenti fakulteta zaštite na radu. Studenti Univerziteta u Nišu su u većoj meri podložni stresu izraženo Opštim testom stresa (Bensaba, 1989). Najpodložniji stresu su studenti pravnog fakulteta, a najmanje podložni su studenti fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja. Postoji statistički značajna negativna korelacija između podložnosti stresu i nivoa izraženosti agresivnosti, tj. studenti koji su u većem stepenu podložni stresu imaju i niži nivo izraženosti agresivnosti.

Studenti Univerziteta u Nišu su u većoj meri podložni stresu i imaju povećani nivo latentne agresivnosti.

Glavne reči: latentna agresivnost, podložnost stresu

DIFFERENCES IN THE DEPRESSIVE CONDITION IN PEOPLE WHO HAVE DEVELOPED A DIFFERENT TYPE OF ALCOHOL ADDICTION

Ivan Trajkov, Sofija Arnaudova, Frosina Denkova

Filozofski fakultet, Skoplje

Alcoholism is a term with multiple and sometimes conflicting definitions. In common and historic usage, alcoholism refers to any condition that results in the continued consumption of *alcoholic beverages* despite the health problems and negative social consequences it causes. Medical definitions describe alcoholism as a *disease* which results in a persistent use of alcohol despite negative consequences. Alcoholism may also refer to a preoccupation with or compulsion toward the consumption of alcohol and/or an impaired ability to recognize the

negative effects of excessive alcohol consumption. Although not all of these definitions specify current and on-going use of alcohol as a qualifier, some do, as well as remarking on the long-term effects of consistent, heavy alcohol use, include *dependence* and symptoms of *withdrawal*.

The subjects of this research are the differences in the level of the depressive condition in men who have developed a different type of alcohol addiction and are currently in rehabilitation. This research was conducted on 30 men, aged 35 to 65, who live in Skopje. The instruments used for this research were LBBQ, A Questionnaire for Confirming Alcoholism and ZUNG Scale for self-measuring depression. With LBBQ we receive basic demographic information like, family origin, childhood, education, profession and employment, social behaviour, marriage and sexual orientation, basic data about the disease and physical appearance. The Questionnaire is constructed by a professional team from the Addiction Center, and it contains 21 questions that are answered with YES/NO. The ZUNG Scale is developed by Zung and it contains 20 questions which are answered on a 4-level scale which measures the frequentness of the symptoms. The first hypothesis states that the level of depressive condition is different between men who have developed primary and secondary alcoholism. The second hypothesis states that there are differences in the age between men who have developed primary and secondary alcoholism.

The analysis of the results shows that 26.67 % of the men questioned come from families which were not complete; at 50% there is a bad relationship between the two parents, at 16.67% the parents were divorced, 33.33% of the men in questioned come from families that have alcoholism as a disease.

The data show that: The level of the depression condition within men who have primary alcoholism is different from the ones who have secondary alcoholism, that is to say, the primary is lower than the secondary. There are no differences regarding age between men who have developed primary or secondary alcoholism. The research was conducted on a specific group of men, and therefore the results apply only to them. However this research can be generalized.

Key words: alcoholism, depression, men

RELACIJE KRITERIJUMA ZA IZBOR LJUBAVNOG PARTNERA SA DIMENZIJAMA SELF-KONCEPTA

Bojana Dinić, Bojana Pešić

Filozofski fakultet, Beograd, Filozofski fakultet, Novi Sad

Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje relacija između kriterijuma za izbor ljubavnog partnera i dimenzija self koncepta. Self koncept predstavlja organizovanu shemu iskustava koje osoba ima o sebi (Opačić, 1995). Self određuju interakcije koje osoba ima sa drugim ljudima i na taj način on povratno deluje na ophođenje i viđenje sebe i drugih. U tom smislu, pretpostavka ovog istraživanja je da će karakteristična organizacija selfa biti povezana sa specifičnim izborom ljudi koje ćemo smatrati značajnim, sa kojima ćemo želeći da budemo intimni, provodimo vreme, komuniciramo, odn. sa izborom ljubavnog partnera.

Uzorak je činilo 130 ispitanika (M=69, Ž=61), starosti između 20 i 35 godina. Kriterijumi za izbor ljubavnog partnera su mereni upitnikom KIP110 (Dinić, 2005) koji operacionalizuje šest kriterijuma: kompetencija, emocionalnost i popustljivost, uzbuđenje, društveni status i slično poreklo, specifična interesovanja i slična interesovanja (intelekt). Upitnik sadrži 110 ajtema, odn. atributa, a zadatak ispitanika je bio da procene na skali od 1 do 5 u kom stepenu su

im dati atributi važni prilikom odabira ljubavnog partnera. Kao referentni okvir za ispitivanje self-koncepta uzet je Bekov model čiju operacionalizaciju predstavlja upitnik BST (Beck et al, 1990) kojim se određuju četiri dimenzije: fizička privlačnost, radna efikasnost, intelektualna efikasnost i vrline-mane (veći skorovi na poslednjoj dimenziji ukazuju da ispitanik procenjuje da ima više mana nego vrlina). Upitnik sadrži 25 ajtema sa ponuđenom petostepenom skalom za odgovaranje.

Rezultati kanoničke korelacione analize pokazuju da se izdvajaju dve značajne kanoničke funkcije. Prva funkcija ($R_1=0.441$, Wilks' Lambda=0.657, Hi kvadrat (24)=51.935, $p<0.01$) dovodi u vezu negativni self koncept (tj. negativna zasićenja na dimenzijama fizička privlačnost, radna i intelektualna efikasnost i pozitivno zasićenje na dimenziji vrline-mane), sa pozitivnim zasićenjem na kriterijumu emocionalnost i popustljivost. Drugim rečima, osobe nesigurne u sebe i svoje sposobnosti traže partnera koji će tolerisati njihove mane, koji će im popuštati i emocionalno ulagati u vezu. Druga funkcija ($R_2=0.375$, Wilks' Lambda=0.816, Hi kvadrat(15)=25.1835, $p<0.05$) dovodi u vezu pozitivno zasićenje na dimenziji self-koncepta fizička privlačnost i negativno na radnoj efikasnosti, sa negativnim zasićenjima na kriterijumima kompetencija, emocionalnost i popustljivost i slična interesovanja (intelekt) i pozitivnim zasićenjem na kriterijumu društveni status i slično poreklo. Prema tome, osobe koje smatraju da su fizički privlačne, a da nisu sklone radnim aktivnostima, biraju partnere pre svega na osnovu spoljašnjeg kriterijuma kao što je visok društveni status i slične porodične, kulturološke i obrazovne prilike, a ne na osnovu unutrašnjih karakteristika i vrednosti partnera.

Rezultati su u skladu sa osnovnom karakteristikom samoevalutivnog sistema – težnjom za očuvanjem i konstantnošću svoje organizacije, tj. osobe će birati one ljubavne partnere koji potvrđuju sliku o njima, a izbegavati one koji je narušavaju. Ključne reči: izbor ljubavnog partnera, self koncept, principi samoevalutivnog sistema

PRAVDA RASPODELE I NJENI LIČNOSNI KORELATI

Dragan Janjetović

Sørlandet sykehus HF, Arendal, Norveška

Glavni pitanja u istraživanju bila su:

1. Koje kriterijume mladi koriste da bi odredili da li je raspodela dobara pravedna?
2. Da li su i kako bazične osobine ličnosti povezane sa preferencijom kriterijuma raspodele dobara?

U literaturi se raspravlja o postojanju jednog ili više principa pravde raspodele (srazmera, jednakost, potrebe). Osobine ličnosti, npr. osetljivost za pravičnost, verovanje u pravedan svet i vrednosne orijentacije, pokazale su se značajnim korelatima pravde. Nađeno je i da osobe postavljaju različite hipoteze o lokusu odgovornosti za ulaganja učesnika u raspodeli (npr. hipoteze o tome da li je i koliko neko mogao da utiče na svoj učinak) u situacijama u kojima informacija o tome nije eksplicitna. U zavisnosti od tih hipoteza subjekti preferiraju jednakost ili srazmeru kao principe raspodele.

U skladu sa tim nalazima pretpostavljamo da osobine ličnosti, kao što su lokus kontrole, samopouzdanje, neuroticizam, savesnost i dobrodušnost podrazumevaju sklonost pripisivanju spoljašnjeg, odnosno unutrašnjeg lokusa odgovornosti za ulaganja osobama ili grupama između kojih se dobra dele. Na

osnovu tih tendencija u pripisivanju kontrolabilnosti ulaganja preferiraju se jednakost, odnosno srazmera.

Uzorak je činilo 756 učenika oba pola trećih razreda beogradskih srednjih škola.

Prva grupa varijabli sastojala se od varijabli pravde raspodele dobara. One su merene instrumentom Likertovog tipa od 76 tvrdnji. Faktorskom analizom dobijeni faktori tretirani su kao principi pravde raspodele.

Drugu grupu varijabli činile su:

A) Varijable koncepta o sebi merene Skalom opšteg samopouzdanja i Skalom eksternalnosti (Opačić, 1993). Alfa koeficijent skale opšteg samopouzdanja iznosio je 0,88, a eksternalnosti 0,82.

B) Varijable bazičnih osobina ličnosti petofaktorskog modela operacionalizovane inventarom ličnosti NEO PI-R (Costa and McCrae, 1992). Bazične dimenzije ličnosti u modelu su Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Dobrodušnost i Savesnost. Tehnike statističke obrade podataka bile su faktorska analiza (promax rotacija) i kanonička korelaciona analiza (program SPSS, makro QCCR Kneževića i Momirovića).

Rezultati:

1. Izolovani su faktori potreba, jednakosti, srazmere i sposobnosti kao glavni principi pravde raspodele. Oni objašnjavaju oko 25% ukupne varijanse odgovora.

2. Kanonička korelaciona analiza pokazala je povezanost principa pravde raspodele sa dimenzijama ličnosti. Dobijene su tri statistički značajne kanoničke korelacije intenziteta 0,51, 0,48 i 0,36. Princip sposobnosti povezan je sa sniženom Otvorenošću i Dobrodušnošću, a povišenim Samopouzdanjem; Srazmera sa Ekstarverzijom i Savesnošću; Potrebe i Jednakost sa povišenim Neuroticizmom, Introverzijom, Spoljašnjim lokusom kontrole i Dobrodušnošću.

Rezultati govore o postojanju povezanosti bazičnih osobina ličnosti i preferencija principa pravde raspodele. Oni podržavaju pretpostavku da osobine ličnosti uključuju „teorije“ subjekata o tome da li i koliko ljudi imaju kontrolu nad ulaganjima koja se koriste kao osnova za raspodelu dobara. U svakodnevnom životu informacija o mogućnosti kontrole nad ulaganjima uglavnom nije eksplicitna i osobe se oslanjaju na svoje (a priori) pretpostake o kontrolabilnosti ulaganja ili relativnoj težini zadatka za učesnike u raspodeli. To dalje utiču na preferenciju principa raspodele.

Ključne reči: pravda raspodele, distributivna pravda, petofaktorski model ličnosti, lokus kontrole, adolescenti

ISPITIVANJE FAKTORSKE STRUKTURE PREDSTAVE O PSIHOLOGU

Šuajb Solaković

Katedra za psihologiju, Filozofski fakultet, Istočno Sarajevo

Osnovna ideja u ovom istraživanju bila je da se provede eksplorativno ispitivanje stavova „ne-psihologa“ prema psiholozima; preciznije, da se kroz ispitivanje faktorske strukture predstave o psihologu sazna nešto više o stavovima studentske populacije prema psiholozima. Kako na našim prostorima nije bilo sličnih istraživanja, postavio se realan problem instrumentarija i metodologije. Cijeli se istraživački proces može posmatrati u nekoliko koraka, a najveći je izazov bio osmisliti i dizajnirati odgovarajući mjerni instrument.

U prvom koraku primjenjen je upitnik sa nekoliko pitanja otvorenog tipa kojima se težilo saznati nešto o opštim stavovima ispitanika o psiholozima,

odnosno psihologiji. Upitnik su popunjavali redovni studenti Univerziteta u Sarajevu (N=89). Između ostalog, trebalo je da ispitanici opišu psihologa sa po nekoliko pridjeva. Nakon analize odgovora prešlo se na konstrukciju instrumenta korištenog u daljoj analizi, te je ostavljeno 25 pridjeva, a sudionici su trebali da na petostepenoj skali procjene koliko se dati pridjevi odnose na njihovu predstavu o psihologu. Provedeno je i pilot istraživanje kako bi se provjerila preglednost instrumentarija, razumljivost čestica i procijenilo vrijeme potrebno za njegovo kompletiranje.

Konačno istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 279 studenata Univerziteta u Sarajevu i to sa Fakulteta gdje psihologija kao predmet nije bila zastupljena.

Određena je KMO mjera reprezentativnosti mjerenih varijabli i budući je viša od 0.80 možemo govoriti o zadovoljavajućoj reprezentativnosti čestica (Bartlettov test). Kako je dobijena vrijednost statistički značajna pokazalo se da ima smisla raditi analizu glavnih komponenti na datim varijablama.

Gutman-Kajzerov kriterijum sugerisao je da se radi o šest važnih komponenti strukture predstave koju učesnici istraživanja imaju o psihologu. Na sličnu ideju se dolazilo i preko Cattelovog Scree testa.

Najinterpretabilnije rješenje ponudila je rotacija prema Kajzer Varimax kriteriju za pet glavnih komponenti koje su ukupno objasnile 54,892% varijanse. Hipotetički su komponente imenovane kao: empatičnost i povjerenje, emotivna distanciranost, respektabilnost i moć, projicirana inferiornost, ambivalentnost.

Rezultati dobijeni u ovom istraživanju mogu poslužiti kao smjernice daljeg istraživanja u ovoj oblasti.

Ključne riječi: stavovi, psiholog, psihologija, metodologija

LATENTNA STRUKTURA PROSTORA MERENJA SKALE STADIJUMA PROMENE

Branislava Bošnjak, Vesna Gavrilov-Jerković

Odsek za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu

Skala stadijuma promene je instrument namenjen merenju klijentove spremnosti za angažovanje i učešće u terapiji, kao i za promenu disfunkcionalnog ponašanja. Ona je konstruisana u okviru integrativnog psihoterapijskog modela - transteorijskog modela promene. Autori modela su James Prochaska, Carlo DiClemente, John Norcross i Wayne Velicer. U skladu sa modelom, osoba koja želi da promeni neko svoje ponašanje ili doživljavanje u procesu promene prolazi kroz određene stadijume, počev od prekontemplacije i kontemplacije, preko pripreme i akcije do stadijuma održavanja promene.

S obzirom da je kroz istraživanja otkriveno da je efikasnost tretmana značajno povezana sa usklađivanjem tretmanskih procedura i stadijuma promene u kojem se klijent nalazi, prepoznata je važnost dijagnostikovanja stadijuma promene. Autori Skale stadijuma promene su McConaughy, Prochaska i Velicer. Originalan naziv skale je URICA - University of Rhode Island Change Assessment Scale. Upitnik obuhvata četiri skale sa po osam ajtema za svaku skalu i na kraju daje četiri nezavisna skora: za prekontemplaciju, kontemplaciju, akciju i održavanje. Odgovori se daju na petostepenoj Likertovoj skali. Na osnovu izračunatih normi (američka standardizacija) rezultat je moguće iskazati i kao profil. Takođe, predložena je i mogućnost iskazivanja krajnjeg rezultata kroz jedan skor kojim se označava spremnost za promenu, a koji se dobija kalkulacijom skorova sa pojedinačnih skala.

Cilj istraživanja bio je provera psihometrijskih vrednosti instrumenta, nakon primene na našoj kliničkoj populaciji. Između ostalog, proveravana je i konstruktna validnost instrumenta kroz analizu latentne strukture njegovog prostora merenja.

Za uzorak na kojem je primenjen instrument odabrali smo osobe koje su se u momentu ispitivanja nalazile na psihijatrijskom lečenju. Ispitivanje je sprovedeno na 129 pacijenata sa dijagnozom neuroza ili poremećaj ličnosti.

Za analizu podataka upotrebljen je program SPSS za Windows, verzija 12.0 i program STATISTICA, verzija 5.0. U obradi podataka korišćene su metode deskriptivne statistike, analiza pouzdanosti i analiza glavnih komponenti. Skala u celini postiže zadovoljavajući nivo pouzdanosti u vrednosti od .74, subskala prekontemplacije .68, kontemplacije .77, akcije .81, održavanja .63.

Izolovana su četiri faktora koja objašnjavaju 43,92% ukupne varijanse. Na dobijenoj matrici faktorskih zasićenja vršene su rotacije u cilju postizanja jednostavnije faktorske strukture, te lakšeg izvođenja interpretacije. Konačno je zadržana verzija u kojoj je korišćena promax rotacija. Izdvojeni faktori su pokazali izvesna neslaganja u odnosu na teorijski definisane skale. Kao prvo, više ajtema je imalo višestruku projekciju usled čega je otežana interpretacija, a kao drugo, skala prekontemplacije se uopšte faktorski nije izdvojila. S obzirom na to da ovaj instrument nije kod nas ranije korišćen, moguće je da su pojedini ajtemi formulisani neadekvatno u odnosu na naš uzorak. Želeli smo da vidimo da li bi faktorski rezultati bili drugačiji ako bismo redukovali broj ajtema koji su imali višestruku projekciju. Po ugledu na neka od ranijih istraživanja ponovili smo analizu glavnih komponenti, ali ovaj put sa ukupno 18 ajtema. Oni su se podelili u četiri faktora na način kako je to u najvećoj meri i predviđeno teorijskim modelom, pa se pojavio i faktor prekontemplacije, s tim da je jedino faktor akcije sadržao preko četiri ajtema.

Ovaj nalaz navodi nas na zaključak da bi za kliničku praksu primerenija bila forma koja bi sadržala manji broj ajtema, sadržinski prilagođenih našoj populaciji. Ključne reči: transteorijski model, stadijumi promene, latentna struktura, klinička populacija

ISPITIVANJE MOGUĆNOSTI KONSTRUKCIJE INSTRUMENTA ZA PROCENU LIČNOSTI OSOBA SA INTELEKTUALNIM TEŠKOĆAMA BAZIRANOG NA PETOFAKTORSKOM MODELU

Boban Petrović, Goran Knežević

Asocijacija za promovisanje inkluzije Srbije, Beograd, Filozofski fakultet,
Beograd

Populacija osoba sa intelektualnim teškoćama (osobe koje, prema različitim klasifikacionim sistemima, DSM IV, ICD 10, AAID, imaju IQ skor ispod 70, kategorisane su kao osobe sa intelektualnim teškoćama; u daljem tekstu: OSIT) bila je izostavljena iz istraživanja u kojima je proveravan model velikih pet faktora (Knežević i sar, 2004). Kako ovaj model pretenduje da bude univerzalna klasifikacija crta ličnosti, smatramo da on to ne može postići ako se ne validira na svim (različitim) grupama ljudi.

Iako postoje pokušaji da se razviju instrumenti za procenu ličnosti OSIT od strane bliskog drugog (Zigler et al, 2002), praktično ne postoje oni namenjeni samoproceni.

Zbog toga smo kao osnovni cilj ovog istraživanja postavili upravo pokušaj konstrukcije instrumenta kojim bi se mogle utvrditi osnovnih pet dimenzija ličnosti, i proveru mogućnosti pouzdane i validne samoprocene ličnosti OSIT.

Ispitivanje je obavljeno u dve faze. U prvoj, pilot fazi ispitivanja, oslanjajući se na ajteme NEO PI R (Costa, McCrae, 1992) i IPIP NEO (Goldberg, 1999), konstruisano je 98 ajtema prema kriterijumima koji su postavljeni kako bi se ajtemi prilagodili OSIT: da ajtemi budu formulisani što je konkretnije moguće, da rečenice budu što kraće i jednostavnije, da se sadržaji ajtema što više odnose na konkretne oblike ponašanja (ili osećanja), da ajtemi budu afirmativno formulisani, da ajtemi mogu da se što lakše modifikuju, a da se pri tome ne izmeni sam smisao ajtema. Pri izboru ajtema vodilo se računa da svaki facet NEO PI R-a bude pokriven sa 3 do 4 ajtema.

Probno ispitivanje sprovedeno je na uzorku od 17-oro OSIT. Ispitanici su bili različitog pola (5 muškog i 12 ženskog), uzrasta ($AS=32,06$, $SD=9,34$, raspon od 21 do 56 godina) i stepena intelektualnih teškoća (9-oro sa lakim i 8-oro sa umerenim intelektualnim teškoćama).

Od početne baze od 98 stavki, primenom standardne procedure analize stavki, selekcionisano je 33 ajtema, grupisanih u pet skala, koje su odgovarale polaznoj pretpostavci petofaktorskog modela. Psihometrijske karakteristike skala su bile zadovoljavajuće, izuzev Neuroticizma (alfa je bio: $N=.60$, $E=.86$, $O=.81$, $A=.86$, $C=.85$), dok je faktorskom analizom ekstrahovano pet faktora.

Ciljni uzorak glavnog istraživanja se može okvalifikovati kao prigodan, i sačinjava ga 59 osoba sa intelektualnim teškoćama, oba pola, starijih od 18 godina ($AS=28,26$, $SD=8,45$, raspon godina od 18 do 57). Za sve ispitanike iz ciljne grupe dobili smo i mere procene od strane značajnog drugog. Ukupno je procena za ispitanike iz ciljne grupe dalo 20 roditelja i 18 vaspitača.

Instrumenti koji su primenjeni u ispitivanju su: NEOSIT S i R verzija, NEO PI R R verzija (Costa, McCrae, 1992).

Obrada podataka zasnovana je na faktorskoj analizi i utvrđivanju osnovnih psihometrijskih karakteristika, a izvršena je korišćenjem standardnih procedura u programu SPSS 13.0 i makroa RTT10G Kneževića i Momirovića (1996).

Instrument NEOOSIT S pokazao je loše metrijske karakteristike koje su dovele u pitanje održivost instrumenta (vrednosti alfa bile su: $N=.56$, $E=.38$, $O=.55$, $A=.61$, $C=.49$). Iz toga razloga, ponovili smo analizu stavki; eliminacijom stavki sa najmanje dobrim pokazateljima pouzdanosti i validnosti u Hotelingovom i Burtovom prostoru, dobijene su 3-ajtemski definisane skale, čije su metrijske karakteristike nešto poboljšane (vrednosti alfa bile su: $N=.56$, $E=.63$, $O=.67$, $A=.61$, $C=.75$), ali opet ispod donjeg praga prihvatljivosti. Na NEOOSIT R (procena od strane drugog), dobijeni su slični rezultati (alfa koeficijenti za $N=.55$, $E=.48$, $O=.50$, $A=.45$, $C=.75$). Međutim, značajno je napomenuti i da se NEO PI R R pokazao nestabilnim u slučaju procene OSIT (alfa koeficijenti iznosili su $N=.68$, $E=.75$, $O=.65$, $A=.77$, $C=.93$). Faktorska analiza u ovom, kao i u slučaju NEO OSIT S i R, pokazala je mogućnost ekstrakcije 5 faktora. Jasno su reprodukovani faktori N i C, faktor O se izolovao, ali nedovoljno jasno, dok su A i E konvergirali ka Surgenciji, odnosno Afektotimiji. Značajno je napomenuti da su strukturalno slični rezultati dobijeni na uzorku tipične populacije, primenom NEO PI R S (Knežević, Džamonja-Ignjatović i Đurić-Jočić, 2004).

Ovo istraživanje sugerira da se ovako definisan upitnik za procenu ličnosti OSIT mora u značajnoj meri doradivati. Uprkos lošim metrijskim karakteristikama, činjenica je da se bar neki faktori mogu izdvojiti ovakvim vidom ispitivanja ličnosti OSIT (npr. C faktor). Dodatni podstrek daje i to što se u svim slučajevima izolovalo pet faktora. Nestabilnost rezultata dobijenih primenom NEO OSIT na ovaj uzorak OSIT može se objasniti realtivno malim uzorkom, koji je

prigodan i na kome su se i relativno stabilne mere poput NEO PI R R pokazale nedovoljno stabilnim. Pored toga, o slabim metrijskim karakteristikama kratkih instrumenata primenjenih na tipičnu populaciju izvestili su još neki istraživači (Ivanek, 2003). Stoga se kao glavni zaključak može izvesti da, iako ovo istraživanje nije dalo rezultate koji mogu imati jasnu upotrebnost, ukazalo je na neke smernice za dalji rad na konstrukciji ovog tipa instrumenta za procenu ličnosti OSIT.

Ključne reči: petofaktorski model ličnosti, osobe sa intelektualnim teškoćama, procena ličnosti, metrijske karakteristike, pouzdanost, faktorska analiza

ISPITIVANJE STRUKTURE SEKSUALNOSTI I RELACIJE SA MODELOM *VELIKIH PET*

Nebojša Petrović, Bojana Dinić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Ispitivanja ličnosti zasnovana na leksičkom pristupu su isključivala termine koji sadrže seksualnu konotaciju ili nisu primenljivi za oba pola (Goldberg, 1982), do istraživanja Schmitt-a i Buss-a (2000) koji su krenuli upravo od leksičkog pristupa da bi ispitali dimenzije seksualnosti, kombinujući ga sa postavkama evolucionističke teorije da su individualne razlike u seksualnosti bitne za selekciju i izbor partnera, pa samim tim i reprodukciju, koja je, po evolucionistima, jedan od osnovnih motiva ljudskog ponašanja. Njihovi nalazi ukazuju da dimenzije seksualnosti umereno koreliraju sa osobinama ličnosti iz modela *Velikih pet*, te da postoji prostor za dovođenje u pitanje obuhvatnosti i širine primenljivosti tog modela.

Ovo je deo međunarodnog kroskulturalnog istraživanja, realizovan u Srbiji, o odnosu osobina ličnosti i seksualnosti, izvršenog u 60-ak zemalja, uz primenu velikog broja skala. Osnovni cilj ovog istraživanja je ispitivanje prostora individualnih razlika u seksualnom domenu na našoj populaciji. Drugi cilj je ispitivanje povezanosti dobijenih dimenzija seksualnosti sa osobinama ličnosti modela *Velikih pet* i pokušaj dolaženja do zaključka da li se novodobijene dimenzije mogu svesti na postojeće ili ne.

Uzorak je činilo 400 ispitanika ($M=121$, $\bar{Z}=279$), prosečne starosti oko 22 godine. Dimenzije seksualnosti su merene upitnikom koji se sastoji od 67 prideva koji imaju eksplicitnu seksualnu konotaciju, npr. strastven, preljubnik, koketan, a zadatak ispitanika bio je da na devetostepenoj skali procene koliko tačno ih dati pridev opisuje. Istraživači koji su konstruisali upitnik predlažu sedmofaktorsko rešenje (Schmitt & Buss, 2000). Osobine ličnosti su merene BFI upitnikom (John, Donahue, Kentle, 1991), 44-ajtemskom operacionalizacijom modela *Velikih pet* (tj. osobina neuroticizam, ekstraverzija, otvorenost za iskustva, prijatnost i savesnost).

Rezultati na našem uzorku dobijeni faktorskom analizom i na osnovu Scree kriterijuma pokazuju da postoji 6 faktora koji zajedno objašnjavaju 50,2% varijanse. Faktori su dovedeni u Promax poziciju i imenovani kao: seksualna atraktivnost (npr. izazovan, zanosan), erotofilija (raskalašan, bestidan), seksualna pobuđenost (seksualno uspaljen, pomaman), polna orijentacija (ženstven, nasuprot muževan), seksualna ekskluzivnost (neveran, preljubnik, nasuprot veran, odan) i seksualna suzdržanost (romantičan, sramežljiv, čedan).

U cilju ispitivanja relacija dimenzija seksualnosti sa osobinama ličnosti modela *Velikih pet*, urađena je zajednička komponentna analiza u kojoj su izdvojene tri komponente koje objašnjavaju oko 57% zajedničke varijanse.

Strukturu prve čine seksualna atraktivnost, ekstraverzija, seksualna pobudnost i otvorenost za iskustva; drugu čine prijatnost, negativna erotofilija i seksualna ekskluzivnost i savesnost; i treću čine seksualna suzdržanost, neuroticizam i polna orijentacija. Da bi se dobio uvid u mogućnost objašnjenja dimenzija seksualnosti na osnovu osobina ličnosti, urađene su multiple regresione analize čiji se procenat objašnjene varijanse kreće od 7,6% (polna orijentacija) do 25% (seksualni nagon). Rezultati analize redundance, takođe, pokazuju niske procenatne prekrivanja varijanse – za set modela *Velikih pet* 24%, a za set dimenzija seksualnosti 19%.

Iako su dobijene izvesne relacije među ovim modelima, niski koeficijenti determinacije i pokazatelji redundance ostavljaju otvoreno pitanje samosvojsvenosti novodobijenih dimenzija seksualnosti, odn. mogućnosti svođenja na osobine modela *Velikih pet*.

Ključne reči: seksualnost, ličnost, leksička hipoteza, model *Velikih pet*

KARAKTERISTIKE AMORALNOSTI I SAMOPOIMANJA UBICA

Dag Kolarević

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, Filozofski fakultet, Niš

Ovo saopštenje odnosi se na rezultate jednog većeg empirijskog istraživanja u kojem su ispitivani način izvršenja ubistva i psihološke osobine izvršilaca. U tom istraživanju se, između ostalog, tragalo za odgovorom u kojoj meri osobine ličnosti doprinose izvršenju krivičnog dela ubistva. Ovom prilikom biće prikazani rezultati ispitivanja amoralnih dispozicija i samopoimanja ubica. Istraživanje je sprovedeno tokom 2005. godine. Uzorak su činile 152 ubice iz tri najveća zatvora u Srbiji. U svrhu ispitivanja amoralnih dispozicija bio je zadat Kneževićev instrument AMRL23 (skraćena verzija) za procenu amoralnih dispozicija. Ovaj instrument obuhvata skale koje mere kontrolu impulsa, pasivni amoral i sklonost brutalnom reagovanju. Samopimanje je ispitano instrumentom GENSEL40 koji je konstruisao Opačić i kojim se mere fizički, intelektualni i socijalni domen slike o sebi (generalna kompetentnost), samopoštovanje (samoprocena), ekternalnost i (ne)poverenje u ljude (mizantropija). Koeficijenti pouzdanosti (Cronbachova Alfa) za instrument Amr123 bili su u rasponu od 0.86 do 0.91, a za Gensel 40 su bili u rasponu od 0.83 do 0.93. Ostale metrijske karakteristike instrumenata takođe su bile vrlo dobre.

Karakteristike amoralnosti i samopoimanja ubica utvrđene su poređenjem njihovih rezultata na primenjenim skalama sa normama koje se odnose na populaciju. Položaj ubica u odnosu na populaciju utvrđen je na osnovu izračunavanja percentila, a pored toga korišćen je i Studentov t test.

Upotrebom testa Amr123 pokazano je da su ubice visoko amoralne individue. Oni su u odnosu na normalnu populaciju imali statistički značajno lošije rezultate u odnosu na sve tri dispozicije amoralnog reagovanja merenog navedenim instrumentom. Vrednost percentila za kontrolu impulsa bio je 76, za pasivni amoral 58 i sklonost brutalnom reagovanju 77.

Samopoimanje ubica razlikuje se od samopoimanja obične populacije. Primetnije povišenje izdvaja se na skali mizantropije (64. percentil) što upućuje na zaključak da oni imaju tendenciju da druge ljude sagledavaju u lošem svetlu i da im pripisuju negativna svojstva. Zatim, statistički značajno viši rezultati na skali ekternalnosti (58. percentil) ukazuju na to da su ubice sklone da uzroke svojih problema traže u spoljašnjem svetlu. Najzad, kod njih je zabeležena nešto povoljnija samoprocena (59. percentil, razlika na ivici statističke značajnosti), što,

kao i prethodne odlike, predstavlja specifičan način obrade sopstvenih postupaka koji je odbrambenog karaktera.

U skladu sa Ajzenkovim nazorima o uticaju ličnosti na kriminalno ponašanje može se zaključiti da visok stepen amoralnosti i karakteristike samopoimanja ubica imaju udela u vršenju ovog krivičnog dela.

Ključne reči: ubice, amoralnost, samopoimanje

STRUKTURA LIČNOSTI SPORTISTA KOJI SE BAVE EKSTREMNIM SPORTOVIMA

Andrijana Vlačić, Goran Knežević

Filozofski fakultet, Beograd

Cilj istraživanja je utvrđivanje karakterističnog složaja ličnosti sportista koji se bave ekstremnim sportovima. Uzorak čini 116 sportista koji se bave ekstremnim sportovima, 90 muškog i 26 ženskog pola, od 17 do 30 godina. Kontrolni uzorak čini 116 osoba koje se ne bave ekstremnim sportovima, ujednačenih po polu i starosti. Obuhvaćeno je 17 sportova, svrstanih u 7 grupa u odnosu na sport kojim se dominantno bave: penjanje (N=30), speleologija (N=21), padobranstvo (N=12), paraglajding (N=10), "board" (N=16), sportsko penjanje i speleologija (N=10) i grupa koja se bavi sa više ekstremnih sportova (N=17). Istraživanje je eksplorativnog tipa, a uzorak prigodan. Korišćene tehnike za prikupljanje podataka su Inventar ličnosti NEO PI-R i DELTA9.

Kada je reč o prostoru definisanom varijablama "Velikih pet" izdvojene su dve statistički značajne diskriminativne funkcije. Prvi izdvojeni linearni kompozit je napravio razliku između sportista koji se bave ekstremnim sportovima kao celine i kontrolne grupe ($R=0.656$; Wilks' $\lambda=0.210$, $\chi^2_{(210)}=331.222$; $p<0.000$). Mogao bi se opisati kao otvoreni avanturizam. Tvore ga niska Hostilnost, niska Vulnerabilnost, Impulsivnost (faceti domena Neuroticizam), Asertivnost, Aktivitet (faceti domena Ekstraverzija), otvorenost za Akciju, otvorenost za Ideje (faceti domena Otvorenost), niska Promišljenost (facet domena Savesnost). Druga diskriminativna funkcija u prostoru "Velikih pet" napravila je razlike unutar grupe sportista koji se bave ekstremnim sportovima. Na opozitnim polovima diskriminativne funkcije našle su se dve grupe sportista: sportisti koji se bave sportskim penjanjem i speleologijom i sportisti koji se bave "board" sportovima ($R=0.500$; Wilks' $\lambda=0.368$, $\chi^2_{(210)}=211.878$; $p<0.027$). Funkcija je interpretirana kao flegmatičnost. Definisana je sledećim varijablama: odsustvo Anksioznosti, odsustvo gnevnog Hostiliteta (faceti domena Neuroticizam); Promišljenost, odsustvo osećaja Kompetencije (faceti domena Savesnost); odsustvo Blage naravi, Skromnost (faceti domena Saradljivost); zatvorenost za Emocije, otvorenost za Akciju, zatvorenost za Estetiku (faceti domena Otvorenost). Na pozitivnom polu ove funkcije našla se grupa sportista koja se bavi sportskim penjanjem i speleologijom, a na negativnom grupa sportista koja se bavi "board" sportovima. U prostoru dezintegracije regulativnih funkcija izdvojena je samo jedna značajna diskriminativna funkcija ($R=0.535$; Wilks' $\lambda=0.560$; $\chi^2_{(63)}=128.972$; $p<0.000$). Ona je razlikovala sportiste koji se bave ekstremnim sportovima kao celinu u odnosu na komparabilnu normativnu grupu. Opisana je kao odsustvo emocionalnih komponenti dezorganizacije koja je prečena nekim kognitivnim aspektima dezorganizacije. Funkcija je definisana odsustvom Depresije, Zaravnjenog afekta, Paranoje i Hipomanije, kao i povećanim skorovima na Apsorpciji.

Postoji jasna korelacija između činjenice da se neko bavi ekstremnim sportovima i strukture njegove ličnosti. Dobijeni rezultati ukazuju da je uzorak

sportista koji se bave ekstremnim sportovima po strukturi ličnosti relativno homogen u odnosu na opštu populaciju. Takođe, postoje razlike u složaju ličnosti kod onih koji se bave različitim tipovima ekstremnih sportova. Međutim, izgleda da je struktura ličnosti važnija za razumevanje činjenice zašto je neko uopšte postao sportista koji se bavi ekstremnim sportovima nego za razumevanje činjenice kojim će se od ekstremnih sportova baviti.

Ključne reči: bazična struktura ličnosti, "Velikih pet", dezintegracija regulativnih funkcija, ekstremni sportovi

NAUČNA PISMENOST: POSTIGNUĆA UČENIKA IZ SRBIJE U MEĐUNARODNOJ EVALUCIJI POSTIGNUĆA

Dragica Pavlović-Babić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

PISA, međunarodni program evaluacije postignuća u oblasti obrazovanja koji se sprovodi u trogodišnjim ciklusima, tokom 2006. godine realizovan je po drugi put u Srbiji. Kreiran 1998. godine, ovaj OECD-ov program nastoji da što preciznije proceni u kojoj su meri učenici koji se nalaze na kraju perioda opšteg obrazovanja (uzrast 15 godina) pripremljeni za nastavak školovanja i snalaženje u savremenom tehnološkom društvu. Ispituju se postignuća u tri oblasti: prirodne nauke, matematika, razumevanje i tumačenje tekstova. U svakom ciklusu, jedna oblast je centralna, što znači da 2/3 testova ispituju tu oblast. U ovom ciklusu, centralna oblast bila je pismenost u oblasti prirodnih nauka koja je definisana kao sposobnost da utvrdimo koja su pitanja naučno relevantna, da koristimo naučno znanje i podatke iz naučnih istraživanja, da objašnjavamo pojave i izvodimo zaključke zasnovane na naučnim rezultatima. Smisao je u razumevanju sveta u kome živimo i doprinosa u donošenju odluka koje se tiču prirode i čovekovog odnosa sa njom, a osnovne tematske oblasti kojima se određuje ova, inače, razučena oblast su zdravlje, prirodni resursi, životna sredina, opasnosti i rizici po čoveka i prirodu, kao i mogućnosti i granice nauke i tehnologije.

Uzorak: testovima znanja, čija primena traje 2 sata, ispitano je 4 798 učenika, uglavnom prvog razreda, iz 162 srednje škole iz Srbije. Uzorak je stratifikovan po regionu i tipu škole.

Analiza podataka: procedure Item Response Theory (IRT) kojima se simultano procenjuju verovatnoća da pojedinac korektno odgovori na jedan set ajtema i verovatnoća da ne neki ajtem korektno odgovori određena grupa učenika. Na osnovu ovih procena, formirana je kontinuirana skala postignuća u oblasti prirodnih nauka. Skala je konstruisana tako da prosečno postignuće bude 500 poena, a standardna devijacija 100. Na ovom kontinuuu moguće je locirati pojedinog učenika i očitati koji nivo naučne pismenosti on pokazuje, kao što je moguće locirati i pojedini ajtem, tj. njegov indeks težine.

Skorovi učenika, kao i nivoi težine zadataka podeljeni su na 6 nivoa. Prva dva nivoa nalaze se zadaci za čije rešavanje su potrebna reproduktivna znanja na trećem i četvrtom od učenika se očekuje povezivanje znanja iz različitih oblasti, a na petom i šestom hipotetičko mišljenje u složenim problemskim situacijama, formulisanje i provera hipoteza, procena argumenata i zaključivanje.

Prosečno postignuće učenika iz Srbije je 436 poena, što odgovara drugom nivou postignuća (reproduktivna znanja). Ovaj skor je više od 60 poena niži od prosečnog postignuća. I distribucija pojedinačnih rezultata pokazuje da se najveći broj učenika nalazi na prvom i drugom nivou (58,9%) što govori da je obrazovni sistem, preko svojih ključnih rešenja kojima se oblikuje obrazovni proces,

prevashodno orijentisan na razvijanje znanja koja se nalaze na nivou reprodukcije, ti pre što se i postignuća u ostalim ispitivanim oblastima takode nalaze u zoni niskih rezultata. Komparativna analiza pokazuje da se i u kategoriji najnižih postignuća (ispod prvog nivoa) nalazi relativno veliki broj učenika (11,9%). Ovaj podatak bi svakako trebalo uvažiti u planiranju obrazovne politike, posebno ako se ima na umu da je reč o učenicima koji se nalaze tek na početku jednog obrazovnog ciklusa. U najvišim kategorijama postignuća (nivo 5 i 6) nalazi se samo 1% učenika.

Mogućnost primene rezultata: S obzirom da je reč o istraživanju koje procenjuje efekte obrazovnog sistema, implikacije i predlozi oslonjeni na ove rezultate primenljivi su u planiranju obrazovne politike na globalnom nivou, npr. u analizi i restrukturiranju nastavnih programa, razvijanju i evaluaciji udžbenika, definisanju obrazovnih standarda i razvijanju sistema eksterne provere postignuća, planiranju stručnog usavršavanja nastavnika pre i tokom nastavničkog rada.

Ključne reči: međunarodna evaluativna istraživanja, obrazovna postignuća, naučna pismenost

FONDACIJA KATARINA MARIĆ: NAGRAĐENI DIPLOMSKI RADOVI

Fond **Katarina Marić** osnovali su, u znak sećanja, rodbina i prijatelji naše koleginice koja je tragično je izgubila život 15. aprila 2003 godine.

Fond je prošle godine raspisao konkurs za najbolji diplomski rad iz psihologije odbranjen u toj godini. Na skupu „Empirijska istraživanja u psihologiji“ biće prezentovani radovi koji su ušli u uži izbor za nagradu, a po završetku prezentacije predsednica Fondacije dr Ljiljana Marić dodeliće nagradu za rad koji je stručna komisija, sačinjena od nastavnika i saradnika Odeljenja za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, procenila kao najbolji. Ove godine nagrada se dodeljuje po prvi put sa idejom da to postane tradicija.

Pozivamo učesnike skupa da svojim prisustvom uveličaju ovaj događaj.

SPISAK UČESNIKA

Ačaji, M	69	Mladenović, T	70
Aleksić, J	69	Mueller, H	28
Andelković, D	29	Nešić, V	64
Andelković, M	72	Nikolašević, Ž	77
Antić, S	34	Nikolić, T	61
Arnaudova, S	52, 71, 83	Nikolić, N	70
Arnaudova, V	67	Nikolić, J	36
Arsenović Pavlović, M	51	Novović, Z	70

Baucal, A	42	Ognjenovic, V	50
Bodroža, B	66	Omanović, N	45
Bogdanov, L	68	Opačić, G	67, 72
Bogetić, K	25	Pantić, J	36
Bogoevska, N	52	Pavlović-Babić, D	31, 93
Bogunović, B	35	Pavlović, M	73
Bošković, T	69	Pejić, B	14, 15, 16
Bošnjak, B	87	Pešić, J	34, 49, 60
Buđevac, N	29	Pesic, B	84
Buha-Đurović, N	51	Pešikan, A	34
Denkova, F	52, 83	Petrović, B	57, 88
Dimitrijević, N	79	Petrović, N	54, 55, 90
Dimitrijević, S	19	Plut, D	49, 60, 61
Dinić, B	80, 84, 90	Popadić, D	61, 63
Đordjevic, M	74	Popović, A	83
Dodig, D	70	Popović, M	26, 68
Dušanić, S	53	Puhalo, S	46
Đigić, G	33	Purić, D	45
Đurišić-Bojanovic, M	38	Racković, I	9
Čolović, P	76	Radišić, J	43
Filipović Đurđević, D	20, 21, 26	Radivojević, B	73
Gajić, S	5	Radivojevic, N	22
Gašić, T	69	Randelović, D	81, 83
Gavrilov-Jerković, V	87	Rangelov, D	28
Gvozdenović, V	4	Sardzoska, E	64
Hedrih, V	78	Savić, M	29
Igić, N	83	Simić, I	64
Janjetović, D	85	Slijepčević, V	70
Janković, M	69	Smederevac, S	77
Janković, D	7, 27	Solaković, Š	86
Jakić, M	24	Spasovski, O	67
Jerković, I	40	Stanković, S	37
Jolić, Z	51	Stanojkovska-T,N	71
Jovanović, K	7	Stepanović, I	42, 47, 48
Jovanović, T	20	Stevanov, J	13
Jovanović, V	44, 68, 69	Stojisavljević, D	57
Knežević, G	88, 92	Ševkušić, S	32
Kolarevic, D	91	Škorc, B	14, 50

Koledin, G	82	Tasevska, A	71
Komlenić, M	56, 58	Tenjović, L	32
Kostić, A	19, 21, 22, 24	Todorović, D	5
Kostić, P	81	Todorović, D	79
Kotvašova, B	75	Todorović, J	64, 78, 79
Krnet, A	76	Tomić, B	39
Krnjajić, Z	30	Tošić, M	78
Kultača, M	73	Tošković, O	6, 35
Kuzmanović, B	54, 55	Trajkov, I	52, 83
Lalović, D	23, 37	Trbojević, S	52
Maksić, S	32	Vejnović, D	23
Maksimović, D	68	Verbić, S	39
Marković, S	9, 10, 12, 13	Videnović, M	48, 49, 60
Marković, Z	64	Vladislavljević, M	25, 73
Martinović, M	55	Vlačić, A	92
Matović, M	7	Vukadinović, M	17
Mihić, V	55	Vuković, M	41
Milićević, N	15, 16	Vuksanović, J	41
Milin, P	19, 20	Vulin, J	10
Milovanović, B	73	Zdravković, S	3
Milovanović, G	27	Zehetleitner, M	28
Minić, I	8	Živadinović, M	12
Mirić, J	45	Živanov, S	55
Mitrović, D	75	Živanović, J	26, 68
		Zupunski, B	7